VOJNOVIĆ.

KSANTA.

ZABAVNA KNJIŽNICA
MATICE HRVATSKE.

SVEZAK XC—XCII.

VOJNOVIĆ.

KSANTA.

U ZAGREBU.
Tisak Dioničke tiskare.
1886.

KSANTA.

PRIPOVIJEDA

IVO VOJNOVIĆ
(SERGIJ P.).

U ZAGREBU.
Naklada „Matice Hrvatske".
1886.

KSANTA.

I.

Din — din — din — din . . . razlijegao se po zraku sitni zvuk čevrljavih zvona lapadskoga sv. Mihajla, odzivo se poput veselog ženskog hihotanja po bregovima, titrao neumoljiv kroz pinjeve i čemprese, navješćujući svim onima, koji ga hoće i koji ga ne će slušati: vedrini rujanskoga dana, zemlji i moru, ljudima i zadnjim lastama, da su u skromnoj crkvici zapaljene voštanice, da iz srebrne kadionice suklja mirisavi tamjan, — u kratko, da je dan, koji samo jedan put na godinu dolazi, — dan domaćega sveca: — arkangjela Mihajla!

Oh! kako je malo zvono razumjelo svoj posao; .... kako je onog jutra naoštrilo glas, kako je naknadilo slaboću zvuka hitrinom treptaja, razmahav se, da mu se zjalo dotaklo kamenoga svoda, pod kojim je visjelo. Vikalo je tako dugo, tako neumorno, da se svi visoki pozvanici napokon nasmješiše; — i za volju njegova dobra glasa i boljega gospodara svi se po redu odazvaše. Samo prava velika gospoda znadu počastiti skromne prijatelje onakovim posmjehom i tako pristojnim ruhom!

Svaki dobri Dubrovčanin, a pod tim razumijevamo stanovnike cijele bajne okolice od Cavtata do Strna, bacivši pogled na krasno rujansko jutro, ma i ne čuvši vesele zvonjave sa lapadskoga brežuljka, bio bi u prvi

mah raspoznao, da se slavi tamo u zakutku med maslinama i borima u maloj kamenoj crkvici spomendan staroga dubrovačkoga sveca.

Hladno šuškanje sjevernjaka, burinića, kako ga naši zovu, slazilo je niz kamenite stijene Srgja, čisteći svaku hrid i svaki listić sivuljastog zelenila maslinâ, žureći se svjež i hitar, da od Konala pak do zadnjega obronka Rijeke prišapne naravi, da su po kamenijem stazama procvali žuti kaleži miholjica. — taj prvi znak izminuloga ljeta. Al nigdje nije taj slabi zimski dah imao više posla nego li u Lapadu, tamo gdje se svaka pukotina hridastih ograda uresila žutim jesenskim cvijetom, gdje su se zavinute grane maslinâ plele i križale nad puzećim trakovima loze. I on kao da je prvi pohrlio u pomoć i u pohode Mihaljskome zvonu. Očistiv crvenkastu prašinu ceste i prošibav sve što je u zraku stršilo i cvalo, zače prenositi okolicom zvučne valove iz sakrivenoga tornjića. Boljega pomagača ne vidje brbljavo zvonce. Ne bi niti ono samo prepoznalo svoj istrošeni i cinkasti glas u odjeći razvučenih talasa. Vjetrić je tjerao na svojim lakim razmahanim krilima sve ono dobro, što je u mjedenome grliću bilo ostalo; razvlačio umjetnim *crescendom* srednje metalne zvukove, gušio na mahove hrapavost neprestanoga jednoličnoga klopotanja, baciv u tamnu plavet jesenskoga neba po dvije po tri ko iz srebrenoga grla otisnute note, koje se pomaljale i gubile, sraziv se u daljini tanke i sjetne, kao da prodiru iz nategnutih žica eolske harfe.

Veseli i sjetni prijelazi Mihaljskoga zvona pričinjavahu se pratnjom pjesme, koja se dizaše nad morem i zemljom. Često vidjeh posmjeh veseo, vedar, kako rastvara usne, porumenjuje lice i trese gr'ocem, — al iz oka provirila bi u isti čas i suza tiha i sitna. — Dok se usne smijale, ona je slazila iz vlažne zjenice i spuštala se niz obraz, iščezavala na vrućoj puti — al nijesam znao, otkuda joj izvor, kamo joj cilj . . . . . .

Koja sličnost med tim pojavima! Čovjek i narav, onaj u svojoj maljušnosti, ova u beskrajnoj veličini, pokazuju iste slaboće, iste tuge i iste zagonetne smjerove plača i posmjeha.

Sjaj ljetnih jutarnjih prizora bijaše tu. Ista kristalna prozirnost neba, isto tamno zelenilo, koje se penje uz bregove kao mahovina po suhim panjevima, — sunce našega juga sipalo je još uvijek nad obzorjem zlatno svjetlo, koje oživljuje i uzveličava razbočene hridine, podavajući našim gorama smione prilike divskih ruševina, našim gradovima sliku mausoleja.

Ali . . . . uz taj smijeh — vidio si, ne — — —, ćutio si, da se neizvjesna sjeta stere nad tolikim čarom. Onaj vjetrić zavijao je potiho kroz granje, gladio je more dugim mahovima, davao mu tamniji ljubičasti odsjev, koji se prostirao nad cijelom površinom zarubiv obzorje oštrom crtom. Nestalo zlatne prašne koprene, koja pokriva plavkaste crte planina odaljiv ih, razmahnuv okvir, kao da je suncu i taj prostor preuzak. Sada se sve približilo, sve se stislo. Daljina obzorja činila se prekinuta zastorom tamno-modroga neba, planine pokazale sve rupe, sve zareze, kao da ih gledaš kroz staklo durbina; katkad zavrtila se cestom prašina i odpuhnula vjetrom, koji je jadikovao kroz granje prvu jesensku tužaljku.

Din . . . . Din . . . Din . . . . ! . . . . slijedila zvonjava u šumici maslina.

Prvi se Gruž odazvao njegovome pozivu.

Prozori se otvarali u Gružu, ženice provirivale i dozivale se mašući rukama uranjelim prijateljicama, uz smijeh muževa i vrisak djece. Od kuće do ulice začeli razgovori i pitanja: — Ideš li sv. Mihajlu? — Kako ne bi! — — Čekaj me Mare. — Jesi li vidjela gospodju

Lucu? — Jesam i Vicu Perovu. — Ostat ćemo na misu veliku. — *Bona festa*, Miho! — Svaku sreću i veselje! — Sva ta pitanja, usklici, pozdravi križali se nuz obalu od Kantafika do Lapada.

Vesele povorke izlizanih i nakićenih Gruškinja slijedile kamenu obalu mirnoga zalijeva, kamo je tekar dopirao dah burinića, — penjale se lapadskom stazom, miješale se s Konalicama i raznim Dubrovkinjama, ostavljajući za sobom u tišini rosnih zakutaka žamor, smijeh i miris tradicijonalnoga bosioka.

Sunce se dizalo iza Petke, probijalo već narančastim tracima sitnu sjenu maslina. Tankim glasovima ženica odazivaše se krupno nazdravljanje pomoraca, koji se dozivahu iz daleka istom silom glasa, istim rastegnutim naglasom, istim prekinutim, bučnim izrekama, kao da se sastaju na ladjama u morskoj daljini.

Vesele družine slijedjahu vijugastu cestu stisnutu med kamenitim niskim ogradama, zaraštenim busovima, kupjena, nad kojim su klimale u jutarnjem vjetru raskrečene grane maslina. Mora nije bilo vidjeti; — svuda naokolo sitna mrežasta sjena treptećih stabala, kroz koja je virilo tamno modro nebo. Crvena prašina ceste žarila se na mjestima o suncu. Čevrljavi svijet pobožnika, — naučan jutarnjemu radu u kući i na *škveru*, gdje nemaš vremena a niti volje da baciš dulji pogled na sjajnost obzorja i na ljepotu naravi, — stupao je lijenim korakom i radoznalim pogledom po lapadskim stazama. Ženice pripovijedahu sitne dogadjaje domaćega života, podvikivahu katkad hrlećoj dječurliji, — al zaostajale putem motreći nekim začudjenim pogledom stoput vidjeni prizor vedroga dana. Neka djetinjasta radoznalost i raskalašenost obuzela te ljude žuljavih ruku i potamnjelih lica. Vrisak i usklici pozdravljali svaki poljski cvijet, koji je virio kroz pukotine medja. — Na prsima

svakoga zataknuo se zlatni kalež miholjica. Smijeh vedroga rujanskoga dana odsijevao ispod gustih runjavih pomorskih brkova.

A zvono zvučilo jasnije, kreštavije; — zvalo je i one, koji se jedva iz grada kretali prema dalekoj crkvici. — Ko da se ogluhne onome glasu i onome jutru? Kroz Pile, niz Boninovo, redale se i Dubrovačke gospodje. Pod rastvorenim suncobranom prepoznao bi mnoge vladike i gradjanke, mnoga gospodska lica, koja se trudila da prispiju k prvoj misi u „Mihajlu". I te grupe sastadoše doskora povorku Gruškinja i Konalica. — „Gospo, dobro jutro!" — „*Adio* Kata" — „Dobro nam došli i vi gospo Mara". — „A gdje si?" — — „Nuti Pere!" — — S jedne strane rastegnuti dugi pozdrav ženica klanjajućih se gospodstvu, — s druge strane prijazni posmjeh i onaj familijarni odzdrav gospodja, koje žmirećim pogledom čude se prepoznati u „inkašanijem" haljinama susjedu iz „kafetarije" ili kakovo krizmeno kumče.

Koliko se puta opetovali ti prizori i kako su si uvijek slični! Izumiru porodice, mijenjaju se prijestolja, ginu narodi, — ali Dubrovnik u svojoj nepomičnosti sačuvao sve običaje, sve mane i sve kreposti prošlosti. Moć je utrnula u vječnost, al puk opetuje u velikim i u sitnim stvarima iste pojave, dapače iste slike starih izminulih dana. Otkada je ono zvonce odjekivalo 30. rujna, opetovahu se isti prizori na strmoj cesti Lapadskoga brijega. Ta reko bi, da se na sličnim dnevima sve i svi dogovore, da će se naći na istome putu, i da će se pozdraviti istim posmjehom.

Tako je bilo i onoga jutra, prije dvadeset i pet godina, a tako je i sada. Vjetar odnese lišće a vrijeme ljude, — ali u Dubrovniku sve je uvijek zeleno a ljudi jednaki.

— Zazvonite djeco i po treći put! — rekao stari crkveni podvornik Mato ugledav rpu ljudi oko crkvice svetoga Mihajla. — Iz dječje čete, koja gledaše pred crkvenim vratima u vis, pobrzali malne svi, što bolje mogahu, do visećega konopa. Krika i rvanje nastade, koga li će zapasti sreća, da razmahne po zraku zjalo umorenog mjedenog Lapadskog glasnika. Nekoji se svalili na zemlju, dok se dva jača derana zažarenoga lica natezali i rvali. Da nije bilo Mate i njegove teške ruke, kojom zgrabi obadvojicu za uho, dočim turnu najbližemu toli zaridjeni oguljeni konop, ne bi bilo više glasa starome zvonu. Ali onda! . . . slavodobitnik iz patuljske borbe zgrabi konop grčevito objema drhćućim rukama, pak pogledav rastvorenim očima mirno zvono i isplaziv zasramljenoj dječurliji jezik zamahne i . . . . po treći put zazveči u vedrini i miru onog jutra bučni glas izlizane mjedi još oštrije, još veselije. Jeka tog zvučnoga titranja pokrila sav žamor ljudstva, zaokupila zrak metalnim dudanjem, a svjetina zašutila i uprla nehotice pogled u njihanje toga staroga krieštavoga klopoca, kao da mu dovikuje: „*Bona festa*, stari brbljavče!“ — Bože moj, koliko snage u onome mjedenome njihalu; — koliko vike za — toli malu crkvicu!

Pomislite si kamenu kocku, veliku kao . . . . kao oveću sobu, sa tri izlaza i malim drvenim trijemom sa strane. Nad krovom, okruglim crijepom pokrivenim, dizaše se sićušan zvonik, — šta zvonik! — kameni svod okrunjen zardjalim gvozdenim križem. Pod njime visjelo naše zvono.

I ništa drugo? — Ne, vjerujte mi, ništa nego to, — osim bršljana, koji je puzao po rdjavim stijenama, i trave, koja je rasla medju zarezima crkvenoga pločnika. Prava seoska primorska crkvica — ali ne na stršećoj hridini, otkle je mogu brodovi i tihe suze odlazećih pozdravljati, kao našu Gospu, već izgubljena, sakrita u zelenilu guste maslinove šume, okružena vinogradima, kojih je široko lepezasto lišće virilo radoznalo nad medjama, — crkvica dražestna i prijazna: — mjesto sastanka, kratke molitve i — čevrljanja. To prijazno čuvstvo ne bijaše pomućeno niti grobovima poredanim tik crkvice uzduž starinskoga zida, polusakrivenim pod kitama pelina i badelja, — a niti ogromnim prikazama stoljetnih čempresa, koji se poredali nepomični, tamni, ogromni poput gotičkih tornjeva, stražeći mrko ali vjerno sićušnu seosku crkvicu. — Nije bilo ograde niti zaključanih vrata, koja bi udaljila šetaoce i ušutkala ugodne razgovore veselih družina.

Nikome ne dodje na pamet okrenuti se ili baciti pogled na stranu, otkle se dizahu bijeli križi i crni čempresi; — to je sve bilo pod ruku nekako tiho i . . . ugodno, kao da su one kamene ploče dobjegle iz tužnih, zapuštenih naših groblja, da u prijaznoj zabiti snijevaju uz žamor, smijeh i jeku živih. A živi su dobro razumjeli glas prošlosti. Nigdje se nije zadirkivala i smijala mladež Dubrovačke okolice tako od srca, nigdje se ne razbrbljale bake tako hitro kao kraj crkvice sv. Mihajla, naslonjene o podnošku kamena, na kom bijahu urezana imena preminule vlastele. Mnoga lapadska djeca naučila prva slova azbuke na tim ozbiljnim, izglodanim pločama.

II.

Na zvoniku župne crkve u Gružu moglo je već odbiti sedam i pô sati, kad se prostor oko sv. Mihajla sav napunio ljudstvom. Premda je mali dječak potezao sveudilj konopac a zvono opetovalo neprestano svoje dvije prodiruće note, misa nije bila jošte započela. Pred

glavnim vratima crkvice stajaše skučenih ramena stari Mato, podvornik Lapadskoga župnika, i razgovaraše se običnim hrapavim gundranjem sa starijim pomorcima i sa dva mlada svećenika, koji bijahu pohrlili iz grada, da zapjevaju sa župnikom veliku misu. Cijeli svijet poznavao Mata, vjernoga ali despotičnoga slugu svoga gospodara, znao mu je za prirodjenu runjavu narav. Mnogi se podsmjehivahu prividnoj oštrini njegove ćudi i načinu, kojim govori o svome župniku, — ali u prkos tomu svako bacaše nehotice pogled na namršteno lice staroga „vukodlaka“ prisluškujuć, da dočuje, zašto se ne zapjeva služba božja Žamor sakupljenih družina postajaše sve to jači, čim je dulje zujilo neumoljivo zvono i čim je Mato krupnije zabreknuo na svjetinu.

— Što im se dogodilo, da nema jošte mise? pitala neka našuškana Gruškinja svoje drugarice.

— Ne vidiš, da se dum Frano odocnio, odvratila stara Lapadkinja, zobljući groždje. — Čini mi se, da je naš parok počeo venuti.

— Ja ti dohodim, draga moja, svake godine na ovu misu, ali niti prijašnji dum Antun, Bog mu dô duši raj, a niti dum Frano nije nigda docnije od sedam ura počeo misiti.

— Pusti, draga Luce, — neka jadan dum Frano ustaje, kad hoće; — bit će bio noćas na kakvoj ispovijesti.

— Kakva ispovijest! — prekinu Mato brbljavice ošinuv ih mrskim pogledom pod kuštravim sijedim obrvama. Što mislite, da je dum Frano, Bože prosti, vaš djetić! — Otkad se vidjelo, da ćete mu vi zapovijedati, kada će ustati?

— A zašto si dô zvonit, kad ga još nema, — upane mu u riječ stara Luce razmahnuvši glavom, da joj se duge naušnice zanjihaše na mršavome vratu.

— Jer mi je bilo drago, — otrese Mato gnjevan — i ako ja hoću, zvonit će do sudnjega dana. Daj, Luko, zvoni, zvoni, da bi oglušile! — Nije trebalo preporuke malomu zvonaru. Namignuv jednomu od svojih drugova, objesiše se obojica za konopac i zvono stade mahati zjalom kao pomamno.

Mato pogleda naokolo nekakovim porugljivim smijehom pomorce i ženice, koji se zablenuše gledajući u vis mahnito njihanje maloga zvona, pak baci oko prama strani župnikove kuće, koja je lišćem sakrivena bila. Htio je napokon, da njegov dum Frano čuje očajno dozivanje župnoga zvonca i da utjera u laž Lapadske ženice, koje čekaju popa, da mu zažele: „dobro jutro“, a tek onda napune domaću crkvicu. — Uh! te žene! — Samo što bi ih Mato vidio, namrštile bi se sijede obrve a prste bi nekako stisnuo u pijesti.

„Dobro jutro, Mato!“ šaptale bi mu one na prolazu, dovikivale mu iz obližnjih vrtova mašući iz daleka objema rukama. — „Dobro jutro! dobro jutro!“ zujili bi mu sa svih strana prijazni i zadirkavajući pozdravi, a on skučio ramena i zarežio med krnjavim zubima kratkim: „dobro ti bilo!“, koji je u istinu značio više: „bijes te ponio!“ Mrzio žene ne s kakova pobližega razloga niti iz osvete za kakovu prošlu prevarenu nadu, — ali on, čuvar crkvice sv. Mihajla, najbliža osoba kraj gospodina paroka, sudio je slablji i možda ljepši spol po onomu, što se njega i njegova gospara najviše ticalo! Da nema žena, ne bi bilo više truda i smetanja; mi ne bi morali ustajati iz postelje i trčati sad na krštenje, sad na pokop, sad na pomazanje, sad na vjenčanje. U brizi za svojim gospodarom napadao je na one, koje su ga najviše morile, i u toj podaničkoj skrbi bacao je na njih krivnju svih onih čina i nesreća, koje zahtijevaju župnikovu pomoć. Zaboravljaše pri tome čudnovatu opasku, da ne bi trebalo

župnika, kad ne bi bilo žena. Ali dotle nije dosizala oštroumnost Matova. On je obožavao svoga gospodara, ali na svoj način. Da je bilo po njegovu, dum Frano bio bi papa, onako bogato obučen s okrunjenom mitrom na osamljenome zlatnome prijestolu, kako je vidio na slikama u župnikovu dvoru. Eh! da je tako — ne bi se dum Frano dizao po noći i hrlio po buri i daždu, da ispovijeda one neotesance, kojim se ne će umirati po danu. Jedio se na sve i na svakoga, čak i na slijepu župnikovu majku, „sveticu“, kako je Mato inače nazivaše, koja je tihim glasom preporučala sinu kakovu ubogu bolesnicu, koja bi se njezinoj dobroti obratila.

Začepiti usta ženskadiji, bijaše cilj i slast mrmljavoga podvornika. Al nikada mu nije još za rukom pošlo ušutkati i oglušiti čevrljavu radoznalost pobožnica, kao ovoga jutra, kada se zvono svetoga Mihajla razmahnitalo u zelenome zakutku Lapada. Svi bjehu uprli pogled na taj čudnovati pojav, i za čas zavladalo u tišini rujanskoga jutra samo zvekanje gnjevnoga zvonca. Vjetar prigibaše grane i mahaše haljinama Lapatkinja, — u toj buci nijesi mu čuo šuštnje — ali — dum Frano nije jošte dolazio.

Za sreću da je jednomu od nadošlih misnika pala jednostavna misao na pamet ići u župni dvor i zamoliti paroka, da se uputi. Ne rekav niti riječi izmakne se dum Nikola iz kruga pomoraca, koji su pred crkvenim stropom dosta glasno i vatreno raspravljali. Niko od ovih ne opazi odlazak jednoga od slušalaca, već razgovor nastavi se sve bučniji, čim je dulje trajalo grčevito cinkanje Lapadskoga zvona. Nešto važno, što je moralo zanimati sve te potamnjele plećaste ljude, stisnu ih u gusto klupko nedaleko od ostaloga ljudstva. Bilo je med njima starih ljudeskara čadjava, nagrešpana lica i tamna troma pogleda. Kratkim, prekinutim riječima, kojim su gušili govorljivost drugih, odavahu svoju moć, svoje veliko iskustvo pô stoljeća brodarenja po svim pučinama, borbâ sa svim olujama. Kad bi stari kapetan Pasko podignuo svoj štap i skinuo lulu sa ustiju, nastala bi tišina i med onima, koje nazivahu: „mrnarićima“. Svi bi pogledali za čas ona stara krezuba Paskina usta, koja se otvarahu, ali jošte ništa ne govorahu. Čekali su, dokle bi iznemogli, suhi glas 90 godišnjega mornara prodro kroz hrapovo grlo, a onda slušali nepomični pripovijesti bez kraja i konca, u kojima se miješala imena gradova, rtova, brodova, kapetana, oluja prije dvadeset, trideset i četrdeset, pedeset — Bog zna koliko godina, i niko ne maknu obrvama priznavajući u dogadjajima burnoga starčeva života jednu, glavnu prednost, bolje rekuć krepost, pred kojom mornar sam znade skinuti kapu i koja se sadržaje u kratkoj izreci: „Trpio je više od nas!“ — Ali čim je koji od ovakovih matadora prestao u sveopćoj tišini brojiti svoja putovanja i tudje brodolome — razvezali bi se jezici. Onda prigovorima ni kraja ni konca. Nekakovo dječinsko natjecanje bodrilo i najmladje članove čudne svojte, da iznesu pred sakupljenim zborom svoje doživljaje, da im istaknu važne strane, da doprinesu napokon nešto netaknutome časnome naslovu „pomorca“. Sve to bivaše odrješitim, kadkad surovim, uvijek iskrenim naglasom, onom smjesom domaćega narječja i talijanske pohrvaćene terminologije, koja se dojimlje slušaoca kao miris suhih riba i morske trave, koji lebdi za tiha vremena pod večer na obalama naših gradova.

Morski slap diše iz svake pjege ovih pocrnjelih lica, iz kretanja, govora, pogleda te hrabre družine. Oštrina njihovih izraza i nespretnost nišućega se hoda, neobični kroj svečanih nošnja, oni ukočeni nabori preširokih rukava, prstenje i lanci, koji zvekeću i sjaju na bijelim

prslucima, njihova bučna udvornost: sve to glasi, viče na sva usta, da su jadnici izgubljeni na kopnu kao ribe izvan vode. Nema sumnje, zadovoljni su, trbuh im se širi, radjaju im se djeca, u besposlici znadu ih ušutkati brundajući sa lulom u ustima staru koju pomorsku pjesmu, — ali ipak ćutiš, da su to vojnici bez puške, bez uniforme, bez rata, — osudjeni da gaze pretvrdo tlo, prisiljeni da sade kupus i da sanjaju tek po noći o svojim ostarjelim ili poginulim ladjama.

— Nemoguće, kapetane Baldo! — stari Dubović ne daje svoje „drage Vice“ drugome iz ruke . . . .

— Ali kad ti ja velim, da će je prepustiti sinu Marka Gjurovića . . . .

— Mladomu Antunu? . . onomu, koji je prije pet mjeseci došao s *brevetom* iz Livorna . . . .

— Da! baš njemu . . . .

— Ja opetujem, da je to sve puka šala . . . nastavi još vatrenije kapetan Ilija Marković, posijedi, suhonjasti pomorac, koji je prije malo godina predao mladjemu bratu brod, a sada uživao mir i dohodak lijepe svotice.

— Što? . . . zar ne poznate staroga Iva? . . .

— To je sve istina . . . . prekinu jedan iz pomorskoga kruga. Bijaše to dobričina kapetan Andrija, mučaljiv i pokoran pred većim društvom, jer bi ga uvijek utjerali u smetnju sjećajući ga njegove nesreće. — Izgubio dva broda nasukav se na pržini. Za sreću da je jedan prodo po što po to ribarima Irske obale a drugomu bar spasao nakrcano žito. U žamoru raščevrljanoga društva, pod cinkanjem bučnoga zvonca, usudio se prozboriti misleći, da ga i tako ne će niko slušati.

— Istina je, što govori Ilija . . . kako bi pustio „dragu Vicu“ drugomu, kad ima sina Pera . . . nastavi kapetan Baldo, lijepi, plećasti Riječanin, široke brade i vesela lica. — Ivo Dubović ima sina, da

mu služi, dok mu treba, i da mu šalje dukata, dok ih zna štediti ; . . ali jednom, kada se ponudi zgoda većega dobitka, ili ako se počne bojati, da je sin rasipnik, ili da je veći gospodar nego on . . . onda će zatvoriti sina doma, a brod će dati onomu, koji će mu biti bolji rob, nego li mu je bio Pero . . .

— *Cristo santo!* . . . Baldo govori kô iz knjige! . . . odazove se iznenada kapetan Pasko. Svi ušutiše za čas i pogledaše devedesetgodišnjega pomorca. Njegov glas obično drhtav — zazvečio oštrinom mladosti. Podignuv prignutu glavu, pogleda Balda malim smjelim očima, dotakne mu se batinom ramena. Vidjelo se, da su riječi Baldove izraz i njegovih misli, ali nešto naglo kao gnjev pritisnulo mu za čas grlo i oživilo obumrle živce. — Mahnitac, mahnitac . . . nastavi potiše Pasko skučiv se na kamenom sjedalu ispod nepomičnih čempresa i nasloniv podbradak na štap: — A ko ne bi poznao Ivana Dubovića! Jeste li ikada čuli, da je imao što drugo u glavi . . . hej! hej! . . . prodo bi i oltar sv. Mihajla za dva solda . . .

— Ne vjerujem, gosparu Pasko . . . nije vrag . . . prekinu ga smijući se jedan od mladjih pomoraca . . .

— A što znaš ti, djetetino , . . odvrati Pasko ošinuv ga prijekim pogledom. . . . Gdje si bio ti, kad je Ivo Dubović jedrio . . . Nije te bilo ni u pameti božjoj! . . . Ja znam što znam: prodo je prvi brod „Angjelinu“ tamo u Cardiffu nekomu Inglezu, a mornari su gladovali i prosjačili, jer ih je kapetan njihov . . . Ivo Dubović . . . ostavio na cjedilu bez plaće, bez kruha. . . .

— Sramota! . . . pomrmljaše potiho pomorci stisnuv se u tijesni mučaljivi okrug oko starca. Njegov glas ojačao govoreći, a riječi slijedile nagle sa malim stankama, dok je zvono klepetalo u hladnome rujanskome burinicu. Tamo gori u baršunastoj plaveti neba, koja se poput

šatora rastegnula med crnim stupovima čempresa, hrlili sa sjevera rijetki pramovi bijelih oblaka, te iščezavali za Petkom hitrinom napuhanih jedara.

— A gdje mu je drugi brod? . . . slijedio Pasko pogledav po redu sva šutljiva lica svoga slušateljstva. — Razbio se . . . čuo si valjda, dušo moja . . . oluja ga bacila na hridine Azora — da . . . to je svako vjerovao, dok nije Pasko prišapnuo nekomu, da su obale Azora *una bagatella* . . . šala za staroga pomorca . . . dok se nije dočulo, da su one noći mornari bili za čudo svi pjani . . . a kapetan Ivo upravljao krmilom . . .

— Nečuveno.

— Tako su govorili svi, tako je i sud u Triješču izreko i njega riješio — — — dok nije Ivo sagradio i treći brod, ljepši, prostraniji od „Angjeline“ i „Sv. Nikole“. — — —

— Spominjem se, — prekinu ga kapetan Ile — — zvali su ga pred pomorsku komisiju, govorilo se, da će mu dignuti *brevet* — — —

— Jest — — ali Ivo Dubović iznio svjedočanstvo svoga škrivana, nekoga vražjega Malteza, koji je kazao, da je kapetan junak . . . Sagradio i treći brod — — — a znate li, kako ga je nazvao? — — — zapita stari Pasko podignuv batinu kano da hoće zamahnuti na koga i zareživ pocrnjelim licem.

Niko mu ne odgovori. Za čas je žamor svijeta, krika djece i neprestana zvonjava nadvladala raspaljenu jezičavost staroga pomorca. Pustili su ga, da izgovori poznate grijehe mrkoga kapetana Dubovića; — znali su napokon, da će Pasko ponoviti ono pitanje i da će sam sebi odgovoriti, razgaliv tako možda po tisući put povod one zastarjele nikada neudušene mržnje. Svaka pjega na nagrešpanom licu nabrekla i zacrvenila. Vrući dah iz krezubih rastvorenih usta prodje mimo lice bližnjega

slušaoca, a ovaj oćuti kao plameni dah iz toga slomljenoga tijela.

— Okrstio ladju imenom svoje mučenice, svoje žrtve, koja leži ispod ovoga čempresa . . . i pokaza prstom na sivu u travurini napola sakrivenu ploču. — Na brodu i na ovome grobu stoji napis: „draga Vice“ — — — Draga Vice . . . umrla je, jer je on ubio . . .

Pasku nestade riečî. Grlo ga iznevjerilo. Nasmijav se glasno kano da se nasladjuje svojom oštroumnosti, udari batinom po zemlji i rukom odgali čelo Laloke su mu se tresle a dvije debele plavkaste žile zategnuše na kožnatome čelu.

— Hej — — — Pasko . . . velike si grijehe nabrojio, oglasi se iz umukle družine kapetan Ile zategnuv iz prazne lule . . . Ali . . . *spetta un poco* . . . i Bog ne spi! . . .

— Vidjet ćemo, što će mu sin Pero; — — — prije malo dana došao je s „dragom Vicom“ i već se govori, da ostaje doma.

— Ha — — — eto dum Frana! . . . začu se tanki glas sa crkvenoga krova. Jedan od dječaka bio se uspeo i prvi ugledao kroz grane Lapadskoga župnika. Žamor naroda i pridušena vika ženica, koje se tiskale u malu crkvicu, tisuću radoznalih pogleda i zadnje veselo mahanje jadnoga zvonca pozdraviše dolazak odocnjeloga dum Frana.

Parok pohrli prama prepunoj crkvici bacajući na sve strane pozdravljajućemu ljudstvu ljubezni posmjeh svojih debelih usana i zabrinuti pogled čovjeka, koji hoće da se u hitrini ispriča.

— „Dobro jutro, djeco!“ — „Dobro jutro, gosparu!“ šuštilo je sa svih strana. Glave se otkrivale, ženice se klanjale — a dum Frano, skinuv široki crni šešir, prodje kroz guste redove župljana tarući

modrim rupcem oznojeno čelo. Prvi ga zaustavi pred pročeljem crkvenoga stropa mrki zvonar. Kroz guste obrve namrgodjenoga lica, na stisnutim usnama staroga Mata, u načinu kako se dohvati parokova šešira, mogo je zakasnjeli „gospar župnik“ najbolje upoznati, da se doista odveć dao čekati.

— Jesi li zvonio po treći put? . . . zapita hitro parok zvonara . . .

— Što? . . . nijeste čuli! . . . propenta Mato, zapanjen. Ne čuti onakova klopotanja! Što to znači? . . .

Jadni dum Frano oćuti u onaj čas, kako je osudjeniku. Na staračkome licu pomoli se posmijeh. Pogladiv sijedu kosu, koja je blistala u punome svjetlu kao svilena kudjelja, htjede nešto reći. Tražio je valjda nekoga, da glasno opravda svoj grijeh, ali orgulje oglasiše se i on pohrli k sakristiji, ne opaziv medjutim, da sav narod, koji bijaše ostao pred vratima prepune crkvice, okrenu glavu prama drugoj strani, otkud se pojavilo četvero ljudi — bolje rekuć dva vrlo zanimiva para. I zvonar, koji se bio dohvatio željezne posude sa žeravkom za kadionicu, ostade nepomičan ugledav gdje od strane župnikova dvora stupa Ivo Dubović sa sinom i dvjema ženskinjama. Sreća za Mata, da nije bio sam, jer inače bio bi — vjere mi! — zavikao! —

— On?! . . . Stari grješnik — koji nije ugledao sv. Mihajla, otkad mu zakopaše pred 20 godina ženu Vicu, onaj Dubović, o kom se govorilo, da mrzi i oltare i popove i dum Frana i sve što po tamjanu miriše — on? . . . . To je bilo za jedno jutro premnogo. Što se bilo dogodilo, da zvonar Mato nije pogadjao taj nenadani dolazak? . . .

— Sanjam li? bi prva misao njegova. A ipak nije bila varka a niti san. Mato je ćutio i hladni vjetar, koji je lepršao med stupovima, i žegu sunčanih trakova i žamor molećega puka kao u prepunoj košnici — dakle?

— — Ostarjele oči nijesu ga varale; — — pred njim na dvadeset koračaja dizao se visoki stas velikoga polusijedoga starca, skučenih ramena i zastrta pogleda. Dä — ona ista, porugljiva usta sakrivena pod visećim tamnim brkom, onaj isti pogled uprt u zemlju, koji se prezirno diže pomalo pod sakrivenim vedjama te zaokruživ hitro okolicu spušta se na tle kao da traži crva ili guštera u prašnoj kamenom posutoj cesti, da ga teškom svojom batinom ili potplatom smrvi. Bijele ljetne hlače, dugi crni kaput, baršunasti prsluk i smedji svileni rubac, kojim je zavezao vrat sve do podbratka, — sve to pa i maleni koraci oslabljenih mu nogu, kao da ne podnose težine toga orijaškoga tijela; ta prepoznata slika staroga „tirana“, kako su ga u Lapadu nazivali, pojavi se u zelenome zakutku med žamorom veseloga svijeta i preseneti svakoga. Stotinu pogleda uprlo se u Ivu Dubovića a tiho šaptanje pozdravi njegov dolazak. Iz crkve dolazila pridušena pjesma naroda i duboki glas orgulja. Vjetar je šuštio jače, vrtio se pun mirisa posutoga pelina oko crkvice i zujio toli čudnovato sjetno kroz crne grane čempresa.

Ivo Dubović stupio već pred crkveni strop ne baciv niti pogleda na svjetinu i rijetke znance, koji su ga pozdravljali. Sva briga postare Mare Lucove, udovice graditelja na škveru Lučića, njeno bučno smijanje, način kojim ga je pozdravljala, klimajući izlizanom glavom, sve nastojanje da razvedri namrštenoga druga, da prisili znance približit mu se, — bi uzaludno. On je mučao i gledao preda se kao da ne vidi zapanjene radoznalosti svijeta, kao da ne ćuti svoje osamljenosti u tome mnoštvu. Pred njime se ugibala djeca i starci. Praznina ga okružila i dovela bez stiske do prvih stuba kraj crkvenih vrata.

— Hoćeš li, Ivo, na mala vrata! — zapita ga potiho njegova drugarica.

— Svejedno! — promrmlja on i slegnuv ramenima baci hitri pogled na onu stranu, gdje su se grobovi širili u požutjeloj travi. Sunce se odbijaše po izgrizenim spomenicima razgaljujući svaku pukotinu sivoga im kamena. U čempresima cvrkutali vrabci. — Ivo Dubović okrenu se još jednom, da pogleda sina, koji za njim stupaše, pak skinu šešir i udje u tminu prepune crkve. — Mare Lucova ostade u prkos mamljenju pobožnika baš pred vratima, raskrili veliku zelenu lepezu nad očima i mahnu rukom Dubovićevu sinu, koji je zaostao bio sa njenom kćerkom Klarom i malim rodjakom Antunom.

Mladi opaziše turski šal i zelenu lepezu.

— Zove nas, da se žurimo, reče mladić glasno i pogleda djevojčicu, koja je kraj njega stupala.

Ona se zažari pod širokim slamnatim šeširom i pogleda uzgor plaho mladića. Bio je toliko veći od nje.

— Grjehota . . . . odvrati ona požurivši se da pogleda majku Zatim plaho, kao da se boji izreći nešto smjelo, pritisnu molitvenik i više prišapnu nego li izgovor : — Slušala sam te tako rado . . . .

Mladić upre bolje oko u njeno lice. Slamnati šešir sakrivao joj oči; vidjeli se samo obli rumeni obrazi i punahne usne, koje su se smiješile i stisle. Duge zlatne pletenice visjele niz pleća. — Baš grjehota, što su ga ti dosadni ljudi tako zabezeknuto motrili i što je majka bila blizu, jer inače nešto ga je vuklo, da joj skine šešir i da joj pogleda u te sakrivene zjenice.

— Ja ću Vas čekati na dvoru. — S Bogom! — izreče potiho mladi Pero Dubović Mari Lucovoj pri crkvenome ulazu i stisnu potajno sa strane Klarinu ruku. Ta mala, gotovo djetinska ruka zadrhta u plosnatoj, mornarskoj šaci. — Za čas žene udjoše ne mareći za maloga Antuna, koji zaostajaše s djecom. Pero Dubović obadje crkvicu i dodje do malih vrata sv. Mihajla, gdje je nešto praznoga mjesta bilo, prekriži ruke i nasloni se o prag. Njegov pogled prodje hitro preko načičkanoga mnoštva, dok u polus eni ne opazi nad svima uspravljenu blijedu glavu svoga oca. Za čas se zagleda u to lice, koje je s daljine imalo nešto nepomično, neživuće — a zatim svrnu oko na oltar. Voštanice rasvjetljivale sliku letećega arkangjela. Tamnjan se dizao kao prâm ljetne magle, pozlatio se u odsjevu tolikih svijeća. Pred oltarom stisnuli se u tamnome klupku pomorci kao počasna straža domaćega sveca — a pred njih stupio starac dum Frano. Odsjev duplijerâ zacakli se u pozlaćenu odijelu, i zažari župniku bijelu kosu. Sve se ostalo gubilo nejasno u tmini. Sjajno rujansko jutro dopiralo samo do praga crkvenih vrata. Pero je gledao i zamislio se.

III.

Svako kretanje, svaka riječ, koja je mogla doprijeti do ušiju znatiželjnika, — isti onaj pogled staroga Dubovića sa strane na Mihaljske grobove, — sve to bi opaženo, promotreno i medju razišlim svijetom pretreseno. Nešto se zbivalo, dapače nešto se već moralo dogoditi, što Lapad još nije znao. Ali što?

To je isto pitanje mozgao i okretao u glavi stari Pasko. Sjedeći na strani, zaklonjen od vjetra i žege izlazećega sunca, bijaše prvi ugledao neobični pojav kapetana Iva, onoga istoga, o kome je malo prije opetovao pred sakupljenim pomorcima grijehe i zločine I njega se kosnu ta prikaza kao nešto novo, nečuveno u malome Lapadskome svijetu, tim više što je kraj svoga

neprijatelja vidio ženu, prijateljicu svoju. Prije osam dana bijaše posjetio Maru Lucovu, popio kod nje šalicu crne mirisave moke i prižvakao fjelicu „pandišpanja“, — ali razgovor nije se niti riječju dotaknuo Dubovića. Sjećao se samo, da je Klara bila zabunjena, i prvi put otkad je poznavao, zarumenila se, kad joj je po svome običaju uštinuo punahno lice i zapitao je po stoti put:

— A kad ćemo u svatove?

Jedva onoga jutra, kad je kroz zgrnuto mnoštvo upoznao pod slamnatim šeširom rumeno lice male Klare Lučićeve, a kraj nje vitkoga nepoznatoga mladića, — onda — — udari štapom o zemlju i pridušena kletva istisnu se iz krezubih usta. Misao, koja se najedanput stvorila u njegovoj glavi, bila mu je odveć nesnosna i mučna; — htio se uvjeriti i -- on ustade. Slijedeći okom mladenački par, šuljao se oko crkvenih vrata, dok se Dubovićev sin odstranio i na druga vrata naslonio, — a onda opaziv zvonara približi mu se trpkim korakom, prelomljenim skvrčenim tijelom.

— Jesi li vidio, Mato? — zapita starac potiho potegnuv ga za haljinu i pokazav lukavim okom na mladića.

— Jesam! gosparu Pasko! -- — Ko bi bio rekô! Jučer se vjerio Pero Dubović s Klarom Lučićevom — a danas navijestili se gosparu dum Franu! — Zato se parok odocnio.

— Od koga si to čuo?

— Reko mi je mali Antun Lučić! . . . Grjehota!

— Zašto? . . . .

— Jer . . . . jer kuća Lučića nije trebala Dubovićevih dukata.

— Dobro, dobro! — promrmlja Pasko i odstrani se zabrinuta lica.

Dakle ne bijaše se prevario. Sin „tirana“ dočepao se tihe mirne golubice. Nagla, divlja krv Dubovićâ tražila je opet plahu, nježnu žrtvu, kao da im je u naravi bilo naći ropkinju, a onda satrti je. U Paskinoj glavi kuhalo je, kipjelo od gnjeva; — da mu se bilo uspraviti i proturati batinom u ruci kroz nagomilanu svjetinu, pak zgrabiti onoga staroga „hajduka“ i baciti ga iz sredine klečećega pobožnoga svijeta, doviknuti mu: — Ne vjeruješ ni u palicu, čemu onda stojiš pred oltarom? — Ah! starost nemoćnoga tijela! Hodati a ne moći se uspraviti, ne moći podignuti lice prama onomu, koji mu trovaše mir; — ali ovako – sjedati i uvijek sjedati . . . . .

Starac se dovuče do kamenoga sjedala malo na stranu, da ga nije mogao vidjeti Pero Dubović. Htio je motriti mladića, — upoznati iz vanjštine, da li je jabuka s istoga stabla. Poznavao ga je doduše kao dječaka, kada je trčao s ostalom Lapadskom djecom do vrata samotne njegove kućice. Otac mu zabranio da predje preko praga one „jezičine“, — i Pero je stajao pred gvozdenom rešetkom vireći mučaljiv i žalostan, gdje stari nemoćni kapetan dijeli šipke i orahe njegovim drugovom. — „Ti si Dubović; tebi ništa!“ — rugali mu se drugovi zagriznuv u crveno zrnje šipaka. Koliko je puta htio otvoriti vrata, staviti se pred kapetana Paska i reći mu: — „Ja sam Dubović — zašto ne smijem k tebi“, — i koliko puta motrio je Pasko sa medje svoga vrta lijepo lice maloga Pera te bio na omaku, da mu otvori vrata i da zadovolji pohlepu onih crnih plamtećih djetinskih očiju! Ali to se ne zbi. Medju starim dobričinom, koga obožavahu djeca, i med onim mučaljivim dječakom dizala se slika njegova oca i Pero ne progovori niti riječi sa kapetanom Paskom. Jedan jedini put dovela pokojna Perova majka, dobra i blaga Vice, svoga sina u njegov stan. Ona je plakala. Blijeda i slaba puštala, da joj suze

teku niz lice i niz tamnu opravu, — a Pasko bučio, psovao, vikao, kao pomaman vrtio se po sobi lupajući batinom, dočim su mu suhe oči zacrljenile i krvlju se podlile. Dječak se privinuo majci i gledao starca u strahu Ćutio je, da onaj gnjev pada na pola i na njega; — znao je, da mu grdi oca. — Od onda prošle godine; — Vice umrla — a on odjedrio i ne vidio više Paska; niti ovaj se ne brinuo više zu Dubovićeva sina.

Moralo je doći ono jutro 30. rujna 185* da se sastane u hladu Mihaljskoga zelenila sa Perom Dubovićem, kapetanom „drage Vice". On, Pasko, bijaše uvijek skvrčen, star i prestar, — a onaj mladić, koga je sada gledao i čija je slika budila toliko živih uspomena, postao plećatim, snažnim pomorcem guste crne brade i tamne kože.

Pasko je motrio proždrljivim pogledom pomorca, koji se ondje, obasjan živim svjetlom sunca, isticao na tamnome zatku crkvenih vrata. Zastrt u sjenu granata grma kupjena, slijedio je starac istraživati radoznalo, da li se u toj slici mladosti i snage nalazi trag srodnosti, nešto od omraženoga oca. Kao tamničar, koji kroz rupicu zaključanih vrata slijedi svaki kret zatvorenoga zločinca, i traži iz svake crte, iz svakoga miga, iz svake žilice uapšenika iščupati tajnu, koja se u moždanima njegovim sakriva, tako je i starac iz svoga zakloništa vrebao, da iz mladićeva lika istrgne trak očeve ćudi. — „Jabuka ne pada daleko od stabla", — zborila je prastara odveć poznata izreka. I Pasko ju je bio izrekao kao nešto stalno, neoborivo, jur dokazano, — ali u istinu nije joj vjerovao tako neograničeno; — bojao se, nešto mu je govorilo, da će se prevariti, a onda? Onda ne bi se bio nasladio, dà, recimo tu grdu istinu, ne bi doživio osvetu i kaznu staroga „tirana". Prignut na kamenome sjedalu, naslonjen cijelim tijelom na batinu, koju je objema

rukama upirao o tle, — upijao je Pasko očima zamišljenoga Pera. Nije pazio na čeljad, koja je prolazila kraj crkvice i gubila se šaptanjem u zelenilu šumice; — — njegov oštri sluh nije raspoznavao više pridušeni, pobožni glas orgulja i crkvenoga pjeva, koji je prodirao iz prepune crkvice, i gubio se uz vonj pelina i sukljanje tankih pramova tamjana, vjetrom i šuškanjem granja; — za njega ne bijaše onoga sjetnoga tajinstvenoga šuma mrkih čempresa, koji te sjeća žamora dalekoga uzburkanoga mora; — Pasko je imao u onaj čas dva oka malena, crna, okretna, koja se upilila nepomičnošću zmije u svoju žrtvu. Te crne zjenice promatrale su visoki, orijaški stas, slijedile su svaku crtu njegova bujnoga muževnoga tijela, i zagledale se u oblu glavu mladića. Svjetlo sunca, koje je sa strane ponešto povisoko padalo, dodiralo se kratke crne kose odsjevom ocjela, oživljujući vanrednom oštrinom tamnu put žilavoga vrata i lica.

Kratka brada okruživala čvrste laloke i ponešto uglasti podbradak, dok su pod gustim crnim brkom jedva virile rumene mesnate usne. Ravni, pravilni nos i kratko čelo odavalo je sve skupa odlučnost i snagu — i nešto, što Pasko nije kod svih pomoraca opažao, nešto gospodsko, oholo.

Iz daleke prošlosti dozivao je Pasko uspomenu staroga Dubovića, kad se naprasit, nasilan, svuda naglošću i preziranjem prvi, vraćao sa dalekih krajeva u tiho Lapadsko gnijezdo, da ponizuje bahatošću svu okolicu, da se natječe sa vlastelom, gdje je bilo pitanje o bogatstvu i o raskoši, da prkosi svemu i svačemu. Ondašnji mladi Dubović bio je ovomu sličan kao jaje jajetu; — samo pogled Pera, crn i dubok, gubio se pod guste obrve zamišljen i . . . sjetan. Da! — zaludu je Pasko tražio pohlepno u tom pogledu trag nasilnosti i zloće, — to bistro tamno oko gledalo je sa strane gdje

se sunce žarilo na grobnim pločama nepomično, ali kao zastrto nutarnjom sjetom. Čim se slike prošlosti i sadanjosti miješale pred očima starca, čim je napetost i jedva zatajena mržnja počimala jenjati u tome zraku toli punom mirisa, sunca i zvukova, — tim ga je onaj snatreći pogled sjećao na Perovu majku. Je li mladić mislio na nju?

Njegovo oko zagledalo se tamo, gdje su se badelji sa raskoštrenim ljubičastim glavama njihali u vjetru i pokrivali bjelkastu ploču. Niski križ podigo se nad travom — i ništa drugo. Tu je počivala Vice Dubovića mirni jedva dočekani san. A sin je gledao kako se nepokošena travurina njiše, kako se u zlatnoj povlaci sunčanoga traka vrte ose i žuti leptiri, — slušao je vjetar gdje se zavija kroz čemprese zvukom metalnih žica, i zaboravio, da stoji na pragu prepune crkvice, zaboravio, da se poji misa i da natiskano ljudstvo mrmoši tihe molitve. Sva njegova ćutila pretvorila se, slila se u promatranje požutjele trave i onoga tmastoga križa, koji je virio kao da se zagledao u mladića

Majka? . . . . ondje pod izgrizenom pločom bijaše zatvorena, ona — — — majčica. — Čudnovato. Ta riječ puna milja — taj pojam pun tuge — zaokupili mu dušu spokojem. Davno bilo, bar za njega, kad ju je zadnji put vidio, kad je blijeda, iznemogla izdahnula pritisnuv drhtavu ruku na njegovu kosu i šapnula mu nešto — — nešto. — Ah! dao bi pô života, da se mogao sjetiti njenih riječi. Jadnica, grčevito je natezala prsa i ohrapavjelo grlo, da istisne nekoliko slovaka, al u onaj čas otvoriše se vrata — otac pokaza se na pragu — i ona izustila nešto . . . .; glas očev, koji zazvao tresućim glasom: „Vice!“ pokrio njezin dah, udušio možda želju, molitvu, preporuku — ko bi ikada saznao! — Koliko puta bijaše se Pero sjetio onog časa.

Godine su prolazile, utisci mladosti iščezavali kao slova napisana na pržini, postao u tudjini, u borbama teškoga pomorskoga života mužem, — tuga za majkom rasplanula se — ali — često sunula bi mu na pamet iznenada radoznalost, hlepnja da čuje još jednom onaj glas — onu nerazumljivu riječ. Gledajući uski stan zakopane majke pitaše Pero sam sebe, zašto je ona za života trpjela, zašto je na samrtnoj postelji blijedi posmijeh razvedrio voštanu bjeloću njenoga razrovanoga lica? . . . Ko da mu na to odgovori? . . . . Slike miješahu se u njegovoj glavi kao da se udaljuju, kao da im se okrajci šire, gube, iščezavaju u neizvjesnu sivu maglu. Lice majčino toli lijepo izražavalo uvijek neku bol, katkada njemu dječaku dopirali do ušiju usklici vike očeve, ali njezina glasa nije bilo čuti.

Zašto je majka plakala? Zašto mu je pri srcu bilo, kao da je majci bolje pod vitkim čempresima? Mladiću nestade pitanja u glavi — — — nehotice se prenu i okrenu glavu u nutarnjost crkvice. Pred zablištenim očima ne vidje drugo van tminu. Tamo na oltaru treptile zlatne piknje.

Zvonce zazvoni na *Sanctus,* i šapat prodje tim mrakom kao da se duboki uzdah vinuo prema suncu i vedrini. Pera zazeblo, zaklopio hitro oči, da ga prodje odsjev sjajnoga rujanskoga dana, zatim za kratki tren otvori ih i pogleda naokolo. Tmina se pretvorila u polusjenu. Pred njime bjelasala se u zatku nepomična sijeda očeva glava. Malo dalje upozna u kutu kroz stisnuto mnoštvo slamnati šešir i zlatne Klarine pletenice.

Sve što je imao na tom svijetu, sastalo se u sv. Mihajla. *Ona* počivaše pod kamenom, — u crkvici zaklonilo se njih troje. — Preletjev sve krajeve svijeta, prošav svoju mladost na palubi, preživjev slasti života,

komu nema veriga ni stega, eto ga kao u snu prenesenoga u kraj djetinskih jur zaboravljenih uspomena, gdje sluša na pragu sv. Mihajla, poput svih onih starih preživjelih primoraca, jutranju misu — okružen svim onim, što ljudi nazivlju riječima: obitelj i dom! A ipak — neko tegobno čuvstvo nezadovoljstva, nemira spopalo mladu mu krv. Nešto mu je falilo. Ćutio se maljušan, izgubljen, stegnut. Ona niska polutamna crkva, ono tiho jadikovanje orgulja, ona neizvjesna čežnja za velikim prostorima, za slobodom kretanja, onaj osjećaj, da nije više gospodarom svoje sudbine, da imade ljudi, koji ga drže za ruku, koji imaju nekakovo pravo na njega, — stezalo mu je grudi, sjećalo ga je, da se nešto pretrglo u njegovome biću, budilo je ogorčenost kao da mu ugrabiše nešto dragocjeno, nenaknadivo! . . .

Din, din, din — — — Zvono prekinu bujicu njegovih misli. U tišini prodre zvuk jak, možan, kao da se oglodana mjed staroga Mihaljskoga zvona pretvorila u željezo. Jeka širila je taj glas nad cijelom naravi, uzvinula ga prema modrini rujanskoga neba. — Pero poslušnu. — Pričini mu se čuti na beskrajnoj plavoj pučini doziv krmilarskoga zvona. Hladni vjetar zahuji kroz masline, kroz čemprese šumom morske pjene. S daleka dopirala mu do ušiju rastegnuta pjesma mornara, i on se sjeti svoje ladje!

S Bogom crkvice bršljanom zarašćena, s — Bogom hrabri sv. Mihajlo sa tvojim orguljama, sa tvojim mirisom pelina. — — Gdje vam je moć, — vaš tihi čar? Tvoje zvono stvorilo pomorcu živu zamamnu sliku ponosite ladje, nabreknutih bijelih jedara, snješkaste pjene, koja se razbija ispod krme, zraka i slobode. Za njome čeznuo je on u snu i u javi. Krv prošumi njegovim žilama; i pohlepa ne steže tolikom silom razdražene

živce, kao njega u onaj čas pomisao na ostavljeni brod — na kraljevstvo i raskoš svoju — na „dragu Vicu“.

Nagon i navala neobuzdane želje odstrani Pera sa crkvenih vrata. Što ga je tu držalo? Moliti nije mogao; — neka sv. Mihajlo pomogne onim, koji trebahu mir. Ali njemu? On je htio borba i oluja, i baciv pogled na oltar, prekriži se i okrenu se prema zapadu.

Pasko čekaše na njegov odlazak. Pokriv glavu širokim šeširom mogao je iz svoga zakutka zaokružiti jednim pogledom mladenački lik. Sad mu se on prikaza u cijeloj snazi i bujnosti; kip atlete a na licu izraz sile i pritajene strasti. — Med gustim obrvama zategle mu se dvije brazde.

Starac kimnu glavom, dok prolazaše ohola prikaza Dubovićeva sina. On ga ne opazi, niti ne svrnu oko na znatiželjnike, koji bjehu stali da ga motre. Išao je za svojim ciljem, tudj ovome svijetu i osamljen u svojoj mučaljivosti. Za čas zakrenu na desno, gdje je put vodio kroz vinograde prama zalijevu i iščeznu.

— Dobro, da je Vice umrla, — prozbori iza kratke stanke kapetan Pasko na glas — gledajući sveudilj onamo, otkud je Pero bio izniknuo. — Bolje za nju — i za njega. Sad je na staroga red! — te izvadiv veliki modri rubac useknu se bučno; — očiti znak zadovoljstva.

IV.

Staza, kojom je Pero stupao, presijecala je cestu, vijugala je kroz baštine i ogradjena je bila sa obiju strana medjama i gdjegdje popločena širokim bjelkastim kamenjem. Na desnu dizala se, nad sivim lišćem maslina i penjućih se vinograda, Petka. Zelenilo njezina borja obasjano samo s jedne strane suncem, prelijevalo se iz

živoga smaragdova odsjeva do tamne boje flamanske kadife. Taj baršunasti plašt zastiraše vrhunac pružajući se mekan bez nabora do pećinastoga crvenkastoga podnožja. Tamo prama sjeveru vidik bijaše zastrt gustom šumom maslina, koje se previjale i bjelasale u jutarnjemu vjetru. Mladić hodao ne pazeći na okolicu. Bijaše toliko puta vidio istu zelen, iste bregove, osjetio isti šum vjetra i neizvjesne glasove ljudstva, katkada hitac kojega lovca nad Nuncijatom ili jeku vojničke trublje, — a ipak ćutio se tudjim u tome svijetu, u toj naravi, koja bijaše nekada njegovom. Pogled zastrt i sumoran prebiraše svaku sitnicu probudjenih uspomena iz djetinske dobe. Svaki potez, svaka pjega okoliša pozdravljaše ga kao lice prijatelja pouzdana i vjerna. Bilo je tu med stabaljem malih praznih prostora, kroz koje je virio sićušni kameniti obronak Srgja, - bjelasajuća se kućica, daleka staza ; — sve se to zaodijevalo plavom maglom daljine, smiješilo se u žaru sunca i sjećalo ga prošlih šetnja, uspomena, natrkivanja sa kojim drugom, kada bježahu o pôdnevu loveći leptire i zelene skakavce. Gledao je a nije vidio dobrotu stare nepromijenjene slike, nije čuo tihoga pozdrava, šaptanja iz stotinu zakutaka rodnoga kraja. Samo u dnu duše onaj nemir, ona čežnja, nešto kano mukli gnjev nad tim krajem, koji mu je nudjao samo počinak, koji mu se rugao svojim suncem, svojom vedrinom, svojim čarom boja i tijesnih obzorja.

Verige i ništa nego verige za njegovu naglu neobuzdanu ćud. Prsa mu se nadimala nutarnjim nemirom, ruka široka i žilava stiskala štap, mahala njime po burovima, po draču, koji je virio kroz kamenite ograde, sjekla stršeće badelje, čupala grčevitim kopanjem niske miholjice, odrubljala grimizno cvijeće divljih šipaka ostavljajući za sobom stazu posutu prelomljenim cvijećem kao da je onuda prošla kakova seoska ophoda. Za čas

bi stao i posluhnuo. Vjetar slazio i zavijao sa sjevera grbavim maslinama, tresao plosnatim lišćem smokava, puzô po crvenkastoj zemlji med prepletenim trakovima loze, i prolazio dalje prama Petki žamorom svega tog uzburkanoga lišća i granja. Pero uzdahnu duboko i posluhnu. Taj šum prenuo ga, sustavio ga usred kamene ceste. Okrenuv glavu prama Petki, zagledô se za čas u njeno zaježeno baršunasto zelenilo, te raširiv nozdrve, zanjuši u mirisu rujanskoga vjetra, u tome oduhu pinja, zasijanih hridina, posutoga vriesa, onaj svježi oštri dah, onu duhu osušenijeh školjka, gnjilećih alga, zažarene soli, koju pučina i obala širi zrakom i zemljom.

Smrknuto lice razvedri se, kad mu vjetar baci u lice daleki odisaj mora. On oćuti, kako mu isti slazi kroz žile opojan i jak, kako mu cijelim bićem teče hrabrost prošlih borba i neobuzdane slobode. Neka slatka tuga, neka raskošna čežnja okovala ga na mjestu; — htjede se vratiti, izgubiti u labirintu puteljaka i stabala, dohrliti do sv. Mihajla, da se otme vječnoj obmami sirene; — ali vjetar zamahnu jače, zahuji jekom lamajuće se pjene. Naglim koracima uspne se Pero kroz stramputice, ostavljajući za sobom stazu, koja ga je vodila do najbliže obale, na dva koraka od njegove kuće. Preskakao je ograde, opkolio zažarena lica sav onaj prostor, što se stere od Lapadske doline do visočine „Babina Kuka“, dok zasopljen, shrvan, rastrgav rukama šikarje dračavih bora i smrekovine, svali se bolnim, zatravljenim vriskom na vruću hrid.

Pred njime sterala se neizmjerna modrina pučine. Dokud je oko sizalo, od istoka do zapada, jedna crta med zategnutom svilenom plaveti neba i med tamnim zelenkastim modrilom mora; ništa nego jedna boja, ali u njoj svi odsjevi, sve draženosti, sve blistanje, sva razuzdanost modrine. Zabliješteno mladićevo oko tonulo

je nekim tajnim strahom u tu orgiju svjetla. Gore — sa sjevera, nad razbočenim, golim brdinama, kristalna dubina, nešto prozirno i svježe kao svod tvrdoga safira; odanle, — iz te hladne gotovo mramorne glatkoće prelijevao se vazduh u nježnu, zlatom prepletenu koprenu, dok je daleko, daleko slazila, gubila se, upadala u pučinu srebrolikim, mliječnim odsjevom zore. A dolje? — — sa vlažnih hridina sve dalje, dalje, — prostranije rastezalo se more, dizalo se kano da hoće da dostigne neizmjernost neba. Naježena površina drhtaše, — život kolao tom drugom plaveti. Dugi mahovi vjetra lizahu, bacajući fantastičkim neredom ljubičaste sjene i ogromne lepezaste pojase, otkrivahu na mjestima zelene ljage dna, tjerajući se daljinom, dok se pučina doticaše obzorja, dok se utisnula unj kao zid malakita, nepomičnom oštrom crtom. Sa visine, otkud je Pero zurio u daljinu, vidio si na istoku pučinu presječenu zlatnom blistavom mrežom. Pod žarom okomitih sunčanih tra-kova more uzavrjelo, rastalilo se u kipuće zlato, otkud je vjetar razbacô na sve strane pune pregršti plamtećih iskara. —

Nepomičan, shrvan sjedio je Pero na kamenu pod-bočiv objema rukama lice, te upijao tamnim pogledom svu tu zamamu plaveti. Osamljen med nebom i morem, opojen zrakom, motrio je pred sobom lik prošlosti, — koja se razvalila razbludna, smiješeća, nakićena kao da čeka zagrljaj dragoga, — i sliku budućnosti — tamo dolje sakrivenu, zagušenu u šikarju maslina, u onoj niskoj dolini, koju si jedva med nagušćenim pinjima raspoznavao.

Odreći se toga! . . Odreći? — čudne li oprjeke, strašnog li nesmisla u toj riječi. — — Okrenuti ledja beskrajnoj pučini, njezinim čarom i njenim velebnim borbam, ne presijecati više krmom gomilajuće se valove,

ne razbijati pjenu, praćen letom galeba i zavijanjem vjetra kroz zategnuto konoplje, ne vidjeti više tonuti ogromnu zasijanu sunčanu kruglju u ljubičasti val, ne rvati se više nikada lice u lice sa vihorom, sa gromovima, ne oćutiti nikada više one nadčovječne naslade: biti slobodan u slobodi; — a to sve zapustiti, ostaviti!

. . . . . Zašto? — — — zašto? . . . . Uzalud opetovaše se u glavi mladoga pomorca to kratko, neznatno pitanje; — kao da traži u žaru rujanskoga jutra, u divnome pogledu plaveti i pučine uzrok svojoj tajnoj boli. Pred sobom je gledao samo crtu, koja dijeljaše obzorje, nepomičnu, plavu; — nebo je ljubilo val, nestajalo u tom zagrljaju neizmjernosti. A on skučen, sjetan upro pogled u daljinu, nemiran, da mu u tom uživanju nešto steže grlo i tišti srce. Za čas zaboravi na sve; — bio je opet na palubi svoje ladje, srkao požudno morski zrak, slušao dozive mornara i jedrio, jedrio . . . . ali nešto ga je zvalo u dnu zadrijemalih uspomena, jeka čudnih poznatih glasova zašumi vjetrom, — ćutio je, da ga nešto priteže i sili da okrene glavu, kao da je neko upilio pogled u njega i da ga to privlači. Pero okrenu nehotice glavom. Petka potamnila pred njim u tolikome sjaju, a tamo dolje Lapadske kućice virile kroz gusto zelenilo. Negdje prozor, vratašca, dimnjak; al sve to maleno, pritišteno, zabašureno medju granjem, rek bi zamrljano neukom rukom početnika slikara. Cesta i poljske staze gubijahu se, provirivahu na mjestima u crvenkastim prugama, po kojih prolažahu ljudi, sitni kao mravi. Iznenada otkri tanke vrhe čempresa. Njihove crne prikaze prodirahu zgušćeno granje, kao kažiprst pred jednoličnom sivkosti maslinâ. Nešto ga zazebe. Malo časova prije gledaše ih sa podnožja, gdje se ponosni, vitki dižu u plavu visinu, a on se pod njima bijaše naslonio o vrata crkvice i upoznao u tmini sijedu

očevu glavu i zlatni pram djevojačke kose. — Oh! kako je u jedan mah gledao pred sobom neumoljivom jasnoćom istine uzrok svog nemira — — svoje nemoći. Zato, dà zato ostavljaše pučinu, zato dohrli pohlepno do one visine, da je još jednom pozdravi u svemu sjaju njene zamamljive ljepote, — kad nije već moglo inače da bude. Moralo je tako da bude. Ta ista misao preleti mu sad preko mozga kao i onda, kad je u Odesi pročitao u očevom pismu prvi doziv iznemogloga starca. Još i danas sjećaše se čudnoga čuvstva, koje ga obuze, kada opazi na kraju prve strance one četiri riječi: „grli te tvoj otac“. Mnogo je tražio starac u onome listu, ništa manje nego da zaključi račune i da se vrati doma. Zlovolja ga obuzela i neka slutnja kano da će „draga Vice“ broditi i dalje, ali sama bez njega. U časovitome gnjevu odluči oprijeti se toj nenadanoj zapovijedi i odjedriti put Amerike. Htio je napokon, bar jednom, vladati po svojoj volji, kad je imao i svoj vlastiti dio imetka i dobitka u jedva sagradjenoj ladji. Ruka mladićeva već bijaše zgrčila požutjeli papir, da ga razdere, uništi, al . . . . . na dnu stajalo: „grli te tvoj otac“. — Nikada ne bijaše čuo od oca takove izreke, nikada ne — — niti onda, kada vrativ se mrk i blijed sa ženina sprovoda, ostade sam sa sinom u sobi, u kojoj lebdijaše još miris voštanica i cvijeća, onaj dah smrti, koji već zaudara po gnjiloći i ništavilu. Od onda prošlo godinâ i godinâ, — rastavio se od sina, povjerio ga rodjaku kapetanu Vukasoviću. — Prošlo opet mnogo vremena, a Pero postao kapetanom, brodio po svijetu, ali ne primio nikada ljubezne rieči za sva ona žarka, djetinska pisma, koja je slao ocu iz svih krajeva svijeta. Dva puta vratio se kroz to dugo vrijeme u Lapadsko gnijezdo, — našao kuću kô i prije, tihu i osamljenu, a u njoj oca. Stisnuo bi mu ruku i pogledao bi ga u lice kao da traži na tim oštrim, hladnim usnama

trag riječi, koje ne ču otkad mu majke nestalo. Mrkih li tad dana za vatrenu, neobuzdanu narav mladoga pomorca; u samoći i odaljenosti, prisiljen bio da položi račun o svome putovanju, o trgovini, o carini, o budućim podhvatima, — i to sve u četiri oka s ocem, koji ga je ispovijedao kao neuka dječaka i gledao pred sobom samo svoga punomoćnika, svoje orudje. Koliko puta uzavrjela krv Perovijem žilama i on ustao usljed razgovora i pobjegao hrlim, dugim koracima tamo kroz masline i loze, po pećinama i vrućem žalu. Nikakova druga, da razbije te duge dane, da oživi zadrijemalu kuću, da se tisne med njih dvojicu!

Prijatelja Ivo Dubović nije imao. Pomorci su ga mrzili za prošlost i za sadanjost, — a on ih nije trebovao. Katkada dojurili iz Stona neki daleki rodjaci, donijeli prasaka i skorupa pak pobjegli brže bolje gladni i žedni od „dragoga Iva“. Jedina vjerna mu susjeda bila i ostajala udovica Mare Lucova. Sama bez muža, bez kćerke Klare, koju zatvorila u samostanski zavod, nije vodila za sobom nikakove družine osim svoga jezika i lukavosti. Njezin poduzetni duh, ono nešto muško u govoru i mišljenju, a osobito veliko poznavanje trgovačkih posala i kombinovanje svakojakih prištednja i dobitaka otvoriše joj vrata Dubovićeve „saloče“, gdje se zasjedne kao školjka na hridi. Ona sama napunjala kuću brbljanjem i kričanjem; — za nju samu znala je gluha djevojka (sluškinja) Frana staviti oveći „imbrik“ na oganj i ponuditi joj kavu. — Pero bi doskora odletio sretan, da se može dovinuti zraka, kretanja, buke. More ga zaokupilo, obmamilo. Živio je u toj vječnoj borbi i uživao je; — njegova ladja bila mu draga i gospodarica. Za nju sve pomnje, sva milovanja, sva ona oholost, onaj djetinski ponos, kojim muž obožava i mazi svoju ljubovcu, — ali

za sebe i sve pogibelji, sve poteškoće, riječju ropstvo čovjeka, koji se žrtvuje, ubija za svoju ljubav.

Pero Dubović dostao se domalo medju pomorcima osobita glasa. Smionost, kojom je tražio pogibelj, prezir svake prakse starijih kapetana, nepromjenljiva sreća, koja je ovjenčavala toliku bahatost, — budila je zavisti i začudjenje. Malo ko ušao do dna te mladenačke naglosti, niko ne razumje, da taj vražji, vratolomni život nije drugo već nužda, neodoljiva fizična potreba ishlapljivanja bijesne, prevatrene krvi i ugušenih želja. Pomorci pratijahu s daleka nečuvene uspjehe mladića; svak se snebivao — i svako stresnuv ramenima zaključio stereotipnom zlobnom primjedbom: — „Što ćete? . . . sin je Iva Dubovića!“ Osudiše ga jednom riječi; — njemu upisaše u grijeh očevo ime, možda i očevu sramotu. On je bježao iz kuće, gdje otac nije imao za njega niti posmjeha, niti milovanja, valjda niti ljubavi, bacao se u naručje pučine, utišavao u njoj svoj jad, svoj tajni čemer — a nije znao, da ga drugi ne razdružuju od oca. Vrijeme ipak utiša i tu buru. Pero je postajao muževnijim, samostalnijim, bogatijim, — i zaboravljao, da je sam. Želja za domom, taj neutrnjivi plamen, koji grije pomorčevu dušu, ta preslatka i prebolna čežnja, nestade u srcu čovjeka, koji nije imao majčina zagrljaja. Njegov dom bijaše ladja, zvala se kako joj drago, — na njoj je nalazio mir i ognjište.

Ocu je pisao redovito, kô i prije, slao mu je sterlinge i coupone, navješćivao mu je točno, što je nakrcao i koliko je dobitka, polagao račune o prihodu i o izdatku, — ali nije čekao na odgovor. Posao, — to bijaše jedini razlog, zašto je stari Dubović znao točno, na kojem se moru nalazi kapetan Pero sa njegovom ladjom i koliko je tonelata nakrcao, — i zašto Pero Dubović nije želio ugledati zeleni kuk Petke. Zato i zadrhta Perova ruka, kad pročita u blijedome širokome pismu svog oca onaj nenadani doziv, onu čudnu nemoguću ali toli slatku riječ: „grlim te“. — Prvi put da je u listu stajalo: „čekam te za stalno; — soba je spremna — dodji“. Sin prignu požutjeli papir, zamišljen spremi ga u svoju lisnicu i sjeti se nakon dugoga vremena praznoga stana u Lapadu. U prvi mah bio je odlučio odgovoriti ocu, da mu nije za sada moguće, da ima pri ruci probitačnu trgovinu; — htio je nakrcati žita za Englesku, — al pred očima pojavila se slika polutamne sobe i sijedoga starca, koji je venuo i dozivao sina. Znao je Pero, da otac ne bi nikada izrekao one riječi a da ga nešto ne tišti — možda bolest — starost . . . . Četrnaest dana kasnije brodila je „draga Vice“ Egejskim morem a početkom rujna jednoga jutra, malo poslije izlaska sunca, sterale su se hridine Dubrovačke gore u ružičastome odsjevu i ladja doplovi pred gradske zidine. Mornari gledahu šutljivi, kako se sunce odbija na Lovrijencu i na mrkim pećinama, katkada dovikivahu si pridušeno imena zvonika i kuća, koje su virile nad stršećim zidinama — dok jedan glas ne zaori sa palube: „Eto Gospe, — pucajte“. Šapat prodje onom tmastom plećatom družinom, kad se brod približi crkvi mornarskih zavjeta i molitava. Željezni križ na malome tornjiću blistao poput plamteće iskre, a gole zidine Bogorodičina hrama preobukle se rumenilom prvih sunčanih zraka. Top zatutnji sa ladje, zastava se spusti do tri puta i sve se glave otkriše. Pero se naslonio na jarbor, prekrižio ruke i gologlav gledao hrid, na kojoj se dizaše Gospa od milosrdja. Srce je kucalo jače, nešto ga stislo u grlu, nije niti sam raumijevao, zašto je ganut. Zahman godine i zaborav, zahman ugušene uspomene; — u vedrini onoga jutra, kroz dim topova hica, koji se polako širio i sve tanji i tanji dizao u vis poput laganih pramova tamjana, po-

zdravljala ga domovina — smiješila mu se iz svih nabora njenih izrovanih pećina, u zelenilu njenih pinja i aloa vukla ga pred onu osamljenu crkvu, koja je sa vrhunca svoje hridi gledala pučinu i dozivala rastrkanu djecu Dubrovačkoga gnijezda.

Po sata kasnije usidrila se „draga Vice" u Gruškoj luci. Na obali zgrnuo se svijet, da pozdravi ladju i mornare. Rupci su mahali po zraku, žene dizale djecu u vis, a sa broda orilo se: „oje oj" i ladja se teško ali polako približi obali. Niko nije čekao Pera — nigdje traga staromu kapetanu Dubroviću. Kapetan prispijeloga broda bijaše jedini, koji je smrknutim čelom, mučaljiv namrštiv obrve gledao taj bučni pozdrav sakupljenoga svijeta. — Oko podneva sve bijaše tiho na brodu i na obali. Sve se raspršilo — on zadnji sadje drvenim mostom na Gruško tlo. Za čas stade na prašnoj cesti i okrenu se ostavljenoj ladji. Ona zasjela mirna i lijena u zategnutome kristalnome valu. Na palubi ostalo nekoliko mornara, zavijajući konopce na podnožju jarbora, koji se dizahu tanki kano ugljenom risani na zasijanome nebu.

U moru duljila se zelenkasta oštra sjena ogromnoga tijela; — sve je počivalo u podnevnome suncu. U bistrome zrcalu Gruškoga zalijeva zagledali se bijeli dvorovi i tamna zelena Petka. Iz daleka čulo se kukurikanje pijetla i lupanje nakovala negdje u kovačnici. Tiha bibavica klokotala na kamenoj obali. Bijaše pravo Gruško podne, sunčano i saneno, tiho i mirisavo. Pero se ipak trgnu. Samoća ga se dojmi, utuživ mukli nemir. Sad je dobro znao, što ga čeka i gdje mu je cilj. Pogledav još jednom počivajuću ladju, okrenu pješke prema Lapadu.

Svud ista svijetla osamljenost. Prašina crvenkaste ceste slegla se na tmaste kupjene, lepršala u zlatnim atomima po mirnome zraku. Mladić nije čuo svojih

koračaja, — ali je slušao u tome miru kucanje svoga srca. Što me čeka? — pitao je sama sebe i nehotice pomislio, da oluje nisu najteže stvari na svijetu. Sav onaj predjel, koji mu se sada ispod nogu sterao, sakriven u prepletenome granju, prošao zaokupljen tom jedinom misli. Podne odjekivalo u Gružu, odazivalo se bliže na Mihajlovom zvoncu, — a on stupio na prag rastvorenih kućnih vrata. Sve tiho. Negdje u gornjem katu čuli se koraci, on se uspne po stubama, stupi u „saloču" i vrata očeve sobe se otvoriše.

— Isuse .... zavika stara Frana ugledav veliku, nepoznatu prikazu.

— Što je, ludo! ... reče potiho Pero zgrabiv je za ruku. — Ne poznaješ me ....

— Vi, gosparu Pero ....

Jedva što bijaše izustila te riječi, nešto se maknu u bližnjoj sobi, i u čas pomoli se visoki stas i sijeda glava Ive Dubovića.

— Pero! .... izusti starac drhtavim glasom držeći se za stijenu. Sin ne reče niti riječi. Radost, ganuće i tuga svezala mu jezik. Pred slikom onoga razrovanoga staračkoga lica, one bijele raščešljane kose, one ruke, — koja se zgrabila grčevito stijene kao da se cijela snaga još u nju slegla, — Pero oćuti do dna duše nešto kao neizrečenu hlepnju obuhvatiti tu staračku prikazu, pritisnuti je k srcu i rasplakati se — od smilovanja. Starac pogodi valjda u vlažnome pogledu sina, što se sve kuhalo u njegovu srcu. Pruživ mu ruku dovuče ga u tamnu sobu, gdje nije niti sluškinja ulazila, i tu hitro kao da se boji da će ga neko zateći, zgrabi objema rukama mladićevu glavu te položi na njegovo čelo hitri, nenadani cijelov.

V.

— Ostani kod mene! — bijahu prve riječi, koje izusti starac.

Svaliv se u veliki naslonjač, izgledao je još nemoćniji i slabiji. Uzrujanost ga shrvala. Disao je teško, i otvoriv napola usne, zgrabi podjedno objema žilavim rukama držalo naslonjača. Pod gustim tamnim obrvama sakrile se poluzatvorene oči, izduble se, da im nijesi vidio zastrtih zjenica. — Pero ga gledaše prestrašen. Nakon četiri godine odsuća mjesto postaroga muža, kako ga bijaše ostavio, našao pred sobom slomljenoga starinu, nevoljnika, koji se hvataše života kao utopljenik plutajuće daske. To li bijaše onaj ponositi Dubović, onaj hladni neumoljivi pomorac, — nepokolebiv kao hrid? . . . U prvoj navali ganuća nije opazio Pero tu promjenu. Očev zagrljaj obmamio ga; — ona pritajena srdžba za prijašnji nemar, za toliko godina hladnoće i nesporazumljenja otela mu snagu, da zapita za uzrok te neočekivane promjene. Bijaše našao oca — kakova je u mnogim časovima prikora želio; — suze, koje uzavrješe iz dubine srca, oslijepiše ga, i on sakri s djetinjim milovanjem lice na očevom ramenu. Al na posljetku one časovite slaboće nestade, i on pogleda pred sobom lik iznemogloga, shrvanoga starine.

— Bio si bolestan? . . . zapita Pero ne pazeći na njegove riječi.

— Jesam. Stiglo me prije mjesec dana ovdje u prsa . . . zlo, zlo . . .

— A sada?

— Biti će bolje, Pero.

— Zašto mi nijesi odmah pisao . . .

— Mislio sam, da je samo nahlada, — bila bi ludost, da štetuješ za ništa; — kasnije mi pozlilo, a onda Mare Lucova, poznaješ li je — dobra duša, dobra . . .

— Je l istina, da joj je muž umro?

— Dà — ostavio lijepih dinara i . . . milu djevojčicu Klaru . . . . vidjet ćeš je, — a onda, kad je liječnik rekao, da je bronhita i vrag ti znô što još — donijela ti mi je sama pero i . . . . i poslah ti onaj poziv. Kasnije ne znam, što je i kako je, — jer sam ti ležô u febri, . . . ali sad je bolje . . . bolje . . . — Htjede se nasmješiti i pokazati nadalje svoju hrabrost, — ali ona ga iznevjeri. Prsa mu se nadimala a glas izlazio hropeći, prekinut. Nasloniv glavu sklopi za čas oči. Kroz otvorene usne sikao vrući dah bolesnika.

— Oče! — uskliknu Pero položiv mu ruku na rame. Strah ga obuzeo; — činilo mu se, da vidi pred sobom mrtvaca. Jedva što je upoznao oca, — da mu ga nestane; — ne — ne — bilo bi okrutno, nečovječno, značilo bi otrovati mu cijeli život prijekorom i predbacivanjem. To sve mine Peru preko glave. Naučan gledati smrti u lice, tražiti je u morskim olujama, čekati je bezobzirno i sigurno kao posjet staroga znanca — protrnu ipak pred bljedilom očeva lica. On se sjeti u taj par svoje majke. Bilo je tamo u bližnjoj sobi — i ona se naslonila i — izdahnula. Odonda započelo njegovo potucanje po svim krajevima svijeta — a sada? . . . Čemu ga zagrli otac, da mu vidi zadnji čas . . . da ostavi u njem neizbrisivu sliku tuge.

— Oče! — viknu Pero jače — što ti je? . . . . Starac otvori oči i zagleda se u lice svoga sina, koje ga se skoro doticalo. Vidio mu je tanke žile na tmastome čelu, ćutio je gotovo kucanje njegova srca. Gledajući svoga sina — ono nešto tudje ali ipak dobro poznato, — došuljala se valjda preda nj slika pokojnice, koja

položivši drhćuću ruku na djetinju glavu rek bi otela sobom u zadnjem času svu sinovljevu ljubav, a njega ostavila sama bez ljubavi — i bez sina. — Starac se trgnu iz te časovite nesvjestice; podignu glavu i stavi ruku na njegovo rame.

— Ostani kod mene! — — reče muklo, — ne ostavi me — —

— Ne boj se, oče, ostati ću! —

Dä — on izusti tu riječ, i nje se je sjećao i sada na vrhuncu „Babinoga Kuka“ zamamljen morem svjetla i vedrine. Ona ga dovela do samotne hridi, ona sama prikovala ga, da gleda val i nebo, kako se šire i gube u te daljine, kojih nemogaše više prebroditi, — ona mu bacila u dušu tupu zdvojnost onoga časa, — nju je opetovao vjetar, koji je šumio, jadikovao, tresao šikarama i šaptao Peri rugalicu pjesmu: „Ja ću ostati“; — i zujila mu je u ušima, vrtila mu se u glavi kao list u vihoru. „Ostati“ — odjekivalo tamo dolje med pećinama, gdje je more grizlo hrid i lamalo pjenom. Sve, što se kasnije zbilo, potjecalo je iz onoga prvoga sastanka, iz one riječi u strahu i ganuću izrečene. Sjećao se jur svega i to potanko sa svim sitnicama onih neznatnih, ali za njega toli odlučnih dogadjaja. — Neizmjernost prostora, glasovi naravi, koji lebdijahu po zraku, predstavljahu mu čudnovatom varkom stotinu malenkosti, cijele razgovore, izraz poznatih lica, sve se to redalo pred zabliještenim očima mladića. U toj navali uspomena on upozna svoju slaboću i verige, koje bijaše sam sebi oko vrata okovao.

I time bijaše njegova sudbina odlučena!

Jednoga dana pozvao ga otac u svoju sobu. Našao tu rodjaka, mladoga kapetana Marka Gjurovića. U malo riječi razloži mu otac, ponešto hitro, da će biti bolje za sada predati ladju dobromu mladomu bratiću Marku; i

tako trebalo je odjedriti u Carigrad po duhan, a on nije mogao ostati sâm, bez svoga Pera. Ovaj pogleda oca, koji je trpkim jezikom i teškim disanjem predstavljao toli jasne, odlučne prijedloge; — i pristade. — Ne će trajati za navijek — pomisli za se, vratit će se i „draga Vice“, — a onda ukrcati će se iznova. Dotle će ocu biti bolje, naći će nekoga pouzdanoga, koji će paziti i njegovati starca.

— Ne žalosti se, Pero, — prozbori otac, kad je novi kapetan „drage Vice“ potpisao sve uvjete brodarenja, te otišao. — Ako ozdravim, odjedrit ćeš, — ako umrem, isto tako . . .

— Obećao sam ti, da ću ostati, — presiječe mu riječ Pero, zagledav se kroz otvoreni prozor. — Dobro da si zadovoljan s novim kapetanom; — za ostalo ne brini se. —

Od onoga dana ne bi više slova o „dragoj Vici“. Rijetki razgovori oca i sina dodirahu se domaćih prilika, vrtili se o susjedima ili malo kad o putovanjima. — Pero se gubio hotomice u uredjivanju kuće, u ravnanju vrta i vinograda; znao je već, koliko mu kokoši nose jaja. Htio je utući rastuću zlovolju, ubiti u svagdanjem kućanstvu neutaženu hlepnju za slobodom i prostorom. Stari Ivo ne vidje nikada takova reda, toliko brige za svoju osobu, — al Pero je šutio. Često usred čitanja ostao upiljena pogleda, sjetan slijedio je u duhu ponosni let svoje ladje, slušao je klokotanje mora o krmi, — al ne posjeti nikada Gruža. Strašio se pogleda „drage Vice“, — htio je iščupati iz svoga srca, zaboraviv čak na dan njenoga odlaska. Doskora se i nešto zbilo, slučajno ili unaprijed udešeno, — na to nije ni pomislio, — nešto neočekivano, što umiri prenapete živce i podade njegovim mislima drugi pravac.

Jedne večeri začu nekoga stupati po drvenim stubama, koje su vodile iz dônjega sprata do gornjih soba. On je sjedio sam s ocem u njegovoj spavaćoj sobi. Srebrni „lukjernar“ rasvjetljivao stô, na koji se naslonio i listao rastvorenu knjigu Cooperovih putopisa. Otac drijemao u naslonjaču a starinska ura kucala u polusjeni zadrijemale sobe.

— Ko je? upita poluglasno Pero ustajući sa stôca i uputiv se prema vratima. — Prije nego je do njih dopro, pokaza se na ulazu stara Frane držeći visoko nad glavom kuhinjsku svijeću.

— Služite se, gospo Mare! reče služavka prema stubama, — gospari su doma. — Za čas udje u sobu Mare Lučica zamotana turskim šálom, a kraj nje druga malena ženska prikaza.

Pero nije mogao raspoznati u tmini nepoznata lica, već ostao na mjestu namrgodjen, stisnutih obrva. Ljutio se na posjet tim više, što su Lapatkinje bile. Ko ih je zvao, da razbiju tišinu zaboravljene kuće, da mute onaj mir, u kom su njegove misli same letjele i gdje je barem sanjao za sebe minulu sreću? Glas očev prenu ga. Tanko starčevo uho raspozna dolazeće i pozdravi nadošle ženskinje.

— Dobro nam došla! — oglasi se kapetan Ivo; — htjede ustati sa naslonjača, ali turski šâl dohrli do njega te primiv ga za ramena prisili ga, da sjedne.

— Kapetane Ivo, ne diži se! prozbori ona; — svak na svome mjestu! Došla sam, da ti vidim sina i da ti čestitam. — Za tim okrenuv se ispravljenome mladiću i pokazav mu suhonjasto oštro postaro lice, zgrabi ga za ruku.

— Ne poznaješ me? . . . Bože moj, ala je velik! — Ko bi rekao, da je ovo onaj mali Pero, koji je kùpio ošćele po škveru!

Pero se nasmješi iz udvornosti. Bijaše prepoznao zavinuti nos i oštri podbradak njekadanje supruge meštra Lučića, strah i trepet djece i besposlica.

— A što vidim? . . . oglasi se stari Dubović raspoznav drugaricu svoje poznanke. — Ako se ne varam, to je Klara!

— Dovela sam i nju, izvukla sam je iz samostana, kapetane; — bilo nam je pusto i dosadno kod kuće, pak rekoh Klari: uzmi bječvu i homo! Odavna nijesam ti došla; — pustile smo, da se nauživaš sina. . . . Hodi naprijed Klaro! Ne stoj u kutu i digni obručić s glave.

Stara govoraše hitro prekinutim izrekama, glasom jakim i nekim odrješitim mornarskim izrazom: nešto despotično i suhoparno.

Djevojka posluhnu te odlučne riječi i približi se sva smetena k naslonjaču. Jednom rukom odveza veliki svileni rubac, koji joj pokrivaše glavu. Svjetlo pade na sitnu prikazu. Pero je vidje prvi put nježnu i rumenu, sa zlatnim pramovima, koji se spuštahu niz pleća, — poniknute glave i smješećih se usana. „Dijete“ — pomisli mladić zaokruživ jednim pogledom zasramljenu djevojčicu. Na tamnôme zatku polurasvijetljenih stijena risao se njezin lik dražestan i svjež jasnoćom slikarije. Djetinjske crte punahna lica bijahu zaokružene glatkom iščešljanom kosom, koja se pomno dijelila na oniskome čelu. Tanke, tamnije obrve i trepavice pričinjale se olovkom narisane. — „Dijete“, u prkos oblome struku, koji provirivaše pod prekriženim ljetnim rupcem.

Kô mnoge druge djevojke, koje poznavaše Pero, bijaše i Klara blaga i neznatna. Biljka odgojena u vrućoj polusjeni samostanskih izbica; — cvijet, koji ne vidi sunca nego ranim jutrom, kad je lišće još mokro i zrak pun bjelkastih pramova. I on joj se približi i stisnu u žuljavoj njenu drhtavu, toplu ruku. Još nikada ne oćuti

slaboću žene kao u onaj čas. Činilo mu se, da će dodirom svojih košćatih prsti smrviti onu meku šačicu. Bila je tako slaba kraj njega, njezina plavokosa glava dosizala mu do ispod ramena; — samo da je raširio ruke, mogaše je pokriti laktom i nadramenicom. Pero se nehotice zagleda u nju i nasmješi. One večeri sjedjaše kraj nje motreći začudjeno ružičaste prstiće, brojeći u pameti igle, koje je uvlačila i pamukom napunjala. Klara progovori malo riječi. Na njegova obična, neznatna pitanja odvratila bi tihim melodičnim glasom, u kom drhtaše zabuna i stidljivost. Samo jedanput podignu oči sa svoje radnje i pogleda Pera. On je pripovijedao nešto živahnije jednu od tolikih nesreća, koje se dogadjale po moru te predstavljao jezgrovitim, karakterističnim kazivanjem zadnju oluju, kojoj bijaše za čudo izbjegao. Zanesen uspomenami prošlih borba, podavao se bezobzirno svojoj strasti, svome svagdanjemu snatrenju, — govorio je vatreno zureći u svjetiljku, kano da pripovijeda samomu sebi strahotu one tamne noći, kada su se crni valovi dizali gore i bacali mu ladju sa visina u vrtoglavi ponor, kada je vihor slomio „trinket“ i ubio jednoga od jadnih mornara, a on u toj noći propasti stajao užetom svezan do krmila, probijajući tu vječnost tmine i užasa, brodeći prema cilju, koji bijaše samo smrt. Klara se zagledala u mladićevo lice. Drhtala je pred tolikom grozotom i motrila sa strahom i udivljenjem toga mladoga pomorca, koji je doživio toliku borbu i ipak shrvao bijes naravi. Činilo joj se vidjeti pred sobom neko nadzemno biće, sjećala se svojih molitava i bajka, te za čas pomisli, da plamteće lice arkangjela nije moglo biti ljepše, uzvišenije, kad bacaše sa vrhunca nebesa ohole neposlušne božje krilatnike. Taj pogled začaranoga djeteta osvijesti Pera. On ga bijaše oćutio kao da ga nevidljiva ruka pogladila po licu. Na djetinskome licu male Lapatkinje sjale su velike modre oči. Zjenice blistale vlažne, raširile se i rasvijetlile Klarino lice odsjevom mističnoga zanosa. Takove oči mogla je imati samo: — *žena*. Kratka stanka nastade. Ono četvero bijaše umuklo. Klara spustila dublje glavu, da sakrije zabunu i strah. Za sreću Frane prekinu tišinu, donesav na stô šalice pune mirisave dimeće se *moke*.

Kako se zbilo, da je Pero četrnaest dana kasnije bio zaručnikom one maljušne, stidljive Klare? . . . Što ga je prisililo, da joj dva dana prije sv. Mihajla pruži rascvali žarki cvijet šipka i zapita je: — „Hoćeš li mojom biti?“ — Ljubav? — Ne. — Srce mu nije kucalo jače motreći dražesnu djetinjastu priliku Klare Lučice, — u žilama tekla krv mirna; — mislio je kao i prije na prošlost, kao na izgubljeni raj.

Pero bijaše izustio one riječi promišljeno, znajući dobro, da će oženiti Klaru i da neukoj djevojci žrtvuje sve. On je ne htjede varati niti jednom ljubavnom riječi, — ćutio je, da ga stidljiva djevojka obožava; njeno rumenilo, zabuna i rijetki pogledi odavahu mu njenu tajnu. Njegova zamisao bijaše proračunana i egoistična, ali sebi nije ništa predbacivao. On je njoj davao sreću, koju njezino srce u najblaženijim sanjama jedva smišljalo, — al ona, tiha i smjerna ženica pružala mu jedino sredstvo, da se otme nesnosnoj besposlici Lapadskoga života, — otvarala mu je daleko obzorje neobuzdane slobode. Jednom oženjen, otac nije trebao njegove pažnje; — meka ručica nevjeste, brižljiva pomnja *kćerke* vrijedila više od nespretnosti nezadovoljnoga sina. To nenadano riješenje napunilo ga kratkom radošću. Veselio se samome sebi, — a taj iznenadani odsjev radosti preseneti oca i staru Lučicu, — i zamami Klaru.

Njihove nade bijahu prestignute, — on je ljubljaše. — Stari Dubović ustade sa svoga naslonjača kao da su

novi živci zategli oslabljelo tijelo. I on je vidjao obistinjen svoj cilj. Njegov sin privezao se sam uz očinski dom, — a ladja jedrila daleko pod vladanjem čovjeka njemu podvržena, sluge, koji će trgovati a ne plandovati kao galeb po morskim pučinama. Ala se starac smijao u sebi i blagosivljao sve bolesti, koje ga skrhale i do groba dovukle. Sada je morao živjeti. Jednom kad je zarobio sina i vratio gospodstvo u svoje lakome ruke, moralo se povratiti i zdravlje. Sreća . . . . ta prazna riječ, taj slijepi pojam udesa, slijedila ga uvijek i posvuda. Što mu stalo, da je samotan, omražen, zavidjen sprovadjao dane u osami i zaboravi, — čemu sve borbe prošlosti, napadaji, klevete, grijesi, — čemu ona jadna Vice, žrtva njegova nasilja i brutalnosti . . . čemu sve te mrlje prošlosti, taj neizvijesni žamor udušene savijesti, — kada mu je sve išlo za rukom? Gospodario cijeli vijek, — morao je i vladati do zadnjega uzdaha.

— Ja ću vas pratiti, djeco, do dum Frana, reče kapetan Ivo udariv batinom o drveni pod.

— Sutra je sv. Mihajlo, slušat ćemo zajedno misu — odvrati Klara zagledav se blažena u muževno lice svoga zaručnika.

Misao, da će moliti uz dragoga, da će cijelim svijetom stupati *ona* mala, neznatna Klarica do orijaškoga junačkoga Pera, napuni joj dušu neizrečenim blaženstvom. S kolikom harnošću, s kojim udivljenjem, zanosom gledaše svoga junaka! Nešto je tjeraše, da se baci na njegove široke grudi, da se izgubi u zagrljaju toga čovjeka, koji se prignuo i izabrao nju — — baš nju, jadno zaboravljeno dijete.

— Sv. Mihajlo? . . . zapita Pero gledajući rumene usne Klarine. Što ćeš ga moliti? — — Dobroga muža, he? — —

— Ne rugaj se, šapnu Klara, baciv polugnjevan pogled mladiću, — mogao bi i tebi pomoći — —

— I hoće, velim ti, Klaro. — Kad ga jednom počnem ja dozivati, onda mu nema pomoći, tvoj sv. Mihajlo saći će s oltara, da mi dade . . .

— Što?

— To je moja tajna, dovrši mladić prignuv se do kraj djevojke i stisnuv u tamnoj šaci svileni pram visećih pletenica. Ona se udalji hitro. Plamen zažario joj lice; — znala je, da je Pero ljubi — — — — — —

* * *

Vjetar je hujio sve to jače, tresao smrekovim grmljem, vrtio se oko zamišljenoga pomorca, šumio po čistome zraku turobnim glasom. Pero ga je slušao. Slike, koje se tolikom oštrinom stvorile pred njime, počeše nestajati malo po malo u žamoru vjetra, iščezavati jedna za drugom kao dim, koji se gubi u vazduhu. Hladni dah prodiro mu do kostî. On prodrhta na visočini osamljenoga kuka i razgleda se sve naokolo. Bilo mu je kao da se budi iz duboka sna; — — uspomene raspršile se, čim se je napetost živaca slegla. Sve smišljene nakane, sve doživljene zgode onih zadnjih dana, isti časoviti zanos za postignuće toli žudjenoga cilja — pretvoriše se u neizvijesnu sumornost ćutila. Pred njime sterala se nedogledna pučina vjetrom potamnjela; — u daljini pušila se zlatna pjena, lebdila nad zadnjom crtom obzorja poput razmahane prašine. Tamo dalje, u dubini pljuskalo more o pećine jednoličnim klokotanjem. To bijaše opet doziv za izgubljenom prošlosti — jeka vlastite tuge.

Dä, sv. Mihajlo osvanuo. U malenoj sobici župnikovoj izrekao obećanje, — Klara mu bijaše pred

savijesti i pred Bogom zaručnicom. — Svezan — svezan, — zujilo mu u ušima. Što budućnost? . . što sanjarenje . . . . što sloboda, koju se nadao dostići, kad se je već onoga jutra odrekao! — S Bogom neizmjernosti rastegnutih valova, s Bogom divna pučino! Odsada mogao ju je gledati, mogao je roniti pogledom u smaragdnu joj dubinu, mogao je kao svaki uznik slijediti let galeba i oblaka; — mogao se nadati, da će jednom oćutiti pod nogama talasanje, — ali sada — — nestade mu sreće. Kao utopljenik, koji se iza brodoloma dohvatio obale, — motrio je zdvojno plavu neizmjernost i pitao samoga sebe, da li ima razlike med njime, komu oteše brod i svezaše ga u seoskoj kućici, i med jadnikom, koji gleda zadnji vrh prekinutih jarbora, gdje tone u sklopljenome valu.

Koliko je dugo sjedio na pećini? Ni sâm ne saznade toga. Sunce se već primicalo podnevu, kada Pero ustade i poče slaziti prema Lapadu. Mjesto da se vrati istim stramputicama, slijedio je puteljak na obronku brežuljka, koji se spuštao strmo do obale. Htio je čim dulje slušati morski šum. Vjetar nije dopirao do njega, jer bijaše zaklonjen gorom, al zato je more pjevucalo, šaptalo. Doskora približi se obali na malo stopa visine, već mogaše brojiti u tihoj zaklonjenoj površini bjelkaste kamičke i duge ljubičaste vlasi morskih trava. U tome zakloništu sve je bilo mirno, — samo gore u zraku čulo se pridušeno zavijanje vjetra, a more stislo se, pokrilo modruljastim, ljuskavim oklopom Negdje u maslinama kriještio čvrčak — a Lapadsko zvono klepetalo umornim dugim rastezanjem. Najednom pričini mu se čuti malo niže ispod izbočene hridi tik žala obale glasni ženski smijeh. On posluša — nu sve je šutilo. Promisli. da se prevario; — možda negdje u polju zakvičala prepelica. Ali ne — — — jeka donese mu do ušiju nešto dalje opet isti zvonki, veseli, ponešto pridušeni zvuk.

Čudno bijaše slušati u miru sunčanoga podneva, kroz šapat mora, uz daleki šum vjetra — taj nenadani ljudski glas, — taj krik radosti iz nečijih nevidljivih usta. Pero pogleda more kao da će se pomoliti bijeli vrat kakove povodkinje vile, — zatim slijedeći pravac, otkud je glas dopirao, dodje do hridi, koja je stršila nad obalom. Znao je dobro, da je tu zadubljena mala pećina, obični zaklon kupalaca. Guste kite orčesa i sićušni grm pinjevine prodirahu kroz rupe. Laganim, opreznim korakom uspne se do kraja, te uhvativ se rukama kamenih razbočina, legne potrbuške, te pogleda u dno.

Krv mu skoči u glavu i vruća, strastvena košnja preleti njegovim tijelom. — U hladu crvenkaste hridi, na bijelome žalu obale ležala pružena žena; — — ne, Afrodita sama. Bijeli platneni ogrtač zavijaše se na mramorna uda, pokrivaše je sniježnim oklopom. Ruke provirivale tmaste, ali oble, kô iz starinske mjedi lijevane, i savinulé se ispod glave. Präm gavran-kose raskrilio se napola na pijesku zmijastim zavojcima, a jedan zavojak prikrio lice. Samo poluzatvorene usne smješile se tajinstveno nad statuarnim oblinama podbratka i razvraćenoga bujnoga vrata. — Taj nepomični, raskošni kip ležao bezbrižno pred modrom pučinom; — val ljubio gole, krasne noge, dok bijeli ogrtač drhtaše na rastegnutome tijelu. Još nikada se ne razgali pred njegovim zadivljenim pogledom ljepota u tako savršenome obliku. Disao je teško, — prsa su htjela da iskoče; — nije razumijevao, da li je vrućica njegove mašte stvorila varavu čarobnu sliku, ili je zabludio na kakov bajni otok Oceanije, gdje bajno cvijeće preko noći klica iz ražarenoga tla. Koji je božanstveni kipar bacio na žal čednoga Lapadskoga zakutka divotnu Kariatidu, — koji

je val položio nevidjeni plijen: — božicu zastrta lica? Grčeviti pritisak njegove ruke obrubi pećinu i — maleni kamičak otkotura se sa njegova dokloništa na gole lakte ležećega kipa. — U isti čas ruke se raskriliše. Kroz prăm, koji zastiraše lice, zablista sijevajući, crni pogled. Ona ugleda nad sobom ljudsku glavu, koja je virila med pećinom i dračavim grmljem kržljavoga pinja. Vrisak prodre oštar kao doziv ranjena galeba, i u jedan skok nestade prikaze u nutrini zadubljene špilje. Pero ostade nepomičan zureći u bijeli, prazni žal. Sunce se igralo na zaježenoj modrini mora, zapaljivalo za čas cijelu pučinu zlatnim iskrama, a po zraku zujio samo šum drhćućega lišća. On posluša bolje, — ali iz špilje ne dopiraše nikakov zvuk. Božica iščezla — rasplinula se. Mladić ustade te iščupav iz vruće hridi cijelu kitu mirisavoga cvieća, baci je dolje na bijeli pusti žal kao žrtvu nestaloj božici. On se niti ne ogleda, da li je koja mramorna ruka pobrala taj poklon udivljenja, već ode zamišljen i sumoran.

VI.

Dani su prolazili jednolični i lijeni. Jesen tjeraše na nebu čopore tmastih, teških oblaka i jadikovaše kroz vječno zelenilo pinjeva. Kiša već sakrivaše bregove gustim zastorom, šuškaše lišćem, puzala po obroncima gora, — slegla se u vlažnim, sivim koprenama na pjenastu, uzburkanu pučinu.

Bijaše doba, kad se nad zemljom savija mokri plašt, a vlaga prodire iz kamenja, cijedi se iz raspuklih zidina, curi niz hrapava debla, kad iz svake rupice, iz svake sjekotine prodire slaboća onemogle naravi. U

Lapadu bilo sve pusto. Kućice i ljetišta zatvorila vrata. Na prozorima virila dosadjena lica, a vjetar kucao i drmao staklima. Sve se stisnulo u sobama, gdje je svjetiljka bacala mirni odsjev na stijene, sve se sakupilo kraj komina, da sluša praskanje suha granja na plamenu i jaukanje vjetra kroz dimnjak. Malo je ko izlazio dalje od dvorišta, — a kad je oluja tresla kô pomamna šumom te nosila preko bregova slap i buku mora, — mirni stanovnici samotne Lapadske doline drijemahu od stôca do stôca slijedeći mišlju bijesni let vihora. — Pomorci su kroz te dane šutili. — Glasovi trzajuće se naravi pripovijedahu im toliko poznatih, još nezaboravljenih zgoda, — prenašahu te morske izagnanike na zapuštenu palubu, — budijahu zaspalu otromljelu ćud uspomenama borba, koje su se bez njih na mrkim, ogromnim valovima vodile. Malo je ko od njih za olujno vrijeme puštao lulu iz usta i geografičnu kartu zategnutu na obijeljenoj stijeni s vida. Sumornim pogledom, sukljajući plavkasti dim iz usta, pratili su tek nevidljivih ladja po zalijevima i po nedoglednoj veličajnosti bjesnećega oceana Vjetar tresô prozorima, urlikao oko kućnih zidinâ, — a oni, poput onih ostarjelih vojničkih bedevija, koje ržu i poskakuju, kad im iz daleka dopire jeka bojne koračnice, — razapinjali jedra brodovima svojih sanjarija te zagledav se u svoje vlastite mašte, sjekli su naganjajuće se valove, upijali dažd i morski slap, bdili nepomični kraj crvene svjetiljke krmila, izgubljeni med strahotom crnih valovâ i crnoga neba. Tome snatrenju nije bilo kraja, niti kad se vruća para mirisave juhe pušila na stolu, niti kada je san sklopio oči tim dobričinama uljuljanim bûkom vjetrušine i tugaljivim žamorom drhćuće šume.

Vječno snatrenje! Pero Dubović oćuti sve to i još više. Dok su se Lapadski pomorci, u prkos prirodjenoj

neutišanoj čežnji za slobodom i gospodovanjem, priučili domaćemu tihomu životarenju i u dnu svoga srca osjećali ono malodušno, egoistično, ali toli naravno čuvstvo udobnosti, koja im je i u najživljemu spominjanju šaptala: — „ipak nije zlo kod kuće!“ — on je hrlio kroz vjetar, dažd, oluju dovrh Petke, prema zalijevu, na koju god stršeću hrid, samo da utaži i nemir i čežnju, i neobuzdanu pohlepu i sav onaj toli teško udušeni gnjev na taj život nerada, slaboće i ženskadije. Na visočinama, gdje su vjetrovi bjesnili neizrečenom silom, lamali granjem, zviždali kroz zičaste bore, bacali dažd u guste oblake — stao bi i zagledao se u pučinu, u tu smjesu razbijajućih se pjenâ, valovlja, magle, oblačina, urlikanja. On bi se zahvatio za vlažno deblo kakovoga bora te zabô nokte u popucanu koru, zavikav u oluji nerazumljive, bijesne riječi, samo da se izlane, da dade oduška buri, koja se je vrtila u njegovoj duši. Koliko je puta za tih prvih jesenskih oluja pobjegô noću do obale, da oćuti još jednom u tmini šibanje dažda i razbijanje valova o nevidljivim hridinama, — da raširene zjenice ugledaju je, da li u tmastoj noći trepti kakova crvena svjetiljka.

Niko nije znao za te tajnovite posjete. Jedini je otac slutio uzrok čestih odsuća Perinih. Mrki pogled mladićev odavao mu je borbu, kojoj nije bilo jošte kraja. Svake večeri, bilo lijepo ili ružno vrijeme, dolazila Mara Lučica Klarom. Starac se veselio tim posjetima nesamo jer mu se mililo brbljanje udovice, već i jer mu je bila omiljela njegova buduća snaha. Njezino djetinsko dražesno lice, ona nježna ali ujedno i vesela djevojačka ćud djelovala je na njegove živce čarom blagosti. Kad bi ga Klara zagrlila i naslonila nježnim milovanjem svoje bijelo lice na nagrešpano ćutkasto čelo staroga kapetana, on bi je drhćućom rukom pogladio i zamrle oči postale bi vlažne. Čudio se sam sebi, što djetinja

sklonost djevojčice budi u njemu nešto kao ganuće, neku nepojmljivu želju za domaćom srećom. Pod glatkom ručicom one, koja je doskora morala biti njegovom kćerkom, zadrhtaše zardjale žice starčeva srca. Bio je zadovoljan, da ipak niko ne vidi u njem Dubovića — nesmiljenoga, osamljenoga Perova oca. Prvi cijelov Klaričin bijaše uvijek za starca, koji je drijemao u naslonjaču. — Ah — — ti si, Klarice! — — progovorio bi Dubović, pruživ ruku djevojčici. — A ko bi drugi bio, znala bi odgovoriti Klara prignuv se nad njime veselim licem; — kako ste mi, gosparu Ivo? — I ne ćeš se odučiti nazivati ga gosparom, — prekidala je mati, odvezujući s glave rubac suhonjavim gospodujućim glasom.

— Ne mogu, mamice, ne mogu! — — ja vas volim gospa . . . ne . . . oče Ivo — ali nijesam naučna vidjeti oca . . . i teško mi je . . .

— Govori, dijete moje, kako hoćeš — mi se razumijemo . . . i starac pogladi bijelu ruku.

— A gdje je Pero — zapitala mati bacajući oštre poglede u polusjeni polurasvijetljene sobe.

— Sad će doći, — odgovorio bi otac muklo znajući, da sin nije bio nikada prvi kod večernjega sastanka. Do malo prispio bi Pero. Svukav sa sebe mokri ogrtač, ozbiljnim, smrknutim licem pružio bi ruku Klari staviv joj zlovoljnim glasom obično pitanje: — Kako je, Klarice? . . . .

Djevojčica nije osjećala neznatnost, prazninu toga pozdrava; — njegov glas znao je uzdrmati i smesti. Poniknuv glavom, da sakrije rumenilo, jedva bi stisla pruženu ruku i šapnula drhćući kratku riječ: — dobro. Kraj njega obuzimala je strašivost prvoga rastanka. Uzalud preporuke majčine i toliko puta opetovana odluka, da će svome zaručniku, „dragome“, kako je čula od drugih da se mora nazivati Pero, pokazati bar iskru nutarnje ra-

dosti i ponosa. Bijaše on za nju nešto kao neobičan, preveliki, preobožavani stvor. Kad bi se njegova vruća široka desnica dotakla maljušnih prsta, — ona sama bi razumijevala u drhtanju svoga djevičanskoga srca, u plamenu, koji bi preletio kroz nježno tijelo, da ga ljubi, — al i to, da riječi zapinju u grlu, — da joj sreća svezala jezik i utrnula ćud. Razgovor se vukô težak, prazan. Klara sjedala kraj Dubovića i vezla na sivome „canovas-u“ ogromne kite cvijeća. Igla nadjevena šarenim vunicama zabadala se hitro u započetu radnju. Zastrte trepavice pokrivale svilenim dlakama spušteni pogled. Dok je Mare Lucova plela bječve i križeštala u sumornoj tišini sobe razglabajući po tanko i po široko domaće neprilike, nerednost sluškinjâ, zlobu susjedâ, — kapetan Ivo je drijemao ili mrmljao, a Klara katkad bacila hitri pogled na zamišljenoga mladića, zagledala se za čas u ono muževno tmasto lice i — bila sretna.

Pero je prebirao nemirno po prosutoj vuni i slušao gdje jesenska oluja zavija u crnoj noći. Pred sobom gledaše u jasnim crtama lik one, kojoj bijaše dao vjeru, — al misao pratila žamor vjetra i lamanje valovâ. Oluja trajala je one godine neobično dugo. Dan za danom isti vjetar, koji se u noći pretvarao vihorom, iste nagle navale kiše, isto sivo maglovito nebo, koje se doticaše uzburkanoga mora. Kroz tih četrnaest dana opetovalo se kasno plandovanje Perovo. Neka vrst boležljive eksaltacije tjerala ga po mokrome kamenome tlu u magli i daždu. Sve mu je bilo pretijesno. Od najvećega vrška Babina Kuka spuštao se tamo daleko do Gospe od Milosrdja, do Boninova, čak do Orsole; — bio bi još i dalje slijedio hridaste visočine naše obale, samo da udovolji toj prokletoj vrućici, tome nemiru, koji mu je trovao dane. — More, — more . . . pjenasto, nedogledno, razderano zelenkastim, smedjim izdubinama, presječeno valovima, koji su se gonili sa beskrajne maglovite daljine hitri, nagli, preskakujući cijelo obzorje haosom pjene i buke — to bjesneće more bacalo se o Dubrovačke hridi pomamno tjerajući bijelu prašinu razbijenih valovâ u vir, grizući mokre stijene, urličući nemoćno u svome gnjevu. — Pero slušaše tu veličajnu simfoniju naravi, razumijevaše joj strašnu ljepotu. Svaki posebni zvuk toga divljega orkestra dopirao do ušiju mladiću, koji je razabirao u dnu svoga srca i u vihoru istu zdvojnost, istu nemoć. Njegov pogled bijaše upio toliko tminâ i maglâ, bio se zagledao tako prodirno u nemir pučine, neutaženi prijekor za izgubljenom slobodom bijaše se uvriežio tako duboko u njegove moždane, da kod tihih večernjih sastanaka nestale bi mu riječi, i on je zabliješten zurio u crveni plamen lukjernara bez misli, bez osjećaja. Djevojka, koju bijaše izabrao kao sredstvo da se izbavi iz te tamnice, sjedala je na malo koračaja od njega mirna i smješeći se pod zlatnim pletenicama. On je gledaše začudjen, nemaran, pitaše sama sebe, zašto je svezao svoje ropstvo uz to djevičansko biće. U prvoj navali uzrujanosti bijaše pružio prvi ruku Klari Lučici, ne kao ljubovnik, već kao kupac, koji traži jamčevinu za posao. Prvi dani prodjoše u obmami. Njegova mašta bijaše stvorila već sliku budućnosti. Ponosan brod letio glatkom površinom, a on navrh palube prekrižio ruke, disao miris mora, bio opet gospodarom svoje sudbine, — neobuzdani brodar oceana. Al čim ta prolazna časovita opojnost prodje — on ugleda pred sobom, u osamljenosti praznoga doma, oca, koji je ginuo, i dijete, koje je trebalo njegove desnice, da bude ženom. Njemu se jasno pokaza mreža, u kojoj se sâm uhvatio. Kao ulovljena riba trzao se, opirao se da razdere spone, koje su ga vezale, — al istina otkrivaše se sve to bistrijom, očajnijom. Žena, koju mu narinuše, — imala je još veća

prava nego drijemajući, iznemogli starac. Igračka, dä — — — ona ružičasta, stidljiva djevojčica mogla je biti šalom u burnome životu pomorca, — ljubav, koju je ona tražila, mogla ju je naći u zagrljaju muža, — al njezina neznatna, plavokosa prikaza mogla je za čas ustati gospodaricom i u svojoj tužnoj osamljenosti zaviknuti: „ja sam tu — gdje je tvoja zakletva?“ — Te misli, te sumnje vrtile se neumoljivim tekom u hladnome mozganju mladića, — njihova jasna, neoboriva dosljednost tjerale su ga u prirodu, bacale su ga kao zatvorenu zvijer od hridi do obale, od oluje do oluje, da ušutka glas savijesti. Kao iznemogli galeb, koji se hita na kamenome ostrvu oslabljelih ranjenih krila i otvorena kljuna, — tako se i Pero umoran, osamljen zaklanjao u tišinu svoga stana i ondje zurio u sliku mira, od koje je zazirao i bježao kao da mu trga sa prsijû nemilu moru.

— Jadni pomorci — uzdahnu jedne večeri Klara. Podignuv glavu slušala je urlikanje vjetra, koji se hvataše stijena Dubovićeve kuće kao da je hoće da iskorjene. Nehotice prignula se k Peru kao da traži zaštitu od nevremena.

— Zašto ih žališ? — zapita je Pero poluglasno zagledav se u njezine bistre, vlažne oči. — Oni se bore s olujom — a mi sa životom. Komu je bolje?

Klara nije shvatala tih tamnovitih riječi, njegov glas zvučio je turoban kao da žali ono bezimeno mnoštvo patnika prosuto po crnoj noćnoj pučini. Sažaljenje obuzme njeno blago srce. Ona bijaše toli sretna, što je Pero sjedio zaklonjen u tihoj toploj sobi, da joj nehotice duša zadrhta od veselja i harnosti — ali u isti čas oćuti ukor savijesti i ona ustade. Tamo u kutu u polutami sobe visjela na stijeni starinska tmasta slika Bogorodice. Njoj se morala odužiti za sreću i mir onoga časa.

Stidljiva, ali ozbiljna okrenu se svojoj majci, koja je kraj naslonjača staroga Dubovića plela bječvu i šaptala kapetanu.

— Majko, pomolimo se za jadnike, koji brode u ovoj strašnoj noći, reče ona drhtavim glasom te približiv se visećoj Gospi kleknu na tvrde opeke. Tamo vani lamahu se grane, dažd praskaše na zatvorene žaluzije a u sobici sve tiho. Plamen svjetiljke dizao se ravno, bacao jednako svjetlo na ono četvero ljudi, koji bijahu umukli i prignuli glavu. Klara je molila poluglasno: „spasi kraljice“. Njezin šapat miješao se s jekom oluje; — molitva prodirala iz djetinjih usta prema tamnoj slici Gospe. Pero bijaše ustao. Nešto ga steglo u grlu. Ona — žrtva njegove samovolje, klečala je u zakutku i dozivala pomoć za putnike, za pomorce, za jadnike, koji se trzahu one noći po tamnim valovima za njega, — koji se borijaše sâm sobom. Kad je Klara ustala i mirno se približila svojoj stolici, on joj nehotice uhvati ruku i približiv je k sebi položi na nju hitro vrući cijelov. Dubović bio se zagledô u polutami a usne mu drhtale.

— Otkada si se naučila moliti za putnike ... zapita je Pero vedrijim licem prignuv glavu do njezina obraza.

— Od onoga dana, kad postadoh zaručnicom pomorca, — odvrati Klara i pogleda ga bistrim okom; — zatim s posmjehom na usnama nastavi: — Što bi vi jadnici, da nije naših molitava? . . .

— Zar misliš, da ne znamo, gdje je nebo? — —

— Oh! dä, kada vam voda dopre do ustâ — al inače . . . . Sjećaš li se sv. Mihajla?

— Sjećam, dan naših zarukâ.

— Onda — nije bilo oluje. — Mi smo klečali u crkvi i molili smo za neke ljude, koji se bijahu naslonili na vrata i zaboravili izustiti dva očenaša za svoju sreću Prije podizanja ti stanoviti pobožnici iščeznuše.

— Klatarili se, reci Klaro; — prekinu je mati smijući se glasno i poravnav naočale. — Uh! ala je bio umoran, uskošen iza šetnje!

— Sunce me omamilo, — reče Pero i nehotice potamni mu lice. — Sv. Mihajlo! . . . dobroćudno ime Lapadskoga sveca ošinu ga kao da se pred njime iznebuške, u jedan tren stvorio sav plamen onoga sunčanoga dana. On sklopi za čas pogled. Bliještilo mu se u glavi; — nenadana vruća bujica krvi stvori, razgali pred njime sliku počivajuće neznanke. Koliko puta iza onoga rujanskoga jutra sjetiv se pruženoga prekrasnoga tijela zadrhta, i tajnovita čežnja dovuče ga do samotnoga žala kao da traži na vlažnome pijesku utisnuti trag iščezle božice. Ali nigdje joj glasa!

Jesenske oluje zahujile morem, pokrile cijelu narav oblacima i vodom; — sunce se sakrilo, — neznanka ostala pustom sanjom, Pero ne htjede da prizna samomu sebi, da ludilo njegovih živaca i bjesnoća nije drugo van borba za slobodu, žedja za ljubavlju. — — — Nešto ga je vuklo, da istražuje sva ljetišta okolice, da se upita kod ženica, ribara, zvonara, gdje je ona — — ali kako da je opiše? Osim divotne golotinje i gavran-kose ne vidje ništa, što bi ga dovelo do otkrića. Ali — dà, — usne crvene kao zrnje šipka i na strani porugljivo uzdignute. A komu da otkrije tu sliku, ko bi šutio u tom zelenom, čevrljavom Lapadu. On uduši svoju čežnju kao što bijaše žrtvovao svoju budućnost. —

Sv. Mihajlo. — Tu riječ izustiše djetinjska usta Klarina. Molitva lebdila je još u toplome zraku tihe rasvijetljene sobe, vani bjesnio vihor; — ništa se ne bijaše promijenilo — ali Pero umuknuo i gledao u ravni plamečak „lukjernara“ kao onoga dana, kad je zurio sa pećine na drijemajuću sirenu. One večeri ne progovori više ni riječi. Ganuće bijaše prošlo, Klara

pokazala mu se u času mitičnoga tronuća krasnom uzvišenom. Ali pred zavodljivom raskošnom prikazom njegove mašte — njena slika problijedi i on ostade zaduben u svojem snatrenju, izgubljen pred zagonetkom, koja se vrtila neriješena u njegovoj bolesnoj, izmučenoj glavi, zdvojan da mu živci, krv, srce, šta li prodrhtava samo za puste sanje i varke.

VII.

Deset sati odbijaše na staroj mletačkoj uri u sobi Iva Dubovića, kad Mare Lucova skinu očale, pak zamotav započetu bječvu, ustade sa stôca.

— Docno je. Klaro, digni se.

— Ne ćeš li počekati, da prestane kiša? — zapita je stari kapetan.

— A kad će dospjeti? — Ne, dragi Ivo — moramo se žuriti. Sve kasnije, sve to gore.

— Ja ću vas dopratiti, reče Pero, i približi se prozoru. Otvoriv nutarnje staklo raširi spuštene žaluzije. Silan mah vjetra zahuji kroz tijesan otvor. Vani crna, burna noć.

— Koji li vjetar! uzdahnu Klara . . . .

— Ne smeta, — prekinu je mati zamatajući dugi košćati struk sivkastim plaids-om. — Ti se ne bi makla odavle, — ala, brzo, — eto ti šala, ubručića, stavi i ovaj kapuč, pak homo!

Stara je zapovijedala poput njezinog pokojnog muža na škveru, — suhim, oštrim glasom i kratkim izrekama nešto presječeno kao da se naučila i ona govoriti kroz tučnjavu maljića i sjekira. Toj kratkoći naloga nije bilo odgovora. U malo trenutaka Klara bi zamotana, povijena i sakrita u raznim šarenim zamocima. Od tanke

djevojčice stvorila se komična masa vunenih pokrivala, — samo komadić obraza, nos i rumene usne virile i smješile se kroz navučeni crveni kapuč.

— A gdje su svijeće? zapita stari Dubović podignuv se teško sa naslonjača.

— Evo ih, evo! odazove se Pero sa dônjega sprata. On bijaše hitro odhrlio u kuhinju te zapalio dva fenjera. Za čas pomoli se na vrata čudni goso. Sakriven u dugome waterproofu iz kaučuka, koji mu je slazio sa glave do dna petâ, držeći u svakoj ruci po jednu zapaljenu „intijernicu“ (fenjer), pričinjao se dvostruko širi i ogromniji. Klara udari u veseli smijeh.

— Nuti maškara! uskliknu djevojčica i potrčav k Peru, uzme mu iz rukû jednu svjetiljku. Poznaješ li me, dragi moj crni domino?

— Po nosiću dà, — odgovori Pero iz svoga lja-štećega oklopa, — malen, zloban, rekô bi, da si ga uzajmila od neke Klare Lučice, — ali po perju ne mogu da prepoznam pticu.

— Ah, ti cijeniš, da sam prelijepa za taj nosić. — Ljepšega perja ne vidje niti u Australiji.

— Djeco, mičite se, — odreza Mare Lucova. A sada kapetane, s Bogom, *a rivederci!*

— S Bogom, Mare — djeco!

Klara držeći u ruci svoj fenjer dotrči do starca.

— Ne mogu da vas zagrlim — — vidite, da su me svezali, — ali poljubite me — moj oče! — i djevojčica pruži starcu svoje zamotano lice.

Ivo Dubović prignu se i pritisnu cjelov na te svježe, mile usne. Za čas ostade sâm, dok je ono troje slazilo niz stube. Smijeh Klaričin zvučio u zadrijemaloj sobi kao čevrljanje lastavice. Stidljiva narav djevojčina oživjela u tome krugu, ona je gledala oko sebe sve što je njenom srcu trebalo: svijet tihe radosti i skromnoga

uživanja. Ona je ljubila prvim čarobnim izlijevom duše, koja ne pozna drugog neba do Lapadskoga, druge radosti do kućnoga rada, druge sreće do Pera. Rijetko je otkrivala to nutarnje veselje; — jedino posmjeh na usnama odavao raj, koji se sakrivao, koji je klicao u cijelome biću procvale djeve. One večeri uz buku i lamanje oluje, opojena mislima plaveti i pjeva, razriješi se prepuno srce, i njezin klicajući smijeh zazvuči u najskromnijem kutu osamljenoga dvorca. Slazeći niz skaline Pero je slušaše. Nenadana živahnost neznatne tihe Klarice spomenula ga krika morskih pticâ, koje prije oluje napunjaju teški vazduh svojim kliktanjem. Ptičica je pjevala — a on?

Frane otvori kućna vrata i sve troje nadjoše se u vihoru i u gustoj tmini. Na prvi mah nestade im sape. Silni vjetar ugasnu u jedan tren „intijernicu“, koju je Klara nosila, zaokruži ih hladnim, bijesnim svojim dahom i prosu im cijele pregršti debelih kapalja kiše u lice. Crna, nemila noć sterala se nad zemljom, pokrivala svaki izlaz, zabašurila narav u jednu nerazderivu, beskrajnu crnu mrlju. Urlik oluje, koja je ogromnim žamorom trzajuće se šume letjela tamnim zrakom, odjekivao je u kotlini Lapadske doline poput razbijene jeke gromovâ, miješao se sa dalekim muklim šumom lamajuće se pučine. Bijaše groza haosa bez traka svjetla, bez oduha. U toj strašnoj noći turaše se ono troje prignute glave, stisnuti u klupko, da odole navali. Klara zgrabila ruku mladićevu i drhtala kao izgubljena ptica. On je vodio nju i staru Lučicu teškim ali sigurnim korakom. Svjetiljka, koju je držao u ruci, bacala mali krug svjetla na mokru zemlju, odsijevala se za čas u barama, u potocima, koji se uzbujali blatni po kamenim stazama. Kiša padaše nejednaka, na mahove, — caklila se poput rastaljenoga olova u traku fenjera, koji prodiraše tminom u svijetlim,

drhtavim kolobarima. Jedva sto koračaja dijelilo njihove kuće, — ali se oni zaustavljali svaki čas, kraj kamenih ograda, u zaklonu gušćih kupjenovih odrena, nijemi, nepomični, dok bi prošao silniji vihor, koji je prigibao maslinova stabla poput tankih vrbâ, valjajući se po zemlji rikom bjesnećih bikovâ i odjurio u tminu noseći sobom rastrgnuto granje, razrovanu zemlju, sve to smiješano u vlažnome prahu kiše i morskoga slapa. Pero je ipak koracao dalje; okretao je oprezno fenjerom, da ne sklizne koja od njegovih drugarica na poplavljenom tlu, vukô za sobom one dvije žene, koje su teturale i drhtale. Napokon pojavi se rasvijetljeni prozor Lučićeve kuće. U dva skoka dotrčaše do vrata, — još na vrijeme da se ugnu naglome pljusku kiše, koja zaštropota kao zrnje olova na lišće i na tvrdi pločnik ulaza. Mara Lučićeva izvadi brzo ključ i otvori vrata.

— Dodji unutra, počini, — šapnu Klara skočiv u ulaz.

— Ne mogu — otac me čeka, — bi kratki odgovor. S Bogom! — i zalupa vratima. — On ostade sâm u strahovitoj noći. Čim ga tmina i vihor opkoliše, — pomorčeva narav nadje se u svom elementu. Zakriliv rukama svjetiljku pogleda gore tražeći točku, otkle će upoznati bjesnilo te jesenske noći. Kao nekada na svojoj ladji htjede da saznade ime neprijatelja, s kojim će da se bori. Al nigdje traka — nigdje svjetlijeg odsjeva u toj crnini. Jedva se opažale gdjegdje orijaške rpe niskih hrlećih oblaka tamnijih od same tmine; sve ostalo bijaše kao tintom zamrljano. Narav iščezla; — samo jauk i zavijanje oluje, borba vjetra i dažda. Struja oblaka i snaga vihora sjetiše ga oluja Crnoga mora, kada jugoistočnjak razbija brodove i utaplja mornare. Gdje je sada „draga Vice?“ Ala je konoplje moralo zviždati, — pjena i valovlje pokrivalo kuvjertu, prova stršila sada u zrak

a sada raskidala gore valovlja. Pero se maknu. Studen i dažd ukočila mu ruku, kojom je fenjer držao. Doma! doma! mislio za se slazeći prvašnjom stazom, — ali buka bjesnećega vihora zvučila mu poznatom harmonijom, hujila je u visinu jekom lamajućega se mora. Fenjer, koji je u ruci Perovoj drhtao, sjeti ga njegove ladje — onih besanénih noći, kada je privezan na svome kasaru motrio nihanje crvenoga svjetla na jarborima, i bdio na ponoru uzburkane, rastvorene pučine. Oh! da mu je bilo u onom času bditi sa svojim ljudima, zapovijedati svojoj „Vici“, penjati se s njome na vršak grdih talasa, gledati gdje se crni bjesneći valovi otvaraju kao da hoće da proždru tu ljusku čovječje drskosti, — a on uvijek dalje bacajući u burni crni zrak svoj zategnuti zapovijedajući vrisak. Poginuti, ali bar na njezinoj palubi kao vojnik časti i dužnosti! Sve te misli radjale se hitre kao vjetar brišući svaki trag sadanjosti. Tmina ga opojila — možni glasovi pomahnitale naravi zaokupiše ga udušiv u njemu čuvstvo ovoga ropstva — i on htjede stramputicom, — zaboraviv na tihu očevu sobu i na starca, koji je drijemao u toplome zraku osamljenoga stana. Sve žile, svi živci pomorca zategli se, zatitrali u noćnoj buci. Raširenih zjenicâ pilio je u tminu kao da traži kakav znak, kakav plamen daleke morske svjetiljke. I doista — srce mu zakuca silnije, sapa htjede ga zadušiti, strah, veselje, čudo priveza ga na mjesto. Ne, — nije moguće — — a ipak je kamenje pod nogama oštro, — granje se treslo kô pomamno u vihoru, dà, bio je u Lapadu — — ali tamo u daljini zablišta crvena plamena točka, — — podignu se, spusti se, iščeznu, pak opet zasja kao krvavo upiljeno oko. — To svjetlo osvijesti ga. — Baci pogled na nebo, da li je možda zvijezda prodrla oblake — ne, — sve tamno — a ta goruća iskra kretala se dublje, mijenjala položaj, hrlila. — — — Neko je bludio kô i

on u burnoj noći. Ali ko? — — — Pero podignu svoju svjetiljku i zamahnu njome zrakom kao krmilar, kad mijenja stražu. Stisnuv se kraj niske ograde, da mu dažd ne utrne svjetlo, on počeka.

Crvena točka bijaše iznikla. Pera nešto zazebe. Samoća, zima, tmina, nestrpljivost stinula mu krv. Možda se svrnuo noćni putnik u kakov zaselak ili iznemogao klonuo u duboki jarak, — možda je bila varka napetih živaca zablenutih očiju; — htjede da se okrene — al na jednom svijetla točka zablista jasnije, prodirnije. Pero ustade i htjede doviknuti noćnome putniku, zamahnuti još jednom svojim fenjerom, i bio bi doletio, da ne prodre u isti čas tminu daleki, zadušeni vrisak.

— Hoje, hoj! — — — oglasi se Pero u žamoru treskajućih stabala.

Drugi slabiji, tužniji krik dopre vjetrovitim zrakom. Nije bilo vremena časiti. Neko zvaše u pomoć i Pero se uputi prema titrajućemu plamenu. Vjetar i nagon tjerahu ga po niskim sklizavim stazama; — zasopljen, mokar od kiše i znoja teturaše k strani, otkle je žarka točka prodirala i nestajala kao da joj oblaci sakrivaju svjetlo. Glas bio umuknuo; — samo vjetar bučio u crnome prostoru, kuda su jurila jedan prema drugomu dva sitna plamena. Te dvije iskre, rek bi zadnji trak dalekoga utrnuloga požara, bludile su tminom, privlačile se, dozivale se zlatnim nitima treptećega svjetla, da se i u pustoj, tmastoj noći dotaknu, sjedine, sliju i utrnu.

Jedva malo koraka pred budećim, svjetlom Pero ugleda slabo rasvijetljenu crnu žensku prikazu. U njenoj ruci drhtao fenjer. Tamni rubac sakrivao posvema glavu, svijao se oko cijeloga struka. Samo ruka bijaše obasjana blijedim plamenom svijeće.

— Ko si? . . . zapita Pero podignuv svjetlo nad glavom.

Sjena se ne maknu, činilo se, da je slabost obuzela i da zebe.

Vjetar mahaše njenom haljinom, a svjetiljka drhtala u ruci i njihala se kao da visi o nestalnome klinu.

— Pokaži mi put, koji vodi do župnika . . . oglasi se slabi, zasopljeni glas.

— Što ćeš tamo po toj oluji? zapita je Pero upiliv pogled u zastrto lice.

Svjetlo nije moglo prodrijeti kroz spušteni ogrtač; jedino dvije svijetle točke zacaklile se pod svezanim rupcem.

— Je li ko na umoru? . . .

— Ne znam.

— Trebaš li pomoći? . . .

Sjena htjede da govori, ali urlik vjetra zazviždi zrakom i proleti tijesnom stazom. Granje široke masline, koja se skvrčila nad njima, zašiba zrakom prosuv guste, debele kaplje na tmasti par. U zraku bučilo kao da se more podiglo i valovljem naganjalo po nebu. Žena se prignu i nasloni o niski zid. Peru se pričini, da jeca, približi joj se kao da će je da uzdrži, al ona se uspravi ter slobodnom rukom stisnu rubac na licu.

— Govori, — nastavi Pero, — ako je komu pozlilo, mogu i ja pomoći, — naučan sam vračiti; — al ako umire, dopratit ću te do župnika.

— Majka mi je bolesna, — sama sam — — valjda ne će . . . . i slabi glas prekinu se, kao da riječ „smrt“ nema izlaza kroz njezine usne.

— Pokaži mi put.

— A ko si ti? . . .

— Bio sam pomorac, odvrati Pero spustiv svjetiljku, — a sada dvorim bolesnoga oca. — Idemo.

Niti riječi ne prozboriše više. Žena se maknu, a on za njome. Kroz tmicu i oluju stupale su mučaljive dvije crne

sjene i dvije trepteće svjetiljke. Ona se žurila, gotovo trčala. Kao da je nova snaga ili nada ojačala umoreno tijelo, — penjala se neznanka hitrim koracima po kamenoj, mokroj strmini. Vidjelo se, da je skrb i strah goni. Niti jedanput se ne okrenu. Njezin hod postojao sve to nagliji i sigurniji. Pero je slijedijaše zureći u plamen njezine svjetiljke. Nje nije mogao vidjeti; — noć sakrila svaku crtu nepoznate prikaze. On nije pomišljao, niti se zanimao, da otkrije zastrto lice, da saznade za ime bolesne joj majke. — Hodao je u burnoj noći prama nepoznatoj kući, jer je htio pomoći nesretnicima, jer je bio naviknuo vršiti milosrdje kao dužnost ili bolje kao prirodjeni nagon pomorca. Kad je brodio morem, znao je mnogo puta spasti život topcima, — zašto ne bi na kopnu pružio pomoći Lapadskoj ženici? Put, kojim je hrlilo ono dvoje, približavao se obali, penjući se bregovitim obronkom. Tmina bijaše zastrla sve obzorje, otela vidu sve visočine, al Pero prepoznao stazu, koja je vodila prema zapadu ispod „Babinoga Kuka“. Zadnji put prošao je ovuda o podnevu, kada se sunce žarilo u plaveti morskoj, — a sada? Pučina je bjesnila, — njezin divlji rik natkrilio glas vjetra, bučio strahovito, dok je pjena letjela po zraku u raprskanim oblacima kao dažd, kao magla, kao vlažni razneseni dim. Ali kada okrenuše iza oveće ograde nad zadnjim maslinovim stablom, baš gdje se put diže nad morem te slijedi okrajak pećina, silan mah vjetra udari ih sa strane, i on se uhvati za stršeće grmlje smrekovine.

— Stani — — kriknu Pero silnim glasom. Činilo mu se, da je svijeća trèsla o zemlju. Držeći se hridi koraknu teškom mukom do nje. Ona se bijaše skučila u izdubini odrubljene pećine i prikrila tijelom svjetiljku.

— Nema li druge staze do tvoje kuće? — zaviče joj Pero u urnebesu vjetra i valova, koji se sa otvorene pučine bacali bijesnom snagom na obalu.

— Ova je najkraća, — odvrati neznanka jedva razumljivo, — — još malo. — —

— Daj mi ruku — — uhvati se za moj pojas — — prigni glavu.

Pero zapovijedaše, vikaše kao da se nalazi na palubi pogibajućega broda. Donle vodila ga ona, — ali sada gdje je vihor bacao valove nad njihovim glavama, gdje je nesigurni korak mogao strovaliti čovjeka u ponor, — tu je morala njegova ruka i njegova zapovijed da vodi neznanku. Ne čekajući odgovora podignu ženu; čvrstom rukom uhvati je za pojas. Njezina svjetiljka utrnu. Preostajaše jošte plamen njegova fenjera.

Držeći neznanku gvozdenom šakom nastavi Pero svoj put. Prignutim tijelom stupao je spuštene glave probijajući vihor kao bik, koji se sprema na navalu. Za čas pogleda sa strane tu strahotu uzvitlane pučine. Dokle je dosizalo oko, penjalo se crno valovlje, preskakalo se bijesnim naganjanjem, razbijalo se raskomadano u tisuću rtovâ i razdubina. Vihor, koji je letio iz tamne neizmjernosti pomamnim zavijanjem, hvatao se zviždeći tih grdih vodenih visočina, prekidao ih, bacajući na crnu površinu oblake bjelutaste pjene. U mliječnome odsjevu toga isparivanja tmina se razgalila; nedogledno bjesnilo haosa sakrilo se kao u maglovitoj, razvitlanoj mećavi. Sve obale, sve hridi iščezle. Sva bjesnoća pučine, sav urlik oluje valjao se na visoke pećine Lapadskoga obronka, udarao gromovitim bubanjem neoboriv bedem, bacajući orijaške vodomete, koji dosizahu do razmahane šumice nad stazom. Zaslijepljen vodom, oglušen vihorom, turao se Pero u slabome odsjevu svoje svjetiljke razbijajući pjenu i oluju. Jedan val utrnu i njegov fenjer, — a on se nadje sâm držeći desnicom

grčevito stisnut struk nesretnice. I ona se uhvatila za njega; — ljevicom obavila mu pleća, zgrabila se šakom za Perovo rame. Združeni nerazrješivim zagrljajem sjekli su buru, postajali da uzdahnu, hrabrili se nježnim pritiskom rukâ, nepoznati ali pripravni pobijediti skupa ili poginuti. Strahota položaja sjedini njihovu volju i njihove duše, — jedno i drugo drhtaše za neznanoga nikad nevidjenoga druga; — užas, bojazan, nada bijaše jedna te ista.

Pero htjede spasti tu junakinju djetinje ljubavi, — u dnu srca svoga ćutio je udivljenje i ponos, da nosi umirućoj majci bar živu, spasenu kćer. Nehotice brizne mu iz dna duše molitva, koju mornar izriče, kad ga nemili ocean vuče u dno hladnoga, sinjega groba, — ali taj nutarnji vapaj bi samo za nju — za crno zavijenu ženu, čije lice ne vidje nikada. — Spasi je Bože! — zavapi za se pomorac. Kao da je tajnovita jeka te misli, taj očajni doziv preletio kroz njegove žile u njezino biće — žena spusti nehotice ruku, kojom ga uhvatila za rame i savije je oko njegova vrata. To bijaše hitro, nepromišljeno, ali toli nježno, da Pero protrnu kao da je kroz tminu iznenada prodro topli, sunčani trak.

Pogibelj za sreću ne potraja dugo. Staza pretvarala se u širi, gladji put, okretala ledja oluji i moru i slazila u mali zaklonjeni zalijev.

Tu se vihor pretvorio u vjetar, koji dade oduška onim dvjema boriocima tmine.

— Gle kuće, — kliknu Pero.

— Tu smo, — odazove se njezin glas neopisivim izrazom radosti. Zatim istrgnuv se iz njegova zagrljaja, zatrča strjelimice put rasvijetljenoga prozora, koji je zurio u noći kao veliko bdijuće oko.

VIII.

Ugledav cilj svoje muke i brige, veselje i nemir je svlada. — Za rasvijetljenim oknom ležao dragi stvor — i neznanka se zatrčala kao dijete, kad vidi iz daleka raširene ruke i posmjeh majčin. Zatrčala se i zaboravila na svoga pratioca. Čim se dohvati gvozdenoga tucala kućnih vrata, već bijaše i zamahnula njime, i osjeti, da je nešto izgubila. Ćutila je sa strane nad desnim bokom utisak čvrste ruke i nehotice se prepane, htjede je odbiti, ali — njega ne bijaše. Neharnica istrgnula se iz zagrljaja svoga spasitelja. Hitra kao misao, turnu vrata, koja neko konopcem potegnu i otvori, te pojuri natrag. On stajaše kraj niske drvene rešetke, koja je dijelila istrošeni pločnik od ceste. Kad prispije do njega i uhvati ga naglo za ruku, prenu se mladić presenećen.

— Nemojte me koriti, — šapnu neznanka crnoj sjeni pomorca. Glas bijaše sladak i zvučan. Neka djetinska dražest zvučila u jednostavnim riječima; — mislim na onu, koja možda nema više riječi za mene — oh! dodjite, — pomozite!

Ne čekajući odgovora povuče ga za sobom. Pero nije imao vremena, da joj išta odgovori. On je slušao njezin tugaljivi glas, ćutio je u svojoj šaci tanku, duguljastu ko svilu glatku ruku, — ali sve ga to prestalo zanimati. Živci, koji se malo prije zategli očajnim naporom, popustiše ostavljajući ga otupljenim i mučaljivim. Kad je tu ženu dopratio dotle, zašto se ne bi riješio do kraja svoje dužnosti?

Otac je valjda jur spavao u toploj tihoj sobi, — čemu da ne prodje bar jednu noć izvan kuće, kad je san bio gori od jave. Pero krenu za njome i udje u slabo rasvijetljeni hodnik. Sve bilo pusto i tiho. Negdje gore kucala polagano ura, — čuli su se i mukli bosonozi

koraci, — za čas zaškrinuše drvene skaline i mala djevojčica pojavi se na dnu kroz otvoreni niski prolaz.

— Kako je? — zapita je naglo, pridušenim glasom neznanka.

— Isto, — odvrati dijete zagledav se prestrašenim pogledom u te dvije tamne sjene.

Žena turnu na stran malu služavku i uhvativ drhćućom rukom Pera potrči uz tijesne starinske stube. Ona je hrlila pred njime dodirući se jedva škripajućih skalina, dok ne dospije pred priklopljena vrata. Otvorivši ih potiho, udjoše oboje u tijesnu obijeljenu sobu. Pero skinu s glave kapuč i uzdahnu doboko kao da mu je sparni, zadušljivi zrak te sobe oteo sapu. Hitrim pogledom zaokruži gole stijene, koje su se bez uresa, bez slikâ bijelile poput rastrtoga rublja. Nekoliko slamnatih stolaca i jedan poveći drveni stô pokriven izlizanim turskim stônjakom, a tamo kraj prozora obični drveni ormar — sprema i nakučalo ujedno. Siromaštvo virilo je u svakome predmetu, u golotinji praznih stijena, u tvrdoj ukočenoj formi oguljenoga pokućstva — u samoj sparini vazduha, koji je zaudarao po ugrijanome klaku.

— Čekajte samo časak, reče neznanka spustiv Perovu ruku. Bila se približila vratima na protivnoj strani prozora. Prije nego ih otvori, stade, te nasloniv uho na ključanicu posluhnu.

Ura odbijaše hrapavim zvekanjem jedanaest. Za čas tišina bi prekinuta zvučnom drugom tucnjavom, koju prodiraše jedva osjetljiva, zadušena hropnja; kao da para pišti kroz prepuni zaklopljeni lonac. Peru se pričini, da je ona prignuta žena zadrhtala i da je strah privezo na pragu. Ali se jadnica ispravi. Otvoriv oniska vrata udje u sobu i iščezne pred Perom. Slabo svjetlo prodre kroz tijesni otvor, a sparni zrak zamirisa za čas vonjem uvelih ruža izgužvanoga cvijeća. Čudno se dojmi

Pera taj nenadani vrući dah bilinâ. Nečesa se sjeti — — dà — nečesa poznatoga — ali posve zaboravljenoga. Taj odisaj trulih ružâ kosnu ga se kao uspomena, koja se najednom pomoli nemirna, nejasna, bezimena, u pameti tražeći samo jedan znak, samo jedan trag iščezle slike. — — — Dok je Pero hvatao u tmini prošlosti zaboravljeni osjećaj, — vrata se otvoriše na pola.

U polusjeni opazi visoki stas neznanke, koja zamahnu rukom i šapnu:

— Dodjite.

On udje i u jedan tren kao da su nevidljiva usta šapnula onu zaboravljenu riječ, — on nadje u slabo rasvijetljenoj sobi spomen na jednoč prebrodjene krajeve, na — — Istok. Ali ne poetička šarenost i bizarna dražesna fantazija hladovitih ljetnika na Bosporu, ili na obalama Egejskoga mora, — ne bijaše divana zlatom vezenijeh, niti ćilima sa tmastim baršunastim cvijećem, nigdje traga svilenim zastorima i mekim dušecima, nigdje niti one šarene, koketne raskoši bojâ i arabeska iz stereotipnih odajâ uzdišućih, debeljastih Zulejka i Fatimâ. Peru se pričini, da je iznenada prenesen u koju kućaricu uskih, tmastih ulica Pere, ili u zadak kakove siromašne Skadarske kavane. Samo dvije stvari sjetile ga drugih običaja. Na stijeni visjela u velikome bizantinskom okviru srebrom okovana grčka Bogorodica. Svjetiljka, koja tinjaše pred njome, caklila se u ukočenim naborima blistajuće slike, ali jedva je otkrivala poteze tamnoga lica Madone i djetešca. U kutu na protivnoj strani bijaše obični drveni krevet. Na njem ležao blijedi starački ženski stvor. Sve ostalo bijaše mu poznato, sto puta u njegovim putovanjima ugledano. Svaka malenkost te sparne prepune sobe pozdravljala mladića kao staroga znanca, dozivala mu u pamet cijeli niz imena turskih luka i pristaništa.

Niski stôčići bez naslona i podnožja samo sa stranâ drvenom tijesnom rešetkom izrezani, dugi vuneni divan pokriven žutkastim poderanim suknom, na kom su visjeli ostanci iščupanoga svilenoga veza, na podu maleni predugi sagovi neizvjesne poplavljele boje sa rijetkim nejednakim frandjama, a tamo na sve tri stijene niski ormarčići, etažere, na kojima se redale boce i bočice raznih širupa i tekućina uz naslikane škatulje slatkiša, torbice sa gdjekojim finim zardjalim zlatnim vezom kraj prevrnutih šalicâ, mjedenih imbrika, polurazbijenih tanjurâ, — a sve to izlizano, prašno, vremenom odrubljeno, — posuto stotinami crnih piknjica svih onih jatâ muha, koje su se lijepile na ostanke dalekih predjelâ. Prozori bijahu na dônjoj strani prikriti bijelim organtinom. Ništa nije falilo, da sličnost bude potpuna: — niti poredjene prašne lule povrh divana, niti pljesnivi čitruni na ormaru, niti oštri, topli miris osušenoga ružičnoga lišća, koje je napunjalo slamnatu košaru položenu kraj postelje, i ležalo prosuto na drvenom istrošenom tlu. Mladić je motrio tu čudnovatu smjesu podrtinâ, disao zadušljivi ljekarnički vonj te sobe i mislio, kakov ga je nepojmljivi udes prenesao u tudji poznati kraj. Jecanje ga prenu — i svu pozornost svrati na onu kukavnu postelju, koja kan da se došuljala nepozvana, tužna med sitnarijama i posudjem zapuštenoga turskoga hana.

Perova drugarica prignula se bila nad ležećim tijelom sakriv nježnim zagrljajem lice bolesnice. Bol svinula hrabrost neznanke; — ona, koja je bludila malo prije po olujnoj noći neustrašiva i hitra, ne svukavši sa sebe okisnuli ogrtač, srušila se kao iznemogla jecajući grčevito, cjelivajući majčino lice.

— Mamuška! . . . mamice! . . . pogledaj me — reci mi samo jedno slovo . . . ja sam tu — ne čuješ

moj glas — tvoje dijete, tvoja dušica grli te — probudi se, majko moja . . .

Glas djevojčin prekinu se u navali plača. Na postelji sve tiho. Pružena bolesnica ostajala nepomična, ukočena; — jedino slaba hropnja prodirala sa poluotvorenih, iskrivljenih usana. Tu se moralo pomoći. Pero se približi k plačućoj djevojci i položi ruku na njezino rame.

— Ustani — djevojko, plač ne pomaže. — Ona se ne maknu. Gledala je u nagrešpano, žutkasto lice, u izdubljene sklopljene oči, a ruke položila na hladno lice. Nije više jecala — ali grčevito drhtanje treslo je njenim tijelom. Riječi mladićeve dopirale joj nejasne, kao da je neko iz daljine zove. Za nju nestalo pratioca, nestalo i nade, koja je do malo prije bodrila i tjerala: — pred njome bijaše samo umiruća mati. Nepomičnost staračkih crta, strogi izraz isušenoga lica, koje je jošte samo kroz slabo, hrapavo disanje živjelo, — predstavi joj strašnu, nevjerovatnu sliku smrti: — Je li to smrt? . . . šaptala za se jadnica ne znajući razabrati u neizrečenoj boli svoj položaj, izgubivši pred tužnom slikom svoju prijašnju hrabrost i svoju zadnju nadu.

— Moram li te izgubiti, mamo . . .

— Ne — — mati vam je živa, odgovori Pero ne dignuv ruke s njenoga ramena; — mi ćemo je spasti.

Spasti! . . . ta čarobna riječ zazveči joj do dna duše. Ona se okrenu, da vidi, otkle dolazi utjeha toga trenutka. Kao da se budi iz kratke nesvjestice, ona se prenu. Ustajući sa ležišta gledala je Pera i za čas nije razumijevala, otkle ta crna prikaza, taj nepoznati stvor u njenoj blizini.

— Pustite me, da je pogledam, reče Pero tihim glasom — a vi sjedite i umirite se . . . — Zatim svukav se i baciv na zemlju svoju kabanicu približi se postelji i prignu se nad nemoćnicom. Vještom rukom opipa joj

bilo, položi uho na hropeća prsa, pak malo zatim okrenu se prema neznanci, koja je stajala na strani nijema i mučaljiva.

— Donesite mi svijeću, — zapovjedi mladić. Ali prije svega odložite haljine — mokri ste i vi drhćete; — ko će paziti na vašu staricu, ako obolite?

Neznanka se maknu. Ne imajući snage da govori, oslabljena od borbe onoga vratolomnoga puta, — ćutila je, da se očajnost hvata njene pameti, njenoga bića. Srećom da je odlučni glas Perov govorio o nadi, i da je zapovijedao djevojci kao bolesnome djetetu. Kroz tamni spušteni rubac, koji je sakrivaše, ona baci jošte pogled na postelju, gdje se mladić prignuo nad onesviješćenom staricom. Slabi crvenkasti trak sa Bogorodičine svjetiljke jedva dopirao do te šutljive grupe. On okrenuo ledja tako, da nije mogla raspoznati lik čovjeka, koji bijaše prodro oluju, da pomogne nepoznatim nesretnicima. Došav do vrata sprednje sobe mignu rukom, i djevojčica ona ista, koja ih dočekala, pristupi do praga. Rekav joj nekoliko tihih riječi izadje, a mala plavokosa donese zapaljenu uljenicu i položi je kraj uzglavlja staričine postelje. Pero je mogao motriti živo rasvijetljeno staračko lice. Tužne li slike onih razrovanih, stotinama pjegâ nagrešpanih obraza, one isušene, zgrčene kože, na kojoj vidiš urez svih gorčinâ, svih jada, sve ništavosti života. Oči se izduble, propale u šupljini kostiju, koje su već crtale tvrde uglove i rupe okosnice. Zične kosti i laloke visjele su ispod mlohave kože, — poluotvorena krezuba usta rastegnula se kao da hlepe za zrakom. Ako to nije bila smrt, bijaše barem njena krinka. Mladića se kosnula ta blijeda izmučena glava. Po drugi put već mu se prikazala u njegovu životu slika umiruće žene. Davno izdahla njegova mati; — godine i godine prošle, i on se još sjećao nepomičnoga, mirnoga izraza onog

još mladog ali propaloga lica, u kome je dječak jedva raspoznavao — — majku. A sada — u muževnoj dobi — iznenada noćju, kroz buru i dažd, ušav u nepoznatu kuću da vidi zadnji čas tudje, neznane starice, — da sklopi valjda oči osamljenoj ženici, koja bijaše takodjer — majka. Koja li razlika med voštanom glatkoćom, med bolnim ali ujedno i nježnim crtama, kojih vrijeme ne mogaše izbrisati iz njegova srca, i ovom propalom, zgužvanom, poharanom starosti. Ali ipak te dvije nesretnice, — ona, koja je sada počivala pod čempresima sv. Mihajla, i ona, čije je tijelo drhtalo možda zadnjim trzanjem, — imale su u potezima produljenoga lica, u besćutnoj mirnoći izraza nešto srodno. Zar ih je smrt dovela do zajedničkoga, žudjenoga cilja, valjda ispunila njihovu skrajnu želju i dala im ono, što im je život kratio: — — mir! Ko da mu razjasni tu tajnu! — Pero se zamislio ogledajući bolesnicu — — ali ne tako duboko, da nije opazio, kako se staričine usne rastvorile i jača hropnja prodrla suhim grlom. Činilo se, da vruća sapa ne nalazi izlaza u zadušenome zraku natrpane prašne sobe. On je sâm ćutio, kako ga onaj truli vazduh, pun ishlapljivanja i ljudske sape, steže u prsima i u grlu. Zraka, zraka — trebalo omamljenoj glavi. Neka oluja raznese nagomilane podrtine toga mrtvačkoga stana — ali neka razgali, otjera taj vonj trulosti i smrti. Jednim korakom dodje mladić do prozora te naglo otvori staklo i turne zaklopljene žaluzije.

Vjetar zahuji svom silom u sobu, natjera cijele pregršti ljevajućega dažda; hladan, svjež pun mirisa mokre zemlje i morskoga slapa zaokupi sav tijesni prostor. Svjetiljka pred Bogorodicom zatrepti, — crvenkasti odsjev na srebrenome kipu potitra kao lagani ružičasti plamen. Sa svakoga kutića podignu se tanka prašina, koja se zavrti po stócima, na staklenkama, na podu;

zatim podignuv se u tanki žutkasti pram, preleti kroz prozor u mokrinu olujnoga zraka. Dah vjetra kao da se veselio mahati po zapuštenom zakutku, gdje mu nije bilo dosada ulaza. Zato je razmetao prosuto ružičasto lišće, zato je plazio po raspucanim stijenama, tjerao sa pobacanih sitnarija sve što se još sakrilo zadušljivoga, mefitičnoga zraka; — zato je i dopirao do skrajnoga zakutka, u kom je ležalo isušeno, iznemoglo staračko tijelo, — te ga blažim mahanjem stao svježiti i gladiti. I Peru se raširila prsa. Nasloniv se na otvoreni prozor, ostade za čas izložen vjetru i daždu, koji mu je hladio čelo i oživljao grudi. Pred njime sterala se crna, duboka tmina povećana svjetlijim odsjevom zatka. Zavijanje vjetra i jeka uzburkane pučine zvučila muklo, neprestano. Činilo mu se, da je prignut nad nedoglednim ponorom, iz koga dopire šum podzemne bujice. Jači pljusak daždа zaslijepi mu za čas oči i on se sjeti, da je vjetar valjda učinio svoju dužnost. Pritvoriv samo žaluzije, da uzmogne čisti zrak slobodno kolati, okrenu se k postelji, — ali — — — slika, koja mu se pokaza u odsjevu trepteće svjetiljke, prikova ga na mjestu. Oko mu se rastvori veliko, presenećeno, kao da se pred njim stvorilo nešto neobično, nevidjeno. Da se neko dodirnuo njegove ruke, — bio bi osjetio, da drhće Kao u snu prodje rukom preko mokroga čela, da rastjera varavu sliku sanjâ, koja se bila došuljala tminom k ležaju bijede i starosti.

IX.

Svjetiljka sa stijene i blagi plamen uljene svijeće poigravali se na divotnim crtama nepoznatoga, zamamnoga ženskoga stvora, stvarajući oko njega vijenac zlatnih trakovâ. Pero nije vjerovao svojim očima; — možda je

nagla promjena iz tmine u svjetlo stvorila prelaznu, prozirnu sliku: — daleki odsjev zaboravljenih snatrenja. On se maknu prema postelji smrštenih obrvâ, upiljena pogleda, — ali prikaza ne iščeznu. Njezine velike tamne oči slijedile su istim začudjenjem svako kretanje mladića, — zatreptile, a onda duge trepavice zastrle pogled laganim velom. Jednom rukom držala lepezu iz žutkastoga paomenoga lišća i mahala bolesnici. Visoki bujni struk bijaše jedva prikrit tamnim crvenim rupcem, koji odkrivaše vrat i grloce kao da je iz potamnjeloga mramora isklesano. Kroz duge bijele rukave virile oble prekrasne ruke. Sa bokova sizala do zemlje u ravnim naborima smedja haljina. Sve je na njoj bilo jednostavno, priprosto, ali ipak neka nepojmljiva dražest, neka veličajnost u držanju, u ponositome kretu visokoga, kiparskoga struka, preobražavala kukavnu nošnju u fantastičnu slikarsku odoru. Otkle se pojavila ta prikaza bujne, cvatuće mladosti, — je li tmina, je li očajna osamljenost kukavnoga stana stvorila plamen tih dubokih zastrtih očiju, razkošnih usana, koje se zavrnule kao rastvoreni ružični list? Stotinu nepojmljivih, oprječnih pitanja navali najedanput u glavu mladiću, koji nije nalazio slovce, da razbije čar onoga trenutka. Jedva nekoliko pedalja dijelilo ga od nje, ta mogaše je dotaknuti rukom, a on je kroz zguštene obrve pilio u vran kosu, koja se u nerednim pramovima spuštala na čelo i na ramena ljepote. — Zatim kao da ga nešto neodoljivo, neizvijesno privlači, ne obazirući se na ležeće staračko tijelo, na smjelost svoje zamisli, lijevom rukom zgrabi svjetiljku te podignuv je malko u vis približi je k licu nepoznate prikaze. Žar titrajućega plamena pade na glavu, na crte nijema lica. Svaka žilica mramornoga čela pojavi se u plavkastim pretankim prugama, tamna put obraza porumeni, kao da je krv oćutila žegu njegova pogleda. Pod

živim doticajem svjetiljke, koja drhtaše u njegovoj ruci, on se sjeti sunčanoga žala Lapadske obale i zamamnoga polusakrivenoga lika drijemajuće, rastegnute božice. Oko i usne bijahu doduše u onaj čas bolne; očajnost, začudjenje, možda i gnjev potamniše zjenicu, pretvoriše tadanji posmjeh u preziran potez, — ali vlažni odsjev blistao ispod trepavicâ, a usne rumenile se, kao da su netom posrknule mirisni pôdnevni zrak mora i pinjeva. On prvi spusti pogled i položi svjetiljku na ormarić. Starica zastenjala bolno i pružila suhonjavi vrat. Kao da je nevidljiva ruka rastrgla zlatne niti snatrenja. — Pero se trgnu i približi k postelji. Promjena se dogadjala u stanju bolesnice. Drhtanje preuzelo mah prijašnjemu mrtvilu. Isušeni prsti micali se po tmastome pokrivaču, kretali se sve to brže poput paukovih nogâ, — htjeli nešto da zgrabe pri ruci, što je valjda u tmini nesvjestice bježalo i iščezavalo. Za čas podigoše se teške vedje. Tupi, stakleni pogled proviri kroz rijetke trepavice.

— Majko! — — — kriknu neznanka nad oživljelom staricom glasom, u kom se borila skrajna radost i plač.

— Tiho, zakrči Pero put daljnjemu izlijevu i snažnom rukom zgrabiv je za rame otisnu je na stran. — Hoćete li je usmrtiti? — — — Ne vidite, da se život jedva vraća u obumrlo tijelo . . .

— Pustite me, da je zagrlim — da izljubim moju tužnicu — — ako imate srca, dajte mi, da ugleda prvu mene . . .

— Zašto ste me zazvali, kad vam nije do posluha . . .

— Oh! ne korite me . . . mišljah, da nema spasa —

— Pogibelj nije prestala, — slabost je velika: — još jedan udarac i vi ste sirota! — Mirujte i ne maknite se . . .

Djevojka umuknu. Obrisavši rukom suze, koje puzahu niz obraz, posluša odlučnu, gospodujuću riječ pomorca. Njegov glas je svladao kao malo prije, kad ju je olujom nosio k iznemogloj majci. Suznim okom pogleda neznanka uvelo staričino lice, koje se budilo iz teškoga sna. Ona zaboravi na sve svoje boli, na svoj strah, na borbu one kobne noći, i ne vidje pred sobom već blijedu prikazu. Nasloniv se na podnožje kukavne postelje, slijedila je grčevitim kucanjem srca svaki mig, svako trzanje pruženoga tijela. Molitva, hlepnja, nada, zagušena čežnja, da savije ruke oko majčinih grudi, bol jedva pritajena, radost, — sve se to zrcalilo u raširenom, bljeskajućem, vlažnom oku neznane djevojke. Mramorne crte toga kipa pretvorile se. Misli i čuvstva, koja se naganjala divljim letom u njenoj glavi, odsijevahu se u svakoj žili ražarenoga obraza, preobražavala su mu izraze, stvarala su na njem časovitih vedrina i hitrih očajnih tmina kao da nevidljivi oblaci prolaze, zastiru i razgaljuju nepomičnu vedrinu. Sve mladenačko biće djevojčino visjelo je u onaj par o nejednakim časovitim gibanjima bolesnice. Mladić, — njegova snažna, utješna pomoć bi zaboravljena — smanjena.

On je bijaše dopratio; — on joj bijaše rekao, da će spasti majku, — morao je dakle pomoći. Djevojka nije pazila na Pera, koji se bio prignuo te podstavio ruku pod staračku glavu, podignuv je, dok je drugom otirao znoj sa nagrešpanoga čela. Ne mareći za osjetljivost ženske naravi, on otkri pokrivač, pod kojim se pružalo mršavo u bijelim vunenim suknjama sakriveno tijelo, — raskopči pojas nemotnice, otrgnu puceta debeloga zobunca te otkriv pustu, staračku suhonjavost, položi opet razvezano, razgaljeno tijelo na dušeke. Starica je počivala kao iznemogla u naručju pomorca; isušena prsa nadimala se a ruke se zgrčile i zahvatile se nje-

gova rukava. Disanje prodiralo kô i prije hropeće, ali mirnije i redovitije, — samo noge ležale mlohave, besćutne, kao da im se pretrgao vez s ostalim tijelom. Pogled pilio svejednako u praznimu — odsutan, neosjetan. Pero je pogleda još jednom, pak nasloni svoje uho sa strane, gdje je srce kucalo. U sobi nastao mûk. Kroz prozor dopirao glas oluje, dalek, ugušen. Vjetar drmao žaluzijama i pirio kroz škripce u rasvijetljeni tihi zakutak. Ta stanka potraja kratko vrijeme. Pomorac se uspravi. Pred njime ležala na pol obučena sijeda ženska a na dnu pružila se zaplakana, strastvena, zažarena slika djevojke. I ona se zagledala u iznemoglo istrošeno žensko biće, koje drhtaše i kazivaše svoju bijednu, jedva dahom života dišuću kosturu. Je li prepoznavala u onome liku trulosti — — svoju majku?

— Imate li rakije ili octa, da joj tijelo otrete — — — zapita na jednom Pero onijemljelu djevojku.

Ona se dignu zbunjena. Ne odgovorivši niti riječi ode za čas iz sobe, te domalo dohrli sa zemljenom posudom.

— Evo vam octa. — —

— Uzmite staroga sukna i tarite je po cijelom tijelu. Ali prije svega svucite je . . . .

— Djevojka ga pogleda plahim okom.

— Vi ćete bolje znati od mene, — nastavi Pero udaljiv se od kreveta. — — Žena ima blažu i ustrajniju ruku, — ja idem u bližnju sobu; — kad svršite, pozovite me.

I on ostavi neznanku samu.

Zamišljen povuče se u prednju sobu. Ne pazeći na tminu niti na sparni zrak, sjedne na prvi stolac, koji mu se do ruke pruži. Neka nutarnja zlovolja oslabila

mu živce, — svalila ga smučene glave na tvrdo sjedalo. U polutami — daleko od prizora, koji ga presenetio, nije se mogao oteti čudnoj uzrujanosti mašte. Slike one noći, — urlik oluje, — mrtvački izraz staračkoga lica, ona neizvijesna smetnja čovjeka, koji je iznenada bačen u krug nepoznatih stvorova i tudjih nesreća, zastirahu mu pamet mutnom maglovitom sjenom, kroz koju prodiraše jasan, oštar, neumoljiv bljesak crnoga pogleda. Glava mu se prignu teška, sanena, dok je neprestano buljio u zatvorena vrata, otkle je svijetli trak puzao po opekama i sjao se na obijeljenoj stijeni. On ne opazi, da je mala bljedolika djevojčica donesla uljenicu i iščezla u sobu bolesnice; — činilo se, da ne čuje tiho stenjanje, prekinute izraze milovanja, koji se miješahu sa šûmom ljevajuće kiše. Dok je jeka one noći bučila oko njega vijornim zavijanjem, — u njem nastala sparna, troma tišina, kao da je niski rastegnuti oblak zaklopio vazduh i omamio narav i njega. Što će se zbiti? — pitalo ga nešto u duši i on je opetovao mehanički te prazne riječi, kojih smisao nije mogla troma savijest da shvati. Kad se osjećaj povratio iza rastresenoga bulaznenja, on vidje pred sobom mirni, nepomični lik neznanke, koja se približila njegovome stôcu i mučeći motrila skučeno tijelo i tupi pogled pomorca.

— Što je? . . — reče Pero ustajući naglo sa stôca.

— Dah života probudio je iz mrtvila, — odgovori djevojka tihim glasom a posmjeh preleti kao sunčani trak rumenim potnim licem. Hvala vam, gosparu — — spasli ste mi majku. — —

— Moralo je tako da bude, — prihvati Pero zagledav se u punahne, prekrasne usne. — — Svaki bi to isto učinio. . .

— Ne recite, ne — — osim župnika i — — vas,

ko bi bio dohrlio do ležišta nepoznate, prezrene starice — — tudjinke . . .

— Tudjinka? — — ali vi govorite naš jezik?

— Dä, — jer me dovela majka u ove krajeve, kad bijah još djetetom — — — ali ona — — moja tužnica, borila se, da joj drugi zaborave porijetlo. — Uzalud — nazvaše je Grkinjom — — i ostaviše u osami.

Djevojka umuknu. Zadnje riječi bijaše izgovorila oštrim naglaskom: — kao jeka dugih, uzaludnih borbâ.

— Ne velim, da je ovdje svijet nemilostan . . . nastavi još tiše — — ima dobrih duša — ali ne gleda rado ljude za koje nezna, koji su im roditelji bili, — koja im je vjera.

— Vi ste Grkinja, — — zapita Pero neznanku.

— Po majci, dä. — — Svijet veli, da smo „vlahinje“, jer nas ne vidi po crkvama; — ali vaša je vjera i moja. Nijeste li zar nikada čuli za Tanasiju, slastičarku? — —

— Dugo me nije bilo kod kuće — a ja ne imam nikoga do oca.

— Vidjeli ste u našoj siromašnoj izbi lončić i šerbete; — — ne ima vam do moje starice za kuhanje širupa, za umoke od ružičnoga lišća, — a njezini marcipani, linguadosi, — — — mi živemo od toga. —

— Vi joj pomagate? — — —

— U zadnje vrijeme počela sam i ja učiti, kako se ugadja Lapadskoj i Gruškoj gospodi, — majka je tako oslabila — — a — — živjeti se mora.

— Ne imate oca? — —

Djevojka pogleda prodirnim okom pomorca. Medju obrvama stisnuli se nabori zlovolje i prkosa. Za čas

umuknu kao da sluša nešto u tmini. Na jednom se prene i stane pripovijedati:

— Bilo je jedne večeri, majka je spremala u kuhinji, a ja sam ležala ovdje u ovoj sobi. — Najednom začuh vrisak u dônjem spratu i štropot, kao da se nešto srušilo na zemlju. Počeh plakati i stadoh zvati mamu; — stara sluškinja doleti k meni, zamotana tamnom maramom te uzevši me u naručje odvede me niza stube; — na podu ležala majka blijeda, mrtva . . . . Ja se odtrgnuh iz rukû djevojci i zagrlim hladno, nepomično tijelo. Cjelivala sam je dotle, dok nije otvorila oči i prepoznala me. — „Sirotica!“ šapnu majka i udari u silan plač. — Drugi dan začuh, da joj najaviše, da je udova. — Kad postadoh starijom, saznadoh, da se otac — — ubio. —

Ona govoraše muklo ali naravno, gledajući katkada sa strane prema rasvijetljenim vratima. Jedino rukom zgrabila stolac i zahvatila za naslon. Zatim nastavi pobrže:

— Odonda nestade posmjeha sa usanâ moje tužnice; — nešto se prevrnulo u njoj. Novacâ je i prije manjkalo, — — majka se nadala, da će joj odnekuda pomoć stići, govorila o nekome kapetanu, gospodaru bivšega očeva broda, čekala je pomoći, — ali čini mi se, ne bi milosrdja za uboge. Zaludu sakrivaše svoje muke — bijah dijete — ali razumijevah sve. I tako poče raditi za solde, — mučiti se osladjajući usta imućnicima i veseljacima ove okolice. — Jednom nadjoh je onesviještenu i shrvanu, — rekoše mi, da ju je kâp udarila. Ne povjerovah . . . glad i slaboća je morila. Tad odlučih, da ću raditi kao i ona. Nastavih slastičariju, pomagala sam joj, prodavala sam slastice, trčala sam do grada, da pribavim posla — ali ujedno razmišljala sam o našoj nesreći, postavih si ludi cilj, ne bili sa-

znala uzrok bijedi, koja nas je stigla; — — htjedoh ja, neiskusno djevojče, osvetiti očevu smrt, ako je bilo mjesta osveti. Ali prije svega, da saznadem ime silnika, koji je odbio udovicu i sirotu .....

— I uspjeste ...

— Ne — ... ne! — Naše ime bijaše svakomu nepoznato; — naša nesreća, za koju mišljah, da će ganuti ljude, zatvarala mi vrata, majku ostavljala pamet; — zaboravila sve do osjećaja, da smo same ... da nam je oca nestalo ... i ja umuknuh. Dobri župnik postara se, da mi posla ne uzmanjka. — Već je petnaesta godina od one strašne večeri; — i eto vidite, što se s nama zbilo.

— Koliko li ste morali trpjeti i očajavati!

— Mnogo, vjerujte .... prezirala sam svoju slaboću i nepravicu svijeta, — — ali i to bi minulo. — Znala sam se tješiti na svoj način. — Ne recite, da sam razmaženi stvor; — — — kad bi me nešto stislo u vratu i u srcu, — bježala bih po hridinama, umarala bih tijelo i dušu, — bacala sam se kao riba u more, — — plivala bi, dok me zrak i kretanje ne omamiše — — tek onda nijesam više osjećala svoje tuge.

Pero je slušao pohlepno svako riječcu strastvene, nagle pripovijetke. Njezino se oko sjalo u polutami; — ona bijaše prignula glavu prema slušaocu, govorila potiho, ali riječi izlazijahu kao da joj se diže teško breme sa srca. Usne se otvarale otkrivajući prebijele zube, — labudji vrat se nadimao, — sve je drhtalo pritajenim ganućem, odisalo vatrom mladosti i života. — Njezina iskrena, nenadana pripovijest zablenu šutljivoga pomorca; — nevidljiva ruka rek bi razdirala tminu, — — — — — ražareni žali Lapadske obale blistaju u žarkome svjetlu pódneva, vjetrić pun balzama pinjâ i pelina šušti beskrajnom pučinom i šapće mu tu smjesu

tuge, hrabrosti, posmjeha i plača. Što da joj odgovori? Gledao ju je prodirno a nije znao, otkuda mu najednom toliko tišine u duši. Zar ga možda prizor ljudske nevolje, bjednije od njegovih jada, ganu — ili su ga možda one duboke crne oči onijemile, prikovale magnetičnom silom? — Sve je šutilo u osamljenoj kućici; samo na prozoru kucale kaplje kiše, kano da vjetar siplje pješčano zrnje na staklo. U obližnjoj sobi, gdje je majka ležala, čulo se tiho disanje. Djevojka se zagledala u prazninu, — upilila oči u nevidljivu točku. Za čas se trgnu. Ugledavši kraj sebe visoki stas pomorca, koji je ispravljen, šutljiv promatraše, prodrhtnu. Nehotice se udalji od stolice te htjede da stupi na prag bolesničine sobe, otkle je živahnije svjetlo dopiralo.

— Ja odlazim, — reče Pero muklim glasom.

— Zašto tako brzo? — odgovori neznanka.

— Noć je strašna — a put tako loš ... — — i mene čekaju doma.

— Htjela sam, da vas moja starica vidi ...

— Vratit ću se ...

Djevojka se zabuni; — vidjelo se, da je mori pitanje, koje nije mogla da izusti. Napokon potiho, nesigurno šapnu:

— Teško ćete imati vremena da se svrnete do nas — — — a majka će se htjeti moliti za vas .... ne bi li mi kazali svoje ime, da vam ga u molitvicama spomene ...

Pero naglo stupi do nje, podignu ruku, kao da joj je hoće pružiti, — ali je za čas spusti.

— Čemu saznati ime čovjeka, koji učini svoju dužnost? — — — — Bijah pomorac — — — recite starici, neka preporuči sve one, koji su se noćas borili s olujom .... Pustite me, da je još jednom vidim. —

Ona udje prva u sobu, a za njome Pero. Tihim koracima približi se oboje k postelji. Starica je spavala. Na licu nestalo one stroge mrtvačke ukočenosti. Usne se priklopile, a pravilno disanje podizalo isušene grudi. Glava se malko nagnula na stran a pram sijede kose provirio kroz žutkasti rubac, koji zamataše čelo bolesnice. Mirni san spustio se na izmučeno tijelo podavajući blijedome liku neki svečani izražaj. Rekao bi: naliči starinskoj rezbariji iz požutjele kosti. Pero se dohvati njezine tanke mršave ruke i opipa bilo.

— Slaba je, ali za sada nema straha — šapnu pomorac djevojci, — sutra ću vam poslati liječnika. Ona kimnu glavom, dočim se Pero uputi prema vratima. Došav do praga, — mahnu rukom prema tudjinki.

— Pozna li vas liječnik po majčinom imenu, — zapita je, kad se ona približila.

— Recite, da je Grkinja Tasa oboljela. — Gruški će liječnik znati odmah, ko ga zove.

Djevojka htjede otpratiti mladića u drugu sobu, ali najednom stane i nehotice uhvati Pera za rukav. Približiv prst do ustiju, posluša. Duboki uzdah prodre tišinom. Oboje pogledaše prema postelji, do koje dopiraše slabi crvenkasti trak viseće svjetiljke. Desna ruka staričina dizala se blijeda i drhtava, — prsti se slabo micali — približavali se čelu, dočim se lijevom zahvatila pokrivača. Glava se pomaknu a usne počeše žvatati. Bolesnica se kretala — teško, umorno — napinjala se, da rukama podupre gornji dio tijela, — ali slaboća je svlada i ona se opet produlji na ležištu. Vedje se ipak rastvoriše i oko pogleda tamno prema vratima. Kroz otvorena usta prodre tugaljivi drhćući zvuk. Jezik nije imao snage, da izgovori probudjenu misao — suhonjavi vrat nabreknuo, — žile se zategle kao konoplje.

— Ksanta — . . . bi prva njezina riječ, ali produljena i slaba kao uzdah.

Djevojka spusti Perovu ruku. Izraz neopisive radosti zasja na problijedjelome licu.

— Čujete li? . . . izusti ona glasnije sklopiv ruke i pritisnuv ih na uzburkane grudi, — prepoznala me! . . . .

Laganim, hitrim korakom dohrli djevojka do uzglavlja te kleknuvši do majke, nasloni lice na pruženu staračku ruku.

— Majko . . . . reče Ksanta, potiho položiv cijelov na njezino čelo — — spavala si! . . . .

Bolesnica ne odgovori odmah. Gledala je preda se. Obrve se namrštile. Podignuv ruku do glave, prodje jednom preko očiju, kao da traži nešto zaboravljeno.

— Sanjala sam . . . šapnu starica potiho i zagleda se na stran prema rasvijetljenome kipu Bogorodice. — Srebrni oklop crnoga lika blistao je jasnijim piknjama, — svijetlio se u tmini, kao da je odnekuda zatitrao trak mjesečine i obasjao svetu ikonu. Pogled pun začudjenja upili se u domaću svetinju.

— Je li ti bolje? — — zapita Ksanta. — Majka šapnu nešto u tudjem jeziku — zatim tankim tresućim, jedva razumljivim glasom zamrmoši:

— Sjećaš li se one pjesme . . . . znaš . . . bila si malena . . . držala sam te na koljenima — — drijemala si — — . . .

— Pusti, majko, — odvrati još tiše zabrinuto Ksanta, kao da se boji bulažnjenja, — — spavaj, — sutra ćemo se razgovarati.

Grkinja zagiba nestrpljivo glavom. Nije razumijevala Ksantinih riječi već zurila u svijeću i micala ustima. Samo jedna uspomena pomolila se iz maglovite daljine, ušuljala se u mozak starici i zaokupila oslabljelu pamet.

— Kako počima? . . . kako počima? . . . . šaptala neprestano nevoljnica mašući prstima po zraku. Ksanta pogleda bolno mladića, koji se prislonio do vrata. On kimnu glavom, kao da je bodri, neka zadovolji čudnoj bulazni starice.

— Otkud je pjesma? zapita Ksanta, nasloniv lice na uzglavje.

— Bila si sa mnom u . . . Zante; — — ne, ne — — — znaš — — — nihala sam te — — — sa prozora gledala sam Bospor — — —

— Je li vesela pjesma? — — — O čem zbori? . . . — —

Starica pogleda kćerku rastvorenim očima gotovo gnjevnim izrazom.

— Gdje je moja Ksanta? — — gdje je? zajaukne tugaljivo pjevučajućim naglasom, i suze orosiše suhe trepavice.

— Da nije ona o *„verigi“* — — odgovori naglo djevojka, privinuv k sebi jadnu izmučenu glavu. Pjevala sam je prije malo dana, kad si kuhala med. Ne počima li ovako: . . . *„Hē agapē m' 's ton aëra.“*

— Ne . . . ne . . .

— Biti će ona o *„cijelovu“* : *„Dyo nees ephiliuntan.“*

— Zaboravila si — — zaboravila, — — jecaše starica mašući rukom, kao da tjera neharnu, zaboravnu kćerku. — — — —

— Znam je, majko, znam je . . . uskliknu očajno. Ksanta dohvativ se plačuć drhtave ruke . . . Kad sam nejaka bila, — uspavala bi me pjevucajući — — —

— Da . . . da — —

— A onda zagrlila bi me i šapnula: „nani — nani“ — — —

— Dalje — dalje . . .

— Ja bih te pitala: „čija je majčica?“ — a ti bi mi odgovarala: — „samo tvoja, dušo“. — Čekaj, ne počima li: *„Fys ageraki drosero“* — — —

— Oh! pjevaj mi je . . . Ksanto . . .

Bilo je nešto prodirno u tom pridušenome vapaju bulazneće bolesnice. — — Kao zadnji zvuk, kao jeka domrle čežnje za dalekom domovinom, istisnuše se jedva razumljive riječi kroz uvele, iskrivljene usne. Pamet oživljela samo u pjesmi djetinstva Kroz tminu nesvjestice i boli dolebdila, — zazujila iz tihana i probudila tudjinku. Lice joj se rastegnu, — oči se sklopile napola i zagledale u ljašteću se ikonu. Položiv ruku na Ksantinu bujnu kosu uzdahnu i posluhnu. Djevojku klečala, nasloniv glavu do uzglavja, — klečala i tiho — tiho pjevala. Ali ne kakovu izvijesnu melodiju, koja bi potekla umjetniku iz srca ili narodu iz duše, — ništa naučeno, ništa, što bi sjećalo običnih forma pjevanja i ritma. Ksanta je šaptala rastegnutim naglasivanjem zvučne, zlatne grčke stihove u jeziku starih bogova, — pripovijedala je u polutami zapuštene sobe tugaljivim glasom, u kom drhtaše neka sjetna monotonija, neko blago jecanje, — priču o djetešcu, koje na skutu pod sjenom granatih ruža drijema. Ganuće, koje bijaše stiglo svu djevojačku ćut, te shrvalo je na tle pred bolesnom majkom. — sveza joj grlo. Ona opetovaše pjesmu riječ po riječ, hvataše ih iz zaboravljenoga zakutka dječinskih zadrijemalih uspomena, nizaše ih jasnom ali bolnom točnošću oživljeloj tužnici.

Slabi dodir majčine ruke prodirao do dna potištene joj duše i djelovao na nju kao strah, koji daje snagu, gdje je nema, i znanje, gdje ga nije. Otkada li ne bijaše opetovala onu nježnu uspavanku, onu slatku elegiju! — Mladost, boli, siromaštvo, neizvijesne, nejasne čežnje, sav život rascvaloga, prezajućega djevojačtva pro-

šao, preletio od onih dana, kada je sa majčinih usta u polusnu djetinstva čula istu pjesmu; — ali u onome očajnome trenutku ona se sjeti svake riječi, — istoga zvuka, iste sjetne melopeje, koja je znala uspavati na bajnim obalama istoka.

— „Piri — hladni vjetriću, — zanihaj se gustim granatim busom — pohvataj ruže u cvjetnatome polju — poberi crljenijeh jabuka sa lisnatoga duba — donesi ih djetešcu milome! — Gle kako je dobro, gle kako već šapće tiho, tihano — nani — nani!...“ — — —
— — — — — — — — — — — —

Ksanta postade malko. Šum ljevajuće kiše napuni za čas tihi stan šuškavim praskanjem. Prozori se zadrmali pod vijorom, koji se hvataše zapuštenoga stana. Bolesnica se trgnu i rastvori vedje. Prestrašeni, široki pogled spusti se sa srebrene Góspe na stran, otkle je buka oluje dopirala. Ruke joj prodrhtaše, — htjede nešto da zavikne, — ali Ksanta nastavi naglo prekinuti pjev. Jačim, možnijim glasom vinu se pjesma iz njenoga grla — napuni sobicu zvonkim titranjem, nadmaši jeku vjetra i oluje. — —

— „Sadjite sanci na krilima zlatnim, — doletite hitro u kolibicu bijednu, — raširite krila nad djetetom milim, — ali pazite, ne búdite mi zlato! — Gledajte samo, kako mirno drijema, — dok mu ja šapćem nani — nani!“ — — — — — — — — — —

Pero je slušao na pragu pjesmu poznatoga jezika i nekako mu zatreptaše vedje. Ksantin glas dozivao toliko zaboravljenih osjećaja, toliko iščeznulih slika!... Oh! ti sanci djetinstva — te lagane prozirne magle, koje zastiru dječju dušu, kao bjelkasti dim, koji se rasteže i slijega pred zorom po zelenim sagovima cvjetnih livada, — gdje im je trag?... Gdje su majčine ruke i onaj blagi, sveti cjelov?.... Izniklo — nestalo. —

Dijete postade čovjekom — a majka? — — — — —
— — — — — — — — — — — — —

Mladić prodje rukom preko lica. Nestade časovite obmame; samo na širokome, žuljastome dlanu ostade nešto vlažno, kao da je smečio na licu gorku suzu. Pjesma se bijaše pretvorila u tiho pjevucanje — riječi izumirahu — šaptahu.... Starica usnu. Glava se prignula prema pognutoj djevojci, doticala se blijeda, izmučena ali mirna njezinih crnih uvojaka. Dijete ušikalo majku, — san dobrlio na djetinji doziv i raširio krila nad uzglavjem bolesnice, ne mareći, da je mjesto zlatnih pramova i rumena lišca — zakrilio staračke pjege i sijedu kosu. — —

Pero se odmaknu polako. U bližnjoj sobi navuče svoju kabanicu, upali fenjer na uljenici — te potiho spusti se niza stube. Na zadnjem skalinu susrete malu podvornicu. Drijemala zabiv glavu med zgurena koljena. I ključ bijaše u bravi. Hitro otvori kućna vrata i u tren ih priklopi. — Kiša je lijevala iz tmastoga neba, poplavljala cijelu narav vodenim oblacima, — ugušivala vjetar, more, šumu, — šumila jednoličnim, neprestanim pljuskanjem.

Prignuv glavu, nagnuv se tijelom, pohrli mladić tminom. Svjetiljka blistala u daljini, — domalo zakresnu za brijegom i iščeznu, — rekao bi, voda i tmina progutali plamen i odnijeli noćnoga putnika.

X.

Jutro virilo kroz pukotine zelenih žaluzija u Perovu sobu. Pepeljasto svjetlo tmurnoga neba ne probudi mladića. On je ležao licem napola okrenutim prama stijeni, rukama prekrštenijem na razgaljenim prsima. Duboko,

pravilno disanje prekidalo sveopću tišinu stana. Negdje u bližnjoj odaji ura tukla teško, pospano, kao kucanje staračkoga bila. Pijetli bili odavno zakukurikali, — okna se otvarahu po Lapadu mokrome zraku i tihoj kiši, — ali Dubovićev zaselak drijemao zalupanih prozora. Nije čudo. Pero, shrvan borbom olujne noći, spavao snom umora. Otkad se povratio na kopno i postao ljenčinom, — to bijaše prva mirna, blaga noć pod očinskim krovom. Tmasto lice odavaše samo uživanje toga tvrdoga, olovnoga sna, koji ga svalio na osamljeno ležište. Dan se šuljao sve to bjelji, otkrivajući jedan po jedan svaki predmet pomorske sobe. Slike u pozlaćenim okvirima gledahu nekako ukočeno jasne pange dana, koji se bjelasao kroz skripotine. U obližnjoj sobi Iva Dubovića zakašljalo staro grlo, — postelja zacvjelila pod teretom teške tjelesnine Starac se micao, prevrtao nemiran zbog nenavadne šutnje sina. Kapetan se napinjao, da mu glas prodre kroz zatvorena vrata, ne bi li oživio neobičnu tišinu toga jutra. Ne — niti hropnja, niti kašalj ne pomogoše.

— Pero! — doviknu otac napokon hrapavim dozivom. Glas ostade bez odgovora. — Ura je zvečala i ništo drugo. — Još jednom začu se jači usklik iz kapetanove sobe. Malo zatim tromi korak neobuvenih nogu zatutnji na podu i starac otškrinu vrata svoje sobe. Zamotan u dugi tamni ogrtač, stade kraj ulaza i pogleda u kut. Kosa mladićeva crnila se na bjelini dušeka. Blijedo lice odavaše neku časovitu brigu. Pravilno disanje spavajućega doprlo mu do ušiju.

— Spava! — — šapnu Ivo približiv se postelji. Sin mu je ležao na uznak. Htjede ga vidjeti mirna, bez onih pridušenih briga i prijekorâ, koji su mu zastirali lice strogim, gnjevnim izrazom.

Nije mu se često nudjala zgoda zateći odsjev nutarnjeg spokoja u ovome tamnome oku. Više puta morao je on, otac i silnik, spustiti vedje i zagledati se u tle, dok ga je pogled sinov pun grčine osudjivao za izgubljenu vlast. Sada su barem one oči zastrte bile. Misli i sanci možda rastegoše pjege i tmuše. Lice starčevo prignu se nad Perom te se zagleda u taj kip drijemajuće mladosti. Je li što zadrhtalo u prsima očevim? Buljio je u tmasto spokojno tijelo, kao da traži kakav znak duha, komu on nikada do dna ne dopre, koga bijaše svladao, ali ne satro. Snažna, svježa put razgaljenih prsiju dizala se jednakim dihanjem. — usne zatvorile se, stisle se. Ivo Dubović svrnu ljutito svoj pogled i pokunjen udalji se potiho prema svojoj sobi. Ovaj mir sjetio ga, da imade ljudi, kojima je san čas pokoja i počinka. A njemu? . . . . Prije nego starac prodje vrata, ogleda se još jednom k strani sinove postelje. Ipak mu se pričini taj san čudnovat. Zašto je jesensko tužno nebo zabijelilo niske oblake i proturalo se po skrivenim zakucima lapadskoga zaseoka prije nego li je Pero otvorio kao obično zatvorene persijane? Staro sumnjičenje zaustavilo Iva na pragu. Vječna bojazan, da neko zapriječi tek njegovih osnova, strese sa krmežljivih očiju zadnji trag pospanosti. On se ogleda u polusjeni, kao da miriše po zraku uzrok onoga neobičnoga sna. Sve po staru. Odijelo mladoga pomorca ležalo razbacano na stócu, čizme slegle se na zemlji kao umorene, — a tamo u kutu nešto crno zgurilo se na podu kraj ormara. Bijaše njegov ogrtač bačen poput kake oderane kože; okolo njega razgranili se burci iscijedjene vode. — Izašao! — — šapne starac namrštiv obrve. Dakle mladić trlanca u noći! Ali gdje? . . . . zašto? . . . . Neki gnjevni nemir zgrči starčevu pest. Da mu je bilo prodrijeti kroz tu krinku spokojnoga odmora, i vidjeti . . . što? . . . .

Kapetan Ivo stresnu ramenima i priklopi vrata. Ura stade tući osam sati. Zvuk stare brbljavke zaori srdito u tišini. Prije nego je zadnji udarac zatitrao, Pero se trgnu, uzdahnu i progleda. U prvi mah ne vidje drugo van grede niskoga stropa nad glavom. Pospani pogled zurio je u njih ne razabirući valjda mjesto, gdje ga san ostavio. Nešto je šumilo po zraku; — šum talasâ ili zadnja jeka odzvonjele tucnjave. Do onoga časa sanjao je nešto drugo. — — Bilo mu je, kao da leži ispod mora u zelenkastome polusvjetlu dubine. Glavu bio naslonio na guste pramove algâ. Tiha bibavica nihala umoreno tijelo; šapat otvarajućih se školjka, pljuskanje srebrnastih riba, neizvijesna šutnja podmorskoga života zadrijemala mu ćutila. Nešto kao nesvjestica držalo ga privezana, svaljena u hladnome zagrljaju vala. On je disao, kao da je na zraku, ali opet grudi bijahu spriječene i stegnute. Htio ustati, jednim hipom podignuti se do površine, nad kojom lebde oblaci i ladje, — htjede rukama zamahnuti, pohrliti k suncu i vedrini, — ali meki pramovi morskih trava opleli se oko njegovih uda, skopčali ga tankom mrežom, ali gvozdenom silom. Svileni dodir tih vlažnih, nerazrješivih zavoja uhvatio se njegova tijela, kao mahovina panjevâ. Svaki njegov kret povećao pritisak tih spona. Strah ga obuze. Zar da nikada ne ostavi vlažno ležište? Zar nema više plaveti i zemlje? Još jednom htjede razderati morske okove, iščupati nemile niti; — jedna ruka bijaše mu još slobodna, — on zgrabi punom šakom, da otrgne pregršt zmijske travurine, — ali ježnja otresnu morskog uznika. U ruci držao pram crne kose. — — — — San — dà, ludi san i ništa drugo. Mjesto kristalne prozirnosti oceana našao se u svome tijesnome stanu. Bijeli zidovi svijetlili se u sivome svjetlu jutra, a on ležao na tvrdoj postelji. Rukom zgrabio pokrivač — — i gledao, kako se zadnje

muhe prilijepile na žuljasti drveni strop. Slike iščeznule jednim hipom, — ostajao još nemir i hlepnja prekinutih sanja. Nehotice pogleda si dlan, ne bi li našao još mokri trag istrgnutog zavojka. Što se zbilo, da je blijedo jesensko jutro tako prodrlo kroz zaklone? On se ne sjeti u prvi mah noćnih zgoda, — ali ćutio je u praznini moždanâ, u zlovolji i nemiru protrnuloga tijela, da je u tmini noćnoj, možda u varavome snivanju, proživio nešto neobično. Ali što? što? . . . .

Pero izvuče noge ispod pokrivala i sjedne na rubu razvraćene tople postelje. Nije imao snage, da se uspravi i obuče. Pogleda uru na stijeni. Kazalo doticalo se prvoga četvrta iza osam. Zaspao — kao dječak, koji slavi nedjeljni praznik. U sobi očevoj čuo se kašalj starčev. Vrata kraj ure zaškrinuše. Zamotana glava sluškinje proviri plaho. Žmirila je očima i rastvorila usne krezubim posmjehom.

— Da, bravo kapetane! . . . bar jednom, da je stara Frane uranila prije vas.

— Kakvo je vrijeme? upita nehajno Pero. Svako jutro ponavljao isto pitanje; — običaj iz doba, kad je brodio.

— Ah! Bože prosti, vražje. Da ste noćas čuli! . . . . odvrati stara unišavši u sobu. Mahala je glavom i tetošila do prozora, vukući hlamine po podu. — Mislila sam, sudnji je dan . . . Gosparu moj, probudila sam se oko ponoći i užegla svijeću od straha. Zavijalo oko naše kuće, kao da je more prodrlo Petku. Blažena Gospo . . . jadni naši pomorci! Smolila sam krunicu i „spasi kraljice“. . . . Sad je nešto popustilo. Jadan moj „gjardin“ . . . sve potukla i istrgala oluja . . . —

Stara brbljala, žvatala svaku riječ, kao da joj se strah još prilijepio na jezik. Došav do prozora otvori ga te raskrili zaklopce. Dan udje u sobu blijed ali jasan

prema prijašnjoj polutami. Mokri dah vjetra baci nekoliko kapalja dažda u sobu.

Pero je sjedio na postelji nepomičan. Gledao je na podu svoj mokri ogrtač. Frana opazi taj pogled.

— Sreća za vas, da ste se vratili brzo doma. Ja vas nijesam čula; — što ćete, stisla sam oči! . . . zaisto i Mare Lučica mogla bi ostat po tome vremenu, gdje joj je kuća. Nije šala dopratit dvije ženske glave po daždu i buri . . . .

Pero ne odgovori niti riječi. Ne bijaše jutro za razgovor. Sluškinja razumije šutnju na svoj način.

— Hoćete-li, da vam se osuši . . . reče starica, podignuv sa zemlje mokri ogrtač.

Iz nabora procuri voda. Mladić kimnu glavom. Frana se odšulja u sobu starčevu, prebaciv kaput preko ramena. On pusti, da sluškinja ode, premda mu na usne navrla sila pitanja. Čemu ispitavati je? On je znao, što ga ušikalo tvrdje od umora i truda. — Da ste noćas čuli! . . . rekla starica. Da li je čuo?! Sve mu se prikaza najedanput strahotnom jasnoćom istine. Crna oluja ostavila u Perovim zjenicama tamne kolobare.

Jedna jedina plamena točka prodrla haos; — za nju provalio hridine i stramputice, samo za nju upio u se sve vode, sve vjetrove, sav urnebes, dok je u njegovoj sobi tišina vladala, dok su ono dvoje starih stvorova drijemali ušikani bukom vražjega vremena. Trebalo je samo čas, da probudjena pamet preleti dogadjaje prošle noći, — ali u tome kratkome trenutku razmišljanja oćuti Pero sve ono, što ga u hitnji pobudivših se osjećaja bijaše toli silno kosnulo. Ona mu se prikaza u blijedome odsjevu kišnog dana, zagonetna i zamamna, kao u crnilu neprodirne noći. Svaka potankost njenoga lika, ista zlatna prhutina na razgaljenim laktima, onaj vlažni

blistaj bolnoga pogleda, — njezine riječi pune gnjeva i iskrenosti, njezin posmjeh, — ona, neznanka, — — Ksanta, proviri iz tmine sanjâ i vihora, predoči mu se, kao da je gleda, kao da ćuti pod rukom toplinu njenoga struka. Pero se htjede oteti čaru nedavne uspomene; ustade, zaodjenu se te rastvorivši prozor pogleda. Kiša je ljevala neprestano, tiho, zaodjenula obzorje jednoličnim zastorom, udušila nebo i gore u sivoj magluštini, doticala se neba i smucala se medju rastrganim granama Lapadske šume. U daljini šum o val, — mrmošio, kao da ključa pod teškim zaklopcem. Borba bila prestala. Vjetar ostavio neznatni mokri dah, — prepustio mrtvu narav nezasitnoj vodi.

Taj prizor mrtveža utiša nagli plam osjećaja. — San — ništa drugo nego ludi san. — Tmurno svjetlo onoga jutra rasprši ushit veličajne borbe; — narav, kô i njegova ćud, protegla se i zaspala. Sanjao je o valu, koji ga poklopio. Evo istine. Život bijaše jutro bez sunca.

Sanjarije iščezle i pretvorile se u tupu dosadu. Malo vode na prašnome podu bijaše jedini trag kratkih borba i zanosnih osjećaja. Još jedno mu je ostajalo. Obećao dozvati neznanki liječnika. Čim se obukao i ispio šalicu kafe, pokuca na vrata očeve sobe. Htio je pozdraviti oca kao svaki dan. Slabi odziv odgovori njegovu kucanju. Ivo Dubović bijaše već ustao. Sjedio je u kožnatome naslonjaču skučenih ledja. Virio kroz naočale u rastvorenu požutjelu knjigu.

— Dobro jutro, oče! pozdravi ga Pero. Bijaše se prignuo nad starcem i položio usne na hladno čelo.

Otac dignu glavu i zagleda se mučeći u sinovljevo lice. Iz oka prodirala neka začudjenost i iznenadjenje.

— Jeste li mirno spavali? zapita mladić, odvrnuv oko prema prozoru.

— Nijesam te čuo, kad si se vratio, odgovori kapetan Dubović, svaliv se u naslonjač.

— Dopratio sam Maru Lučicu — — bi kratka riječ Perova. Polagano okrenuv se dodje do vrata. Neka nutarnja smetnja tjerala ga odanle.

— Kamo ćeš? — —

— Idem u Gruž; — — trebaš li štogod?

— Ne. —

I Pero ode ne pogledav oca. Pod spuštenim vedjama starca smrknulo se nagrešpano lice. Nije htio pitati sina, — da ne oda znatiželjnost i zlovolju. Zaodjenuv se ode mladi pomorac iz Lapada. Ljevalo je sve tiše, sve gušće. Pred očima ne vidje drugo van mokre putove, po kojim se valjali potoci blatne vode i razderenog lišća, — i sivu koprenu dažda, koji se cijedio u ravnim nebrojenim žicama. Slika izrovanoga bojnoga polja, kada se vojske udaljile i ostavile metež, nered, smrt. Godila mu je šušnjava pljuskajuće kiše na mokrome granju, na izlizanome kamenju; — s nekom nepojmljivom slasti stupao je sve dalje, kao da taj potop briše sve, što je noćna oluja ostavila tragova na izmorenoj zemlji, u hladnome zraku, u njegovim uspomenama. Čim je dalje hodao, obuzimalo ga čuvstvo zadovoljstva, komu nije znao naći pravoga izraza, pravoga imena. Strah? — — od koga? .... od budućnosti možda — — — ili od samoga sebe? On? — bojati se! — — Pritisnuli ga doduše k stijeni, svezali ga kao nedorasloga dječaka, ali to bijaše sve, jer je on napokon tako htio, — jer je u ropstvu gledao samo sredstvo svoje buduće slobode. Dakle? ... čime bi nazvao malodušnu radost, koja ga obuzela u kišnome jutru. Koliko nutarnje slaboće i hinjenosti da uguši plamečak — — ne — — iskru naravne, časovite strasti. Žamor prskajućih kapalja na kožnatome lišću maslina, štropot njegovih koraka na tvrdoj, isklesanoj cesti — milio mu se, jer misli prestajale zboriti i šaptati mu pjesmu rugalicu: Slab si; — — bojiš se crnih očiju! Prvu ženicu, koju sastane na pločniku gruške obale, zaustavi Pero.

— Gdje stanuje gospar liječnik? zapita je Pero.

— Tamo dolje treća kuća iza Križa, odvrati žurno Gruškinja, otrčav u daždu. Do malo zazvoni pomorac na niska vratašca nedaleko od župne crkve. Neko potegnu iznutra konopcem. Duga odrina sterala se do ulaska ljetnika. Na pragu pokaza se starija ženska. Pero se ne maknu s mjesta, već opetova glasno svoj upit.

— Nema ga doma, — odgovori ženski glas oštar i zlovoljan.

— Hoće li se brzo vratiti?

— Eh! ... Bog zna .. —

— Kad se vrati, reci mu, da ga tamo u Lapadu nužno čekaju. — — Grkinja je Tasa na umoru. Nemoj zaboravit.

Ne počekav odgovora zatvori vrata i stupi na obalu. Bio je sam. Malko postane, razgledav mokri put i tihi zalijev. Na muljavoj vodi skakutale kišne kaplje poput krugljica živoga srebra. Šušnjava dažda šaptala u mirnome zraku žuborom šuma, kada vjetrić baca suho lišće.

Nekoliko ribarskih ladja stislo se kraj pristaništa. Tamo put Orašca i Šipana sve iščezlo u niskome izparivanju oblaka i kiše. — Svuda tišina i tuga. — Pero uzdahnu duboko — bijaše izvršio svoje obećanje. Kada se vraćao doma, luda ga misao spopane. Pričini mu se, da se vraća sa sprovoda. Nije ni sam znao, koga je u taj čas dopratio na vječni pokoj, — al utisak toga jutra bez svjetla, toga vječnoga plača sa sivog neba sjeti ga dana, kada je dopratio do groba kakovog druga, — znanca, — prijatelja — — šta li.

Pri raskršću, gdjeno se put penje prema „Babinome kuku“, — podignu sa zemlje otrgnutu mokru granu masline. Bila je puna caklećih se crnih jagoda. Na svakome zrnu treptila bistra kaplja. Htjede spremiti uspomenu burne kratke noći. — Znam, da se ne ćete više vratiti! — rekoše rumene usne noćne prikaze. — Bar da se sjeti hrabrosti one, — koju nije htio više da vidi.

XI.

— Ne — ne, ne — kad pitam, hoću da mi se odgovori! ili bijelo ili crno, — a ne mrmljati medju zubima, pokunjiti glavu, porumeniti . . . Nijesi dumna, *santa fede!* . . . . Hoćeš li progovoriti, he? . . .

I Pasko hipnu batinom po crvenkastim opekama saloče. Starac je sjedio kod Mare Lučice jednog vedrog dana mjeseca prosinca. Na starinskome stolu pušila se iz porculanske šalice kafa, a kraj nje žutjeli se dubrovački kolačići. Soba zamiriše toplim dahom moke. Malo podalje prignula se Klara nad zategnutim „telarom“. Sitni prsti zabadali u ljubičasti canevas šarene vunice, pak hvatajući iglu, koja bi odozdô provirila, podigli bi se u vis, da se točno kao kakov stroj spuste med šupljicama. Glavu medjutim držala spuštenu nad vezivom i zurila pomno na svaki potez započetoga djela bacajući hitre poglede na bližnji primjerak. Blaženo vezivo! šarene pruge tvoga prezelenoga lišća, plamteći crveni nesmisao tvog eksotičnoga cvijeća — bijaše u tome času mûka prevrijedna i nenaplativa izlika, da prikriješ stidljivi pogled plavokose djevojčice. Žarki odsjev tvoje strahovite flore ne vidje tako skoro toli vjerni odsjev, kao na punahnome lišcu zabunjene Klare.

— Zašto sam tako stidljiva, zašto ne mogu kazati drugima, što mi je na srcu! — pomisli djevojka na bučni upit ratobornoga starine. Od jeda ubode se nehotice iglom, — al ne dade odgovora. Kapetan Pasko skučen u naslonjaču, žvatao mrvice razdrobljenoga kolačića, ali toli bučno kao da su mu usta prepuna, kao da ne smaže zubi, ne bi li progutao sitne ostanke slatkiša i svoj gnjev. Čekao je jedno slovo, — mig, — samo da nastavi prekinutu navalu. Poslije toliko vremena našao se na samu sa svojim kumčetom, — ulovio rijetku zgodu, kad je čevrljava Mare Lučica skočila sama u susjedstvo na neizbježivi posjet. Sada ili nikada mogô dati oduška svojoj srdžbi, — nastojati da istrgne sa djetinskih usana Klarice razlog hitrih zaruka. Htio je ispovijedati, — barem tako je Pasko običavao nazivati onu naglost prekidanih oštrih pitanja, kojima je cijenio zadovoljiti svoju radoznalost i postići cilj njemu samomu jasan i razborit.

— Mučiš? . . . prekinu starina šutnju podignuv raskostrešenu sijedu glavu i upirući dva sitna prodirna oka u zlatnu kosu male Lučice. — Dakle Pasko je bena, ludorija; — — ko bi staromu strašilu kazao ono, što svaki gruški gomnar po ulicama zviždi . . .

— A što da vam rečem, dundo Pasko? — oglasi se djevojka potiho, okrenuv napola lice prema prozoru. Zatim sa smiješkom na usnama pogleda raskokodakanoga starca. Bilo je mnogo dobrote a nešto lukavosti u bistrome oku djevojke, u prpošnome kretanju glave.

— Što da vam rečem, dundo Pasko . . . . zareži pomorac oponašajući njezin tanki glas. Ništa — — ne, — nego da li je „*signorina*“ Klara noćas mirno spala! Ah! . . . ove svetice! — Svaku nedjelju na misi, — ne bi te pogledale putem od straha, da ih ne proždereš,

— a tamo kad nikoga nema, onda prevrću očima i šapću: *mio caro*, — *caro mio*!

— A ko me tako naučio? — — prekinu ga Klara smijući se.

— Ne ja — ne boj se, — — već tvoja luda majka.

— Eh, ma što ćeš, kad žena misli, da je pametnija od ostalih, — onda uzmi kamen, pak se utopi. — Koji bi vrag dao svoje dijete — na, nema joj devetnaest godišta, nije vidjela na svijetu nego paroka i sv. Vlaha — *Cristo santo* — ko bi je bacio u ždrijelo vukova — — —

— Dundo Pasko — —

— Dakle, dakle — ipak si mi se smutila; — — ala — reci mi, uzimlješ li Pera Dubovića što ga voliš ili — —

— Zašto me mučite?

— To nije odgovor. — — — Ja sam te držao na krštenju, mogu *per bacco* znati, da li sam ti donio sreću ili je bilo bolje, da si izabrala makar Iva ludoga za kuma.

— Vi mrzite Dubovića? — zapita Klara pustiv ruku na radnju. Lice postalo ozbiljno a mekani glas djeteta zaoštrio se i prodrhto.

— Kojega? — . . . Staroga? . . . .

Pasko ne odgovori odmah, već promotri mučke časovitu sjenu na tome mladenačkome čelu te se skuči još dublje i nasloni šiljasti podbradak na kvrgastu batinu. Htjede nešto reći, — možda blesnuti kakovom psovkom ili sramotom, — ali dijete ga gledalo plahim pogledom. Pasko se smilova njezinoj blagosti.

— Mrzio sam, — odgovori polagano starac. — I na kamenu trava raste. Vidio sam Dubovića kao mladića, upoznao sam ga kao čovjeka i starca; — prezirao sam ga, i mrzio iz dna duše; — bilo pak se spominjalo. Ti ljubiš sada njegova sina . . . nije li tako?

Klara bijaše okrenula glavu prema bližnjemu prozoru. Sunce zapadalo u narančastome nebu. Tamno zelenilo bora drhtalo u čistoj prozirnosti plamtećega obzorja. Djevojka uprla oko u svjetlo tonućeg zimskog dana. Podignuv ruku sa telara, brisala je nemarno lagani hâk na staklu. A ipak niti riječca ne prodre iz njenih usta.

— Zašto si taka, Klarice, — nastavi Pasko mekšim glasom. Crveni odsjev zapada igrao se na kuštravoj sijedoj kosi, u bistrome oku starca. — Znaš, da nemam nikoga više od mojih do tebe. Kad mi je kćerka živjela, — ah — davno je tomu — za nju bih bio poginuo, da je samo rukom makla. Ti ne znaš, dijete, što znači očeva ljubav. To ti je nešto milo i divlje, što majka ne poznaje. — Brodio sam polovicu svoga vijeka, da usrećim svoje dijete, — — — — drugu polovicu, da me val proguta i sa mnom moju očajnost. — — — Pomisli, Klaro moja, da sva sreća tvoga života, sav pokoj mojih zadnjih dana odvisi od jedne tvoje riječi, bi li je izustila? . . . Starac stane i izvadivši modri rubac useknu se bučno, da sakrije suzu, koja se vijugala po naborima nagrešpanoga lica. — — — Ti si još dijete, a ne znaš strasti, koje nas more; — — — ja sam griješio — mrzio — ali da mi je kćerka pokazala prstom i rekla: oče, ja ljubim Dubovića, — — — *Cristo santo*, bio bih se zagutio od jeda, — — — al ona bi bila njegovom ženom.

Polusvjetlo zadnjeg sunčanoga traka zatitra kao kolobar žeženoga zlata oko Klaričine glave. U sobi nastade crvenkasta sjena. Zgureno tijelo Paskovo uspravilo se u naslonjaču kao da je uzanj prikovano. Djevojka bijaše okrenula glavu i slušala drhćući glas starine. Još nikada ne ču iz njegovih usta takovo milovanje. Koliko „je morala biti duboka“ mržnja tog čovjeka! Nešto kao strah spopane Klaru.

— Hoćeš li sada uslišati moju molbu . . . reci, je li te majka prisilila na te zaruke . . . .

— Ne — — ja ga ljubim, odgovori mirno djevojka, samo lice izgubi za čas rumenilo a usne zadrhtaše.

— Ha! — vikne starac Pasko lupnuv batinom. Htjede ustati, ali skvrčena uda nijesu se dala iz naslonjača. — — Dakle ipak . . . . „ja ga ljubim“ i ništa više, — a ja se mučim cijeli sat, da te ispovjedim! . . . Dakle ljubav — ha, ha, ha! . . . stare diple: — „Golubice bijela, što si zaželjela?“ — mjesto goluba, začarao je jastreb . . . .

— Pasko . . . . šapnu djevojka ustajući i približiv se drhtava bjesnećemu starcu.

— Da, da — — jastreb je; Dubović je, i to je dosta. A ona tvoja luda majka zažmirila očima i podala te ni ćuš ni buš u njegove pandže . . . .

— Ja ga ljubim, Pasko.

— Znam, znam, ne trebaš mi opetovati; — — i to sve kradomice, da svijet ne saznade ništa, da stari suludasti Pasko ne dočuje veliku vijest: kći poštenjaka ide za . . . .

— Ide, za koga hoće, a komu nije pravo, neka začepi uši i sašije usta! — — oglasi se iznenada medju vratima Mare Lučica. Podbočiv ruke na bocima stajala još zamotane glave, duga, košćata, crna kao dimnjak.

— Ah, ti si, *signora* Mare, — — drago mi je, da si me čula.

— A meni još draže, da sam ti odgovorila. — — Gdje si naučio skladnost tančati jadno dijete, dok je sama . . . . Bože prosti, kô hudoba.

— Pusti ga, mamo, mi smo se razgovarali.

— Ne, ne — prekinu Pasko kriještećim glasom; — ja sam došo, da saznam istinu . . . . baš zato, bilo ti po volji ili ne.

— Pak, što si čuo?

— Ono što me raspalilo više nego tvoje prijetnje, *carissima signora* Mare! Djetetu se ne čudim; — — ne zna, što je život, nije još vidjela lijepoga mladića do zvonara Mata, — i do mene; . . . nije čudo da joj srce poskoči življe, kad ugleda crno oko i crni brk mladićev. Ali ti . . . *madre stimatissima*, „majko preblaga“, gdje su tebi oči, nos, usta, — mozak? Zar ne znaš, da tvoju kćer čeka samoća i tuga, — zar ne poznaješ krvi Dubovića . . .

— Ko vjeruje babuštinama, — blesnu Mare, bacivši rubac i šal preko stóca i postavivši se pripravna na borbu prekrštenijeh ruku pred zgrbanim maljuškom.

Suton se već hvatao stijenâ, sipao neosjetivu tugu zimskog sumračja. Jedino kroz prozor virilo nebo kristalne čistoće. Klara naslonila čelo na hladno staklo, da sakrije smetnju, strah, koji je popadao. Svaka je riječ iz starčevih usta probadala kao da joj tanka igla prolazi kroz mišice. Bila bi najvoljela pobjeći u hladni večernji zrak, — al nešto je svezalo da sluša. Ljubila je Pera, — baš zato htjede saznati, što ju je u očima starca moglo dijeliti od njega.

— Ah! ti zoveš babuštinama, ako čovjek, — pomorac Dubrovčanin osramoti sebe . . .

— Pasko! Pasko! . . . . nijesi li mi opetovao stotinu puta lude pripovijesti o brodu, što je stari kapetan Ivo prodao prevariv svoga druga, izloživ momčad, — — — o njegovome barku „Angjelina“, što je, kako ti kažeš, razbio hotomice s pomoću škrivana Malteza! — — Pak? — — — —? što znači sve to? . . Je li Pero Dubović kriv, da mu svijet ogovara oca? Nuder, jezičino, — — što ćeš odgovorit na to?

— Nemoj, Mare, lajati bez razbora! — — Dä, rekô sam, vikao sam na sva usta svuda i dok sam živ, da je

Ivo ništa, ne samo jer je okaljao ime pomorca — sramoto! — — nego zato, što je za novac — znaš li ti, za novac? — — dà, za gadne cvancike i dukate upropastio toliko jadnika, pomorčića, mornara, — za novac mučio ženu, sveticu, pak je i ubio. — — I ona je kô i Klara donijela vrećicu solada, pošteno zasluženijeh, ali čim je stupila na prag Dubovićeve kuće, postala je ropkinjom, sirotom. Morala prati pode, — krpati sprave iz djevojaštva, — gladovati, — dà gladovati, — jer bi joj ja krišom davao juhe i zamoka, njoj, Vici Miletićevoj, bogatašici, zavidjenoj gospodji iz Grada. — Pak — . . . znaš li, presvijesna gospo, koliko je godina to trajalo? Petnaest godina muke i sramote! Kad Iva nije bilo doma, — glad i strah, da je ko na ulici ne vidi u izlizanijem opravama i razderanijem crevljama, — a kad bi Ivo otpočivao u svojoj kući, onda tresi se i plači, jer inače psovke — i batine!

Starac stane, jer ga sapa izdala. Glas krijeҫtao u tišini, ali napokon promuknu, te su riječi izlazile na slovke, na komade, zadušene gnjevom, koji ga je treso cijelim tijelom, koji ga odlijepio sa stóca kao da su ga goruće žerave opekle. Zgrbljeno tijelo gubilo se u sumračju, samo dvije koščate pesti dizale se drhćuće po zraku mašući palicom kao da će sasjeći odsutnoga neprijatelja. Klara se ne makla s prozora. Drhtanje je spopalo, — morala se držati zida, da je snaga ne izdade. Pred očima stala je modrina večernjeg neba crniti se — nedogledna, strašna.

-- Što govoriš na to, gospo Mare! — nastavi muklo starac gledajući odozdo njezin visoki stas. — A znaš, kako je dospjela? — — Jednoga dana javili joj: brata, Luku Miletića, zatvorili na Triješću u ludnicu. Jedinac našljednik bogatoga Pavla Miletića živio raskošno kao gospar; — imô je otkle, — dok mu se ne prilijepi kao pijavica Ivo,

muž njegove sestre. Ko zna, što se odonda medju njima zbilo, — — koja je paklena prevejanost dotjerala Luku do slaboće i bezumlja? Vice ne saznade toga, — a niti ja. Kad se Ivo vratio nakon godine danâ odsutnosti, — navijesti hladno, okrutno svojoj ženi: dao sam ga zatvoriti u ludnicu; — — veseli se, nema drugoga baštinika do tebe. — — Od onog vremena Vice klonula i venula, — jadnica šutila kao grob, gutala sramotu kao otrov, dok joj ne javi Ivo, da je Luka umro. Godinu dana kasnije zakopali je u sv. Mihajlu, — — a Ivo postao bogatiji. — Pak reci mi, da je ta kuća blagoslovljena? . . Dà, Pero, nije znao za sve to, — ali krv očeva kola i u njegovijem žilama: — — sramota i okrutnost diše se zrakom, u kome živeš. Zašto je ostavio svoj brod? . . . za oca je li? . . . a onda zaboravio je majku — i njezine suze.

— Dundo Pasko! vi ste okrutni, — — — presiječe ga naglo Klara, koja se okrenula blijeda ukočena prema starcu. — Okrutni ste i nepravedni. — — Pero je dobar, ja ga ljubim.

Otkle je smogla slaba, stidljiva djevojka te riječi? . . . . Majka je pogleda u čudu kao da ne vjeruje istini, — zatim pljesnuv rukama prignu se do ušutjeloga starca pak pokazav mu lice obasjano neizmjernom zadovoljštinom reče mu:

— Jesi li čuo, ... to je rekla ona — a ne ja . . . Budi ti naukom, da ne govoriš o drugim ono, što ne znaš. — — Ako je stari Dubović bio takva hala, kako si ga ti opisô, — što ja ne vjerujem, nije zato Pero. Ti ga ne poznaješ, — jer ne bi tako govorio. Jesi li čuo Klaru, — bar je ona po tvojoj volji — svetica. Ko ti je napunio glavu tim ludorijama? . . . Jed, jed i ništa drugo! . . . Lapatkinje i Gruškinje pucaju od zavisti, — pak neka puknu. Moja kći je bila i bit će

gospodja. To reci onim, koji su te poslali . . . . Jesi li razumio?

— Sve, što ti rekoh, — bilo je iz duše. Da sam tvoj muž, nju bi zatvorio u samostan, — a tebe bi izmlatio. Ako te jedanput nesreća ujede za jezik, spomeni se Paska, — pak si pomogni sama. Ne ćeš me tako skoro vidjeti.

— Nemoj, dundo Pasko, — ja znam, ti me strašiš, jer me voliš. Kad budem sretna, — oprostit ćeš meni i majci, — — ali najviše meni . . . . ja sam kriva.

Djevojče položi ruku starcu na zgurena ramena. Dobrota obasja nježno lice mladice takovim odsjevom ljepote, da se isti Pasko zagleda u nju. Neumoljiva srdžba utaži se pred ljubavlju djeteta.

— Žao mi te je! . . . nijesi za Dubovića, — izusti starac zgrabiv šešir i uputiv se prema vratima. Dobra si, — to je zlo! — Nijesi ona, koja će im skrhati vrat i osvetiti Vicu! — Ove zadnje riječi promrmlja med zubima, kao pas kad zareži na otrcanoga putnika.

— A kafu? . . . zapita Mare ugledav netaknutu šalicu.

— Idem, — pretvorila bi se u žuč, da je sad ispijem.

Ne čekajući odgovora, mrk, — mumljajući koješta nerazumljivo odvuče se do vrata; — htio već da primi kvaku, — al izvana začuše se koraci.

On je, — kliknu Klara i posmjeh preleti blažen na njenim usnama.

— Ko? . . .

— Pero.

Stari Pasko pusti naglo kvaku, kao da se dotaknuo pužljive hladne zmije.

— Bjež' Pasko, bjež' — — dolazi „lorko", proždrijet će te, — — naruga se stara.

U isti čas otvoriše se vrata i na pragu pomoli se orijaški stas Perov. Tmina je vladala već u sobi, gdje je ono troje čekalo. Mladić razabra samo tanki struk zaručnice na svijetlome zatku prozora. Ona se maknu prva u susret. Nešto je vuklo, da mu se baci u naručje. Djevojčica je ćutila potrebu, da ga vidi, da je njegova snažna ruka obrani proti napadajima zlobe. Oh! kako ga je ljubila — ta mala plavokosa. Prvi put, da je neko bacio kamen na svetinju njena srca, — prvi put, da je priznala svoju ljubav i da je obranila. Pero ne vidje u sumračju pobjedonosna pogleda Marina, a niti izraza blaženstva na djevojačkom licu; — njezina ručica pružila se prva prema njemu i stisla mu čvrsto željeznu pest.

— Dobar večer, Klaro — odgovori mladić na meki dodir.

— Jesi li sama? . . .

— Tmica je, pak nas ne vidiš, — — oglasi se Mare Lučica. Otkle, otkle? . . .

— Prošeto sam se do grada; — — — al tu je još neko.

— Svijeću, Lucija, — zaviče Lučica na vratima. — Ala je uživala! Pasko ulovljen u stupici sa sinom „njegova" Dubovića! Trebala je svjetla, da se nauživa neprilike jezičavoga rodjaka. Svijeću, svijeću! — — neka se starac nasladi onoga prokletoga Dubovićeva lika. Sama pobrza do služavke, koja je nosila užeženi lukjernar, — sama ga unese u sobu i približiv ga grbavome tijelu rasvijetli blijedo pjegavo lice.

— Što? — — ne poznaš kapetana Paska? . . . . zapita Mare zlobnom bezazlenošću. Pero se smrknu. To boležljivo, shrvano lice bijaše mu nestalo ispred očiju. Otkad se vratio, ne vidje ga; — mišljaše, da ga je zemlja pokrila. A sada stajao prelomljen, sijed — slika nemoći — kao prije mnogo, mnogo vremena, kada je

dječakom bio. Za čas pričini mu se kô da je neko iskopao iz dubljine zaboravi kakov iscrvotočeni ostanak prošlosti.

— Kapetane, — kad smo se zadnji put vidjeli? — reče Pero baciv pogled na starčića. Pasko otare usta rupcem i sagnuv ga pomno uvuče ga u rukav, — ali ne podigne glavu.

— Ja se ne spominjem — odvrati u kratko oštrim izgovorom.

— Nijeste li poznavali moju majku, primjeti Dubovićev sin.

— Jesam, odgovori starac i nešto ga zazebe kao gnjev, da je omraženi „sin Dubovića“ spomenuo pokojnicu. Bijaše odveć strašno zaslijepljen, da bi ga ta uspomena ganula. I ne htjede dalje govoriti. Čemu rvati se, kad je već sve svršeno bilo. Ja ga ljubim! rekoše djevojačka usta On ga je mogao mrziti, prezirati, skrhati pod tokom sramote, — sve bijaše jur suvišno. Tu prestajaše njegova moć. Teturajući niz drvene stube Lučicine kuće, ćutio se potučenim. Propast Vicinoga zločicine kuće, ćutio se potučenim. Propast Vicinoga zlotvora bijaše odveć daleka, kad je zlatno dijete, Klara, miljenče starčevo, zakriljivala pod svojom zaštitom kobnu kuću i rod Dubovića. Ko će osvetiti zločine, kad je nevinost ustajala na njihovu obranu?

XII.

— Ne sjeća se moje majke! — — bi prva riječ Pera, kad topot Paskovih koraka uminu. Obrve se stisnuše gnjevno, al ujedno pogleda obje ženske usred očiju, ne bi li shvatio grubost onoga čudnoga sastanka. Klara približi stolac, da sakrije zadnji tračak uzrujanosti.

— Što ne poznaješ Paska? . . . začne hitrim glasom Mare raspremajući šalice i tarući glatki stô. Osušio se od same žuči. Da mu digneš prkos — nestalo bi ga.

— Zašto nas mrzi? . . . reče Pero muklo zagledav se u svijeću, nasloniv lakte na stô, kao da je zaboravio blizinu onijemile Klare.

— Ne vjeruj . . . šapnu djevojka i pogladi plaho zgrčenu Perovu šaku. Meki dodir ublaži časovitu brigu. Pest se raskrili i on stisnu toplu utješljivu ruku.

— Misliš li, Klaro, da nemam dobre oči i dobru pamet? Ako se stari ne sjeća prošlosti, — spominjem se je dobro ja. Otkad bijah dijete, pratilo me njegovo srdito, neprijateljsko oko. A vjeruj mi, — nijesam ga uvrijedio, nijesam mu se rugao a niti krao šipke — kao ostala dječurlija. — — — — Koliko mi se puta zagrozio iz daleka batinom: Duboviću, čekaj me samo, da te pogladim! — zaviknuo bi, a ja bježô kao pomaman i sakrio se za ogradama. Bilo je noći, kad sam sanjo o njegovijem batinama.

— Oh! junače moj.

— Dä, dä — strašio sam se, ali slutio sam, da me proganja, jer . . . .

— Jer ga nijesi valjda niti ti volio.

— Oh ne! — jadnica majka napominjala me često, da ga skladno pozdravim, uvjeravala me, da je dobar. — Jednoč povela me k njemu. Ja mišljah, eto mi sudnjega dana . . .

— A mjesto njega — dobio si kolačića.

— Dobila ih je majka, ali ne ja . . . on je vikô, bučio, ali ona tužnica sjedila blijeda, — čini mi se, da je vidim — i držala me zagrljena kao da hoće da me obrani. Pasko me ni onda ne pogleda . . . Ah! kako je to daleko . . . sve prošlo i nestalo . . . . osim nje-

gova nemiloga pogleda. Ali prije nego rastegne kosti, progovorit će, tako mu njegove stare karkaše.

— Pusti ga u miru, Pero, — presiječe mu gnjev djevojčica. Starci imadu svoje nevolje i svoje ludosti. Reci mi radje, gdje si se potezô, zličino? Eto — kad tebe nema, moram primati posjete Lapadskih starina.

— Zar si me žudila? zapita mladić pogladiv zlatnu glavicu.

— Čekala sam te kao svaki dan. Znaš, da sam naučna na točnost. — — — Majka otišla Luci Mihovoj, — nešto joj pozlilo, — a ja uzela telar — uh! . . . da znaš, kako je nesnosno brojiti svaku iglu, paziti na svaku žicu, kad — — —

— Kad pamet nije pri poslu, eh? — oglasi se Mare Lučica, koja bješe nataknula očale na grbavi nos te uspravljena kao jarbor zamatala klupko pamuka.

— Bože dragi, — nijesi li se ti nigda pomutila, mamice moja, u vrijeme tvojih zaruka?

— Nigda.

— Nigda? — — — — Ah — — dä — onda nije bilo telara — — —

— Ali sam zato vezla na svili sa žicama mojih kosa. Htjela sam iznenaditi moga pokojnoga — Bog ga primio na zlatnu trpezu! zatvorila sam se kroz osam dana u komori brata Andrije, a da me nije vidio ni zaručnik, ni majka, ni otac. — — — — Take su ti bile djevojčice u moje doba, ali vi, dječetino, cijeli dan ne bi drugo činili, nego zijati — —

— Majko, oglasi se Klara molećim pogledom, — ako se volimo, nije naša krivnja, — — al ne možemo si predbaciti nikakovih ludosti.

— Eh! da je bilo po tvoju! Prvi put, kad sam te zapitala: ljubiš li Pera? skočila si kao mahnita i htjela

si me zadušit od veselja . . . Sreća za te, da je Mare Lučica tvoja majka, jer inače bi bila kô i druge — —

— Je li to istina ? zapita Pero približiv svoje lice, pokunjenoj glavi djevojke.

— Da li je istina? — — odgovori naglo Mare baciv oštri pogled na zaljubljene kroz naočale. — Ne pitaj nju — — znaš bolje od mene.

— Oh! Pero — — šapnu djevojka ne podignuv oka sa zlatnog prstena, koji je blistao na njenoj ruci. — Vidiš kako me muče: — malo prije dundo Pasko — a sada majka! — Što vam je napokon do toga stalo, da znate sve, baš sve! — — — Je li Pero govorio, da me ljubi, je li se on previjao, kad mi reče, da će Klara biti njegovom? —

Mladića nešto stisnu oko srca. On svrnu oko sa djevojke i nasmiješi se prisilno. Zabuna zbog ljupkih Klarinih riječi zatitrala za čas na tamnome licu pomorca. Ćutio jedva osjetljivi ubod kao da mu se oštra sićušna drača zabola ispod nokta. Mogao je nešto kazati: kojekakove preobične fraze ljubavi prikazaše mu se u pameti pripravnim, da zablenu ono nježno djetinsko srce, — al — bojao se zvuka svojih vlastitih, praznih riječi. Iz džepa izvadi kesicu duhana i poče smatati smotke.

Taj mûk prodje neopažen. Jedino trag smiješka ostade utisnut ispod gustih brkovâ. Sreća dovede služavku Luciju. Zvala je gospodaricu, da je zapita za rublje, koje se moralo dan poslije prati. Mare Lučica nije običavala ostavljati zaručnikâ na samu, ne da se bojala česa, — ali dok je kćerka doma bila, morala je osjećati moć zapovijedi. Ali nad svom strogošću majčina auktoriteta najviše je morila misao čistoće i reda. Rublje, — cijeli prevrat u mirnome stanu! — dan, u kom je najradje pokazivala kćeri i staroj Luciji, al ponajviše samoj sebi, neumoljivost svojih strogih načela reda i apsolutizma.

Kao Pitija na tronošcu, znala je Mare zavraćenih rukava potna, nakvašena, razplamćena obraza prebirati u isparivanju „liksije“ komad po komad, miješati kipuću sapunaču, mlatiti škverskom bukom sve što je kisalo na dnu kopanje, ne zaustavljajući ni čas prekinutim, tvrdim glasom tužaljke na vodu, na sapun, na pepeo, na Luciju, na sadašnjost i prošlost. Stari Pasko običavao se u takovim dnevima držati daleko od Lučice i njenoga „dvora“ te svojim zlobnim jezikom nazivao je taj dan: „Svetom Saplunarom.“ —

Klara se radosno trgnu, kad se majka mrmljajući uputi prema vratima. Malo lukavče htjede zamamiti prestrogu paziteljicu, s toga ustade sa svog mjesta i prignu se nad vezivom u zadnjem kutiću kraj prozora. — Mare se okrenu i opazi sa zadovoljstvom tu promjenu.

— Večeras da mi dospiješ ono lišće! blesnu stara, zatim nadodav glasno: — Eto me odmah natrag, — izadje iz sobe. Zaručnici bijahu sami. Mučali su u prvi mah i slušali topot majčinih koraka niz drvene stube. Klara bijaše izvukla iglu nad zategnutim vezom — već je punahna ručica stršila sa zelenom vunenom žicom u vis, — ali naglo je spusti. Razvrativ gr'oce nasloni glavu na naslon stóca i nasmija se punahnim svježim, djetinskim posmjehom.

— Jadna moja mamica! — — — kako ju je lasno prevariti. Oh — ružno je, da, ružno od mene; — al što ću — — — ulovila se u stupicu. — — —.

— Kako to? zapita Pero, koji gledaše kroz dim cigarete bijeli vrat Klarin. Njezina radost, — onaj neobuzdani, nenadani izraz pobjede stvorio mu pred očima drugu sliku Klare: — zamamljivu, ljepšu. Čudno ga se doimalo to postepeno budjenje tihe, prikovane djevojke — taj prvi treptaj leptirovih zlatnih krila.

— Što ne razumiješ? nastavi Klara pridušenijim glasom, s istim posmjehom na licu. — — Luce i ja sklopile smo urotu. U ponedjeljak pranje, a utorak sušenje, u srijedu utijavanje itd. itd., svaki dan nekakvi posao, nešto važno, zamršeno, što samo majka može urediti i raspremiti, i tako eto nam nekoliko časova slobodnih — . . . . Klara ustade na te riječi, kao da je iznenada sramežljivost obuzela. Stara plahost sveza joj grlo i ona sakri lice rukama, kao dijete, kad se boji strogoga lica majčinoga.

— Nemoj me koriti, Pero, — izreče napokon približiv se kraj pomorca, — luda sam; ne znam, što činim, a ni što govorim . . . Sretna sam!

— Klaro — — reče Pero, uhvativ je za obje ruke i približiv je tik sebe. Njegova se glava doticala njenih grudi — a ona uprla plavo oko u to lice, koje počivaše do njenoga srca.

— Otkad te upoznah, bila si uvijek mila, tiha — zlaćana svetica, — ali sada si mi draža. — — Ti se smiješ, ti me gledaš u oči, — lijepa si, Klaro! — Jednom rukom obavio tanki struk i približio je još tjesnije uza se. Slušao je, kako joj srce kuca, kako u svakoj žili njenoga tijela tuče bilo zabune i slasti. Za čas nastade tišina u sobi. Lukjernar sukljao mirno i obasuo zagrljeni par tihim svjetlom. Stisnutih usanâ, problijedjeloga lica ovinu se Klara uz ljubljenoga muža; — trenutak strasti prikova je mučaljivu drhćuću u tom prvome zagrljaju. Nešto kao strah od čovjeka, čiji je vrući dah ćutila do dna duše, — onijemi uskliktalu ljubav. Ruka Perova opasala je kao usijanim gvoždjem. — Al djetinski posmjeh razvedri namah Klarino lice. Ako se plaha narav uzbunila, nije s toga srce oslabilo. Napokon zablištalo mladićevo oko nečim drugim nego li je prijazna sućut ili dužni dobrostivi obzir prema nedorasloj narinutoj lju-

bovci. Ženski nagon prisili je, da zirne dublje u oko, čiji je nagli plamen uzburkao kao prvo otkriće ljubavne tajne. Klara se nasmiješi i istrgnu iz naručaja. Taj smiješak podade joj nešto slavodobitno, prkosno.

— I laskati znadeš! — šapnu Klara potiše, kao da sluša nečiji glas iz daljine. Oh! Pero — — ti jedva slutiš, kako mi tvoje riječi gode. Ne! — — Nijesam lijepa, Pero moj, al zato sam tvoja — — —

— Zašto si se bojala mene? — — reče Pero, ustajući sa stóca i podignuv rukom punahni podbradak.

— Dakle si pogodio! — odvrati Klara i spusti ruke niz krilo. Jadna li sam ženica, kad ne znam sakriti, što mi je na srcu. — — — Dä, čemu tajiti, strašila sam se tvoga pogleda, tvojih kratkih izreka, tvoga koraka, kad si se stubama penjao, — — zašto? — — ni sama ne znam, — — ali koliko sam u tmini svoje sobice razmišljala i kroz plač samoj sebi dokazivala, — čini mi se, bijaše bojazan, da me ne ljubiš — — da me ne ćeš nikada ljubiti! — — —

— Klaro! . . —

— Dä, dä, lasno ti se rugati; znaš li ti, što su naše tajne muke? Vi pomorci imate jednu veliku brigu, — ona vas obuzimlje svekolike, za nju živete i umirete; — ali mi jadne ženice . . . stotinu misli, stotinu skrbi. — — I ja sam imala svoje, al jedna nije me puštala ni danju ni noću — privezala mi se kao pijavica, — mučila me — oh! mučila . . . —

— A ta bijaše? — zapita Pero glasnije, gotovo nestrpljivo. U to začu se iz dônjega poda, kao doziv trubljara, kriješteći glas majke Mare:

— Klaro! Klaro!

— Što je, majko? — zaviknu hitro djevojka, dotrčav do vrata i staviv prst na usta.

— Nemaš gore nikakovih tvojih ogrnača za pranje? — vikala Mare kao da je na dnu Kantafika.

— Nemam, ne.

— Skuhaj Peru kafu, — eto me odmah.

— Hoću, hoću!

Klara baci u tamni hodnik zadnji odziv, zatim se vrati u sobu s lukavim posmjehom.

— Jesi li čuo, — stoji na straži. Hoćeš — ne ćeš — moraš piti kafu. Mora čuti naše korake.

— Ne muči se, Klaro, — popio sam dvije šalice doma.

— Al moraš nešto zagristi. — Ona otvori ormarić na stijeni te izvadiv na staklenome tanjuriću nešto kolačića, pruži ih Peru.

— Ja ću medjutim nastaviti svoje vezivo. To rekav sjednu kraj zategnutoga canevasa i počne razabirati žice.

— Što si mi htjela reći, — zapita je Pero, nasloniv se prekrštenijeh ruku na protivnu stranu stijene.

— Ah . . . zbilja . . . govorila sam o svojim teškim brigama — al to te ne će zanimati.

— Govori, molim te, govori. Slušam te rado . . .

— Vidi se, da nijesi naučan na moj glas . . . . Dä . . . rekoh ti, da me morila jedna jedina misao nesnosna i bolna. Ti nijesi opažao, koliko sam te puta ispod oka motrila. — — — Bio si tako ozbiljan, strog — — žalostan. Katkada bi me pogledô ili pogladio ruku, reko bi mi još nešto ljubezno, — ali sve to hladno, — oprosti mi Pero, baš kao da gledaš nešto u daljinu, kao da ne vidiš kraj sebe ni oca, ni sebe . . . niti zaručnice. Zaludu sam govorila sama sebi: tako mora da bude. Pero Dubović ne može drugačije da ljubi. — Varala sam se . . . U tišini svoje sobice, kad bi se pomolila i preporučila Bogu, da me čuva po danu i po

noći, onda bi mi zakucalo nešto u glavi, nà, baš kao da tvrda ruka o drvo tuče, i molitva nehotice prevrnula se u gorko pitanje: a zašto bi me Pero ljubio? . . . —

Djevojka govoraše prebirući vunicama, a probadajući vez hitrim kretanjem, bacajući smiješeći, vlažni pogled na šutljivoga Pera. — On gledaše njezine usne. Zvuk njenih riječi dopirao mu novim, nepoznatim čarom do ušiju. Dražesno brbljanje djevojčino otkrivalo mu tajnu djeteta, koje je on malo prije prezirao. Njezina ljubav pojavljala se poput klice proljetnih pupoljaka. Jedva je provirivala, — al on ipak ostade nijem, presenećen pred bujnim plodom ugušene, sakrivene, prezrene ljubavi. Kako je pogadjala njegovu ćud! kojim oštrim motrenjem nagona došla nehotice, neznajući do istine! — Mladića obuzme u dnu duše smilovanje. — Hoteći se otrgnuti prijekorom savijesti, stade se šetati po sobi, prebaciv ruke iza ledja.

— Čudne li misli? . . . reče mladić, sustaviv se kraj Klare i pogladiv plaho svilenu joj kosu. — Kako si mogla sumnjati o ljubavi, kad ljubavi nijesi poznavala? . . .

— Pravo veliš, nijesam znala, što je ljubav pomorca . . . morila sam se, predbacivajući sebi plahost, — prispodabljajući svoje ludo, glupo — dà glupo i strašivo ponašanje sa vladanjem drugih djevojčica. — Ne smij se, Pero — uzela bih kadšto zrcalo, da pogledam, nije li možda lice bolje od moje lude naravi. Niti lijepa, niti pametna, niti zabavljiva; — možda sam bogata, pomislih . . . .

— Klaro . . . . . što luduješ?! . . . .

— Pusti me, da se jednom izgovorim. Moraš mi prostiti, Pero, — učinih ti krivicu. Rekoše, da si bogataš; — dakle? . . . zašto bi me Pero ljubio? . . .

— Jer si dobra, mila djevojčica, odgovori Pero naglo privinuv zlatnu glavicu na svoje grudi i položiv usne na meku mirisavu kosu. Predobila ga, — rastrgla zadnju stegu, razbila hladni oklop oko njegova srca. Slatke riječi djeteta, koje u bezazlenoj iskrenosti onog časa raspršivahu sve magle, sve sumnje, ošinuše Pera kao usijana pečal. I on je nedužno biće pripravljao žrtvom svojih ciljevâ, — varao je u zamisli njezine dobrote, — pripravljao joj budućnost boli i samoće, dok je ona sebe korila, svojoj slabosti predbacivala, da je ne čini dostojnu Dubovićeve ljubavi! Zašto nema trenutaka dugih kao vječnost? — Zašto čovjek naliči vječnoj mijeni oblaka i mora? — Trenutak sreće morao bi rastaliti ljudsko srce, kao plamen gromadu zlata, da u hladnoj tvrdini svagdanjih kušnja uzdrži istu blistavost, isti sjaj, istu dragocjenost.

— I ako mi nijesi toga kazao, pogodila sam tvoju ljubav, — nastavi prva Klara, odstraniv rukom zaručnika. Ne znam, je li tvoja i moja zasluga, — ali otvorih oči; — već je tomu preko mjesec danâ, što me crne misli ostaviše. — — Sjećaš li se grozne oluje ekvinokcija? Ti si nas dopratio do vrata, pak onda iščeznuo u tmini. Vihor je bjesnio a tebe nestade. One večeri nešto me obuzelo kao strah — kao grozna slutnja. — — Pričini mi se, da te više ne ću nikada vidjeti, kao da te tmina progutala za uvijek, onda — osjetih, da bez tebe nema za me veselja. — — Kad bijah sama u svojoj sobici, pomolila sam se našoj Gospi od milosrdja, da te čuva u burnoj noći. — — Gospa me uslišala — — vidjela sam te opet i onda tek upoznah, da me voliš, da me gledaš mirnijim, milijim pogledom . . . Pero me ljubio, — a ja bijah posumnjala o njem! — — —

Klara se zaustavi i okrenu glavu prema prozoru, da sakrije suzu, koja briznula nenadana u veselju toga trenutka. Noć je vani krila zemlju crnom koprenom, nad kojom se steraše ljubičasto zvjezdano nebo. Tanki srp

mjesečev slazio u bljedolikom pojasu zapada, kao jedarce sićušne srebrne ladje. I Pero se zagleda u nepomični nebeski lûk. Rukom stisnuo pram spuštene Klarine pletenice, zgrčio je medju prstima, ne odvrativ niti riječce. Pred očima digla se tamna slika jesenske noći. Iz djevojačkih usta doprô mu glas, koji bijaše ušutkao kao grižnju savijesti; — po drugi put bezazleno slovo Klarino dotaklo se nezacijeljene rane. Da je moglo djevojče poviriti u dubinu njegove duše? Nesnosna misao obuze mladića, sakri maglovitom sjenom prvi blistaj sreće. — Bojao se njezina pogleda, kao da bi u taj par mogla pročitati u potamnjelome licu pomorca tajni uzrok one hitre, jedva osjetljive promjene.

Uzalud časoviti drhtaj pred plavokosom djevom — uzalud zagrljaj, kojim svinuo struk Klarin, uzalud cijelov na meke vlasi — — to sve bijaše naravna, fizična uzrujanost ćutila, — on je hinio! Junak morski spleo se u kukavne izlike prostih malodušnika, — varao sebe kao plašljivo djače živući od dana do dana, udušivao sve uspomene, sve osjećaje. Dokle .... dokle? .... Riječi Klarine uzdrmaše ga, potresoše ga, kano da mu je nagli plamen zaslijepio vid ... Lik mirnoga mjeseca u kristalnoj tamnoj vedrini — osvijesti ga. Trenutak nutarnje borbe uminu i on osjeti, da se u njegovoj duši rastvorila brazgotina starih dneva. Što mu je ostajalo nakon tolikih napora da zaboravi, nakon tolikih prezanja da stvori drugi novi svijet osjećaja? ... Varke i ništa nego varke. Gorko, ponižljivo uvjerenje, da nije niti gospodar svojih čuvstava. — Zato je mogao iza kratke stanke stisnuti djevojci ruku i pogledav je bistrijim okom kazati joj mirnim, dubokim glasom: — Sretni oni, koji ne vide, a ipak vjeruju; — ti si posumnjala o meni, — al ja nikada o tebi, Klaro!

Jedva izusti te riječi, Mare Lučica, koja se došuljala poput mačke oprezno, planu običnom naglošću:

— Dakle? — — što rekoh? — Čudim ti se, Pero — — — — niti pô ure a da ne zagučeš — — —

— A o čemu da govorimo, majko ...

— Muči, ko te pita ... jesi li svršila cvijeće, — — ne? — — — pak da ne poludiš! ...

— Zašto nijeste došli prije? ... zapita Pero.

— Jer me zadržao naš dum Frano, — inače ne bih vas pustila s oka. Al to je zadnji put! ...

— Gdje ste vidjeli paroka?

— Zakucao mi je na prozor ... Vjere mi, prestrašila sam se ... „Ko je?“ — zapitah iz komina. — „Otvori, Marijo!“ odgovori neko. — Ja rastvorim staklo. „Bože! gosparu paroče! otkle vi? Zima je, a vi se skitate po noći!“ — — Parok jadan zaklimo glavom, pak pokaza štapom prema zalijevu. — „Je li ko na samrti?“ nastavih, a on ni dvije ni tri — — zapitao me, imam li staroga postava, da načini zavoje ... znate li za koga ....

— Za koga ....

— Za Tasu kolačarku. — — Nemadu niti krpâ, da zaviju staroj rane. — A gdje joj kći — famoza Sante — zašto ne prosi, — zašto ne radi? ... — Ohole kako vrag, a tamo nemadu vode, da se umiju. — — — Čini se, da će stara izdahnuti; — — žô mi je za kolačiće, njezini bijahu najbolji, — al nestat će nam hale ispred očiju. —

— Majko, zašto navaljuješ na sirote — prekinu Klara gnjevnim izljevom.

— Sirote? ... što znaš ti, djetetino ... ko se po svijetu smuče bez imena i bez vjere, ne zaslužuje smilovanja .... A onaj naš dum Frano .... da je vrag na

samrti, Bože prosti, pošô bi mu se pomoliti . . . rekla sam mu, što ga je hodilo. —

— Poznaš li Grkinju? — — zapita Klara mladića. On je motrio stisnutih obrva košćati suhi vrat stare Lučice. Stisnuo zube, da ne prodre disanje iz osušenoga grla.

— Ne, — odgovori on oštro i odmah umuknu.

— Ne vrijedi, da se o njima govori — otresnu se Lučica. — — Niko i ništa, — i toliko dosta.

XIII.

Ne potraja dugo i Pero se oprosti od Klare. Navodeći kojekakove isprike, jedva je čekao, da se nadje na samu, da pobjegne. — Zadnje riječi Mare Lučice probudiše u njem zlovolju i jed. Zlobni napadaj na siromaštvo osamljenih tudjinka, nemilosni prijezir, kojim je bogata Lapatkinja osudila bijedu, pričini mu se odurnim. Nije htio sebi samome priznati, da ime, koje je Lučica iznenada izustila, bijaše uzrokom te zabune. Slutio je, da će se jednog dana došuljati zamamna slika jasnija od ugušene uspomene i da će se ovi zatajeni prijekori oglasiti kao tihe al neotklonive optužbe. — Pero čekaše taj čas. Iz brbljavih usta udovice Mare sinu ime Grkinje, Ksante, — i on prodrhta, kao da ga je ko iz zasjede za vrat spopao. Svom snagom željezne volje zataji mladić svoju smetnju zanijekav poznanstvo onih dviju stvorova. Dok se Mare Lučica nabacivala jedom i klevetami, on je šutio. Bijaše odveć navikao hiniti. Ne htjede niti povladjivati Klari za njenu dobrostivu riječ. Čemu da izloži sebe i svoj mir, kad nije mogao nikome da pomogne? A ne bijaše li i on sâm kriv? . . . Jezičina stare Lučice sjekla je one, koji se

ne mogahu braniti, — a otkle njemu pravo, da ušutka zlobu? Nije li on zapustio bijednice? nije li se on odvrnuo od Ksante u času, kad bi ruka svakog nevoljnika njima u pomoć priskočila? Dok se on sakrivô pred neizvijesnim strahom, slutnjom ili možda pred samom svojom slaboćom, — ona je trpjela, bolovala, oskudijevala. „Ako imaš staroga postava“, — zamolio župnik kô milostinju. Stid spopane Dubovića poput gvozdenih kliješta i on ustade sa svoga stóca. Ne mogaše dalje da podnese zuj glasovâ, svjetlo uljenice; — trebalo mu je zraka, samoće i tmine, da se riješi tjesnobe.

— Moram doma . . . sutra idem na lov; — ustat ću ranije, — reče Pero, hitro opraštajući se od Klare.

Ona ga pogleda začudjena. Vidjelo joj se, da ne razumije taj hitri odlazak. Pruživ mu ruku, nasmiješi se polugnjevno.

— Ako gdje susretneš zeca, — pozdravi mi ga, — pošali se djevojka.

Mare Lučica doprati ga svijećom do navrh drvenih stuba.

— Reci kapetanu Ivu, prozbori stara, da su dokumenti došli. On će razumjeti, o čem se radi. S Bogom! Za čas bijaše sam u sivkastoj tmini sumračja. Vjetar dolazio sa brda i šumio kroz zamračenu narav. Nešto drhtaše u sjeni. Masline štropotahu kvrgastim lišćem, kao da ih zebe. Na zapadu spustio se još niže mjesec. — zacrvenio se u pojasu spuštene magle. Pero koraknu dalje Mihaljskom cestom, upijajući požudno hladni noćni zrak. Nije znao ni sâm, kamo ga noge vuku; — u prvi mah oćuti jedino slast samoće i šutnje. Dalje, dalje — daleko od prazne buke čevrljavih žena! Noć ne vidi snuždena lica, ne istražuje, otkle uzrujanost živaca, otkle bezimene boli. Vjetar šušti po osamljenim stazama, zaokružuje samotnoga pješaka, šapće mu tugu njegova

srca, hladi mu lice — i nestaje medju granjem noseći u neizmjernost tamne daljine samo jedan glas — samo jednu tužaljku. Mladić koracao, naglo ušutkan glasovima naravi, — britkim dahom sjevernjaka. Na jednom opazi pred sobom divske crne sjene čempresâ. Nehotice bijaše dopro do pred župni dvor. Čemu? upita samoga sebe i zaustavi se. Gusta rešetka prekriženijeh grana opkolila tmastim okrugom čitavo noćno obzorje. Zanesen nepojmljivim nagonom bez misli, bez razmišljanja, stiže Pero do pustoga zakutka. On pogleda u vis. Zviezde su treptile u polutamnoj neizmjernosti. Njihove srebrolike sitne luči podrhtavahu, kao da im noćni vjetar zamahuje plamenom. Oh! ta sveta beskrajna tišina. Dolje sve se bori i naganja, sve propada i gamzi; — a tamo u visinama nijema nepomičnost — caklenje titrajućih dragulja — nedogledne poljane vječnog rascvaloga proljeća. Kad Pero spusti pogled na zemlju, noć mu se pričini još tamnijom. Zahman tražiti mir; — do njega nije mogla doprijeti njegova duša. Udes ga bacio sa pustoga mora na tvrdo tlo, gdje se ljudi taru i gnjave. Nesreća htjela, da je u njegovim žilama bjesnila borba prirodjenih plemenitih prezanja i naslijedjene naglosti, tiranstva, strasti i krvi Dubovića. Turobno čuvstvo svoje slaboće i osamljenosti prestraši ga. Pobjeći, sakriti se pred rojem nesnosnih misli, bješe jedina želja u onaj čas. On okrenu naglo prema domu, — slazijaše već kamenastim puteljkom, — ali začu pred sobom štropot koraka. Neko se penjao tromim teškim hodom. Do malo raspozna debeljasti stas župnikov. Pomorac se htjede ugnuti — htjede izbjeći tome sastanku . . . . kao da ga nije sâm tražio. Stari svećenik žurio se kući, ne opaziv u prvi mah, da je pred njime stao čovjek. — Podignuv glavu, ugleda nepomičnu sjenu.

— Ko je? zapita dum Frano, pruživ batinu prema nenadanoj prikazi.

— Ja sam, gosparu dum Frano! — oglasi se Pero i stupi kraj njega.

— Pero? . . . ti? . . . otkle . . . .

— Odocnih se, dum Frano, — a gdje ste se vi zadržali?

— Eh! dijete moje, svud po malo. Nešto bolesnici, nešto brbljavost, — eto noći! Dodji malo k meni . . . odavna te ne vidjeh, zlikovče! Daj mi ruku, — oslabio sam ti. — Župnik se uhvati za Pera i dovuče se do kućnih vrata. Pokucav tucnjem, vrata mu se otvoriše. Sa drvenih stuba slazio zvonar Mato s lučju u ruci.

— Dobro došli, gosparu, — promumlja sluga, vireći kroz namrštene obrve na pridošlice. — A to ste vi, gosparu Pero . . . sreća da ste nam dum Frana doveli. On misli, da je uvijek mlad . . . nije niti zamotao vrat . . . ah! . . ah! . . .

— Ne viči, Mato, — šapnu župnik, penjući se stubama . . . . . Dokle Bog pomaže, sve je u redu . . .

— Bog pomaže! dà . . . ali kad se nahladite, onda Mato ovamo i onamo . . . ma! . . . . vi ste gospar . . . . zareži med zubima zvonar, bubnuv gnjevno vratima.

— Ne lupaj, halo, — odvrati župnik plaho . . . prestrašit ćeš majku —

— Ne bojte se . . . gospodja je zadrijemala; — snuždila se radi vas, pak zaspala. — — Laganim koracima stupi dum Frano u saloču.

— Pero moj, — hoćeš li čašicu cognaca? Kafu ti ne nudjam, jer je docno. Dokle mamica drijema, odmorit ćemo se . . .

— Ja moram kući; — — znate, da me otac čeka . . .

— Eh! . . . s njim si svaki dan — a ja te ne vidim nego jedanput na mjesec, . . . otkad si zaručnik — ne vidim te često . . Mladosti, sretna mladosti! —

Pero se spusti na kožnato kanape, dok župnik otvaraše malu spremu, otkle izvadi dvije čašice i crnu staklenku. Punahno rumeno lice starčevo odavaše zadovoljstvo.

— Susjedi smo, a rijetko se sastajemo. Koliko sam puta zaželio propitkivat te o svijetu, koji si prebrodio. Znaš . . . ja ti se ne mičem iz Lapada i ne ću ti ga valjda ostaviti, — al sretan sam slušajući, kako ljudi putuju, kako dolaze u kraje, kojih ja barem ne ću nikada vidjeti . . . Ala da, kapljicu, da se zgrijemo . . . .

— Ozebli ste, gosparu dum Frano? . . .

— Da ti rečem pravo, — jesam. Al da me niko ne čuje. Ja sam ti kako dijete, „sicut puer“, mladiću moj, — svi me babuju i maze. Moja jadna starica najvoljela bi, da se ne mičem od nje, — a Mato? — čuo si ga; gori od kakove babe . . . . Ah! . . . to godi . . . reče župnik, cmrknuv iz čašice i zasjednuv umoran do Pera. Starac dihao usopljen.

— Vi biste se ipak morali bolje čuvati . . . reče Pero, zagledav se u bijelu kosu svećenikovu. Ako ništa drugo, barem radi vaše majke . . . .

— To sam i ja često promislio, — odvrati župnik kimajući glavom. Što bi moja uboga sljepica bez mene? . . . zar misliš, sinko, da me ta misao ne mori? Teško je naše zvanje, kad moramo paziti i na svoje slabo tijelo, al još teže, kad od nas zavisi pokoj i život naših dragih. U ostalom, u Božje ruke . . . Proživio sam toliko toga; nadam se, da se *Njegova* ruka ne će udaljiti od nas. — Starac govorio glasom dubokoga svetoga čuvstva. Blagost njegove naravi, — onaj ljubezni posmjeh, kojim bijaše predobio srce svih svojih župljana, pretvorio se u tihu sjetu, kao odsjev teških misli i brigâ.

— Istina, Pero moj, nastavi župnik još tiše zamišljen i ozbiljan. Ovdje mi je majka — svetica moja, — za koju drhćem kao za spas svoje duše; — al tamo (i tu pokaza rukom prema prozoru) rastrkano je stado, tamo su patnici i grješnici, koji me zovu, koji čekaju riječ utjehe, riječ istine. — Meni samotniku starcu dade Bog milost, da hrabrim duše. Ovdje majka — a tamo djeca. — Al pustimo razmišljanja; — raditi, a ne sanjariti, to je glavno . . . . .

— Malo ima takovih svećenika, — prozbori Pero glasno.

— Ne reci tako, sinko. — — — Ne hvali onoga, koji ne čini drugo van svoju dužnost. Imade mnogo njih, koji propovijedaju riječ Božiju i rade po njenoj zapovijedi. — — Mi smo tu, da tješimo, gdje nema više ljudske utjehe, da pomažemo, gdje nema više pomoći; — ko ne slijedi to vrhovno načelo, taj nije svećenik — nije dostojan svetoga zvanja. Popove treba svijet samo kao liječnike duše, — — inače ne bih znao razloga, zašto smo tu . . . ako ne, da brijači troše sapluna!

— Ah! da vas čuju vaši presvijetli i preuzvišeni! — nasmija se Pero zanesen odrješitom riječi župnika.

— Čuli su me, mladiću moj, i to ne jedanput. — Zato i ne idem rado u svijet; — vele mi, da sam čudak, „filozof“, — a to ti je najveća uvrjeda u očima svjetine. Ali . . . čekaj! . . .

Župnik stavi prst na usta i tihim hodom došulja se do bližnjih vrata. S najvećim oprezom pritisnu kvaku, te pruživ glavu kroz otvor posluša u bližnju sobu. Za čas zatvori s istom brižljivošću vrata.

— Spava! šapnu župnik s dječinskom radosti na licu. Činilo mi se, da se budi . . . neka, neka počiva. Osamdeset i šest godinâ — dijete moje; — Bog mi je opčuvô!

*

Zatim sjednuvši kraj Pera nastavi glasnije gledajući zatvorena vrata:

— Kad sam otišo iz kuće, reče mi, da će me počekati; . . . . bilo joj je puno do toga, da joj donesem vijesti o jednoj bolesnici. Poslala me sama, da joj odnesem mali darak. Dobra moja starica! . . .

— A ko je bolestan? . . . zapita Pero, zagledav se u svijeću.

— Što ne znaš? . . . stara Tasa! . . . Poznaješ li Ksantu? — zapita iznenada župnik i okrene se prema Peru. Bistro oko svećenikovo zaustavi se mali trenutak na spuštenim tamnim vedjama mladića.

— Nije li to kći slastičarke? . . . zapita Pero nehajno.

— Dà.

— Vidio sam je, — reče Pero hladno. Na usnama utisnu se oštra crta, — rek bi poruga.

Župnik uzdahnu.

— Kolika bijeda! nastavi potiho ali jasno, riječ po riječ. — Kad se ovamo doseliše — dugo je tome — djevojka bijaše dijete. Mati joj Tasa došla tamo negdje iz Levanta; — Bog zna, što je ovamo dotjeralo: siromaštvo ili nekakova nada. S početka živjela za se, al nije oskudijevala. Mislio sam, da je vlahinja, jer nije zalazila u crkvu. Nešto otajstveno, muklo čitalo se na snuždenome, oholome licu mučaljive ženske. Zazirala od svijeta, — a svijet od nje. Čuo sam, da je dobila od muža nešto novaca. Nastojao sam, da dodjem u doticaj s njome; — saznadoh, da kuha šerbete, kolačiće, sve što se na istoku slatkiša poznaje. Prisilio sam nekoje, da pomognu tudjinku. Otkad joj navijestiše, da je muž umro, od onoga vremena potječe slabost njenog uma i tijela. Radila je i nadalje, — naučila i kćerku, da joj pomaže; — ali kako da živeš od slatkarija? Ksanta odvažna i jaka stade plesti, prati, al sve potajno, kao da hoće da sakrije svoje muke. Čudne li djevojke! — uskliknu življe župnik mašući glavom, — neobuzdano veselje kraj skrajne sklonosti duha. Zrak, more, bregovi lapadski vidjevahu je plandujući pjesmom u ustima, kao da nema sretnijega stvora na svijetu; — malo zatim zatvorila bi se doma, da nije živ čuo njena glasa niti joj vidio lika. Rasla je kao divlji šipak, borila se daleko od ljudi, zazirući od njih, obožavajući majku. Kâp udari Tasu dva puta, — a sada gine u bijedi i očajnosti.

Dok je dum Frano pripovijedao tužne zgode, — Pero je sjedio kao i prije gotovo bešćutan. Sve što je župnik pripovijedao, bijaše mu poznato. Tu žalost, tu shrvanu bijedu, to divlje, zanosito biće — njezine boli — glas i lik nesretnice — sve to gledaše u plamenu svijeće. Tužaljka nad bolnom staricom prozuji mu glavom i on vidje u duhu vitke ruke, kao da ga kroz daljinu dozivlju i mame.

Župnik slijedio govoriti, — pripovijedao sve potankosti uboške kuće, oskudne dane tih zaboravljenih stvorova, opetovao čak i očajne izljeve djevojčinih jada, ali glas starca, koji je molio pomoć od bogataša Dubovića, gubio se u naglome kucanju mladićeva srca. Je li starac slutio njihovo poznanstvo? Je li Ksanta otkrila svećeniku pomoć, pruženu u burnoj noći?

Peru sine ipak ta misao i oćuti kao gnjev i stid. Čemu tjerati ga k njoj, — kada je izbjegavaše? Zar nije starac razumijevô, što je ljepota i njezin čar?

— Kako im je prezime? — — zapita Pero hitro osjetivši, da je nastao mûk u sobi.

— Zovu se Nikalis, — al sumnjam, da to nije njihovo pravo ime.

— A zašto bi ga skrivale? . . .

— Ne znam, dijete moje . . . neka tajna savija se oko njih. Nagla smrt muža, nekoliko neopreznih riječi, bulažnjenje nemoćnice daje mi naslućivati, da prošlost nije bez teških kobnih dogadjaja.

— Što će djevojka — Ksanta, — kako li joj je ime, — kad majka umre? —

Župnik zaklima glavom podignuvši ruke k nebu. — To me muči, Pero dragi! — Gdje će djevojka bez roditeljâ, bez prebijene pare? Da služi? — prenagla je zato, preohola. — U samostan — — —

— Ona? . . prekinu ga naglo Pero i pogleda začudjenim licem starca.

— To je još jedino, što joj preostaje, — nastavi svećenik mirno, kao da ne opaža mrka pogleda i usklika mladićeva. — Nema nigdje roda, — lijepa je . . . Ko bi je uzeo? . . . U tišini samostanskoga života — tamo kod naših dobrih dumana na „Daučama“ ili kod „Tri Crkve“ — našla bi jedino zaklonište od zlobe i napasti.

— Jeli to njezina želja? . . zapita Pero ustajući.

Zgrabiv čašicu na stolu, ulije u nju cognaca i približi je k ustima. Ruka zadrhta, kad je podignu sa stola. Hitrim kretom izlije bistru goruću kaplju kroz suho grlo.

— Ksanta još ne zna, da će joj majka umrijeti. Misao o rastanku sa stvorom, koga ljubi, — ali još više tužna istina, dovesti će je nehotice do toga. Ta rekla je mojoj starici, da sirotam ne ostaje drugo van četiri zidine ili . . . Bog joj prosti — smrt —

Pero ne odgovori niti riječce, već stresnu ramenima.

— Ideš? reče župnik videći, da Pero uzimlje svoju kapu.

— Docno je, gosparu dum Frano! — I ja imam nekoga, koji me trebuje.

— Kad ćemo se vidjeti? zapita svećenik nekako turobno stisnuvši Perovu šaku.

— Do skora, — odgovori pomorac i ode muče do vrata. Bijaše već napola izašao na hodnik, kada se okrenu. Svjetlo iz sobe nije dopiralo do njega. Htjede nešto reći. Žile na vratu nabreknuše i on protepa poluglasno:

— Pošaljite mi sutra Mata. Dat ću mu štogod za . . . . za vaše uboge . . . Ne imenujte mene, — — molim vas. Pero bijaše izustio i otrčao niz stube, neslušav vruće zahvalne riječi ganutoga radosnoga župnika.

— Imade majčino srce! šapnu dum Frano, zatvarajući sobna vrata. Bijaše ipak jednom sklonuo Dubovića na milostinju.

Kada Pero stigne doma, nadje oca kod prostoga stola. Stari pomorac zataknuo naočale na nos i čitao kup listova.

— Piše naš Kapetanić, — bijahu prve riječi, kojim pozdravi nadošloga sina. Uzmi, pak čitaj! — Pero mučaljiv sjednu na protivnu stranu i zadube se u prispjele listove.

Lukavi, slavodobitni izraz očiju staroga Dubovića ne odsjevnu na mrkome licu sina; čitao je doduše, da novi kapetan „drage Vice“ pjeva himne o sreći, o silnim postocima kod izvažanja ugljena iz Cardiffa, o naručbama bez kraja i konca, pače o prijedlogu neke engleske trgovačke kuće, da prenese oružje u Indiju.

— Što veliš? zapita Ivo Dubović, ne skinuv prodrljivi pogled sa sina.

Besćutan, mučaljiv izraz čitatelja bijaše starome kapetanu naslada. Slutio je pod krinkom nehajnosti — zapanjenost bivšega kapetana „drage Vice“. U onome kratkom upitu mogô je raspoznati Pero zaključak svih minulih borba za gospodstvo —: „Što veliš? Mislio si, da bez tebe nema sreće niti dobitka? Na — gledaj — —

čitaj, — nauživaj se moje pobjede. „Draga Vice“ plovi. Svaki kret ladje jesu šterlinge, još obilnije nego li pod tvojim vodstvom; — a ipak na njoj nema Pera Dubovića, već mali mornarić, djetetina, kako si ga nazivao. Što veliš? . . . moja ruka ravna udaljenom ladjom, kako ja hoću; — ja sam joj jedini gospodar!“ . . . .

Starčevo zastrto oko oživjelo u svijetlome kolobaru viseće svjetiljke, — usne su šutile, ali svaka pjega drhtave kože disala zadovoljstvom. Pero pročita list te pogleda oca, kao da je razumio, zašto je u starčevim zjenicama nešto svjetlucalo, kao iskra pobjede. Za čudo, na licu mladićevu ne pokaza se niti trag nemira ili zavisti. Nemarno pruži mu listove i zapaliv smotku zagleda se tupim okom u plavušasti dim. Spomen „drage Vice“ gubio se kao pram duhana u polusjeni.

— Sretan put! reče polagano Pero. — Kad ćete mu odgovoriti?

— Čim stigne novac. Mogao bi ti skočit do Triješća, da primiš *cheque* i utjeraš svotu.

— Ne — hvala — oče. Pišite Jakobu Mojsesu, neka je pošlje ovamo. — Ali gdje je večera? nastavi nestrpljivo mladić. Ivo pregibaše listove gladeći ih rukom, milujući ih pogledom. Mirni odgovor sinov utiša nenadanu radost. — Sve je dobro! sve je u redu! šapnu za se i uzdahnu, kao da je otpočinuo od teška hoda.

— Jesi li vidio Maru Lučicu, — zapita ga malo kasnije srčući večernju juhu.

— Dä — poručila vam je, oče, da su došli neki dokumenti! . . .

— Ah! . . . nasmija se Ivo i pogleda šaljivim žmirenjem sina. — *Finalmente!* . . . tražila dozvolu suda za ženidbu — — Klarinu. Kad ćemo? . . .

— Što? . . . zapita Pero rastreseno.

— Što? ah? ah? . . . *Cristo santo* — — gdje ti je glava? Moramo ustanoviti dan svadbe, a ti me pitaš: što? . . .

— Učinite, kad hoćete, odvrati Pero naglo — ali samo brzo.

— Hoću sinko, hoću! — — čekajmo do sv. Vlaha, — onda će Klara svršit osamnajst godina. Majka je ne da prije.

Pero ne odvrati ništa, već stade gristi koricu kruha. Do sv. Vlaha! — U pameti stade brojiti, koliko mu fali dana, dok bude Klara njegovom ženom.

XIV.

Prije nego je Pero one večeri legao u postelju, otvori ladicu svoga pisaćega stola, te izvadi debelu, crnom kožom obloženu knjigu. Na prednjoj strani vidjelo se na pola izbrisano pozlaćeno sidro, a pod njime talijanski tiskani napis: *libro di bordo.* Ostavljajući krmilo svoje ladje ne htjede se riješiti posvema uspomenâ prošlosti. Ne mareći za propise prisvoji pomorsku knjigu. Ako je „draga Vice“ morala bez njega obilaziti svijetom, barem je imao u ruci nešto njezina, zalog budućih nada, utjehu svagdanje bezposlice. U prvo doba svoga „izagnanstva“, kad se nemoćnim, grčevitim trzanjem cijele svoje pomorske ćudi i potlačenoga ponosa otimao ubitačnoj dosadi ladanjskoga života, ne bijaše dana, da ne bi drhćućom rukom i stegnutim srcem prebirao listove svoga dnevnika. Za tudje oko nije pružala „pomorska knjiga“ nikakove zanimivosti. Dan za danom opaske o vjetrovima, o teku morskih bujica, o brodovima, koji se pomaljali na rubu obzorja, o naručbama i o pogadjanju sa trgovačkim svijetom, — i sve to u

onome suhoparnome pokraćivanju riječi, imena, naziva, običnome samo mornarskoj terminologiji. — Doista malo i nerazumljivo štivo za neukoga, — al koji čar za mornara! Gdje tudje oko nije razabiralo van neku vrst matematičkih zasada, — Peru se otvarala prošlost u najzamamnijim, vajmeh! i najistinitijim slikama. Slova nezgrapna i nijema oživljahu pod njegovim upiljenim pogledom, pretvarahu se u prizore nezaboravljenih dana, — najneznatnija riječca dozivala Peru na pamet tisuću sitnicâ, dogadjaja, misli, lica, koje bijaše onog dana vidio, — obale, koje se gubile u modrini pučine, let galeba oko jarborâ, zvono krmilara, dah, miris balsamnoga zraka, mora i slobode. Kasno u noći opojen tim životom uspomenâ, gorućeg lica zabliještenih očiju, sklopio bi Pero korice svoga dnevnika i sakrio ga pod ključem kao ljubovnica pisma svoga dragoga. Nadodje vrijeme, kad se Pero odluči nastaviti prekinutu nit. Fizična hlepnja, da razreže uzao, koji ga pritiskao i gutio, nadje svoj naravni odušak. Mučaljivost Perova prestane onog dana biti mukom: — imao je nekome da povjeri svoje slaboće!

S početka, u istom obliku brodarskih opazaka, označio je mladić samo kratkim izrekama tok maljušnih dogadjaja Lapadskoga života. S prezirnom točnosti napominjaše sitnarije kućanstva, ističući s nekim posprdnim cjepidlačenjem, koliko je glava kupusa sahranio za jesen, koliko su jaja snesle kokoši, što je rublja u pranju, — a na koncu tog ženskadijskog natucanja stajala tek meteorološka opaska o onome komadiću neba i mora, koje mu se smiješilo kroz uski otvor prozora. Taj refrain na koncu kuhinjske pjesme, ta poruga sebi i svojoj nemoći zauzme doskora prostor ostalih opazaka, — i on otkri samom sebi skrovište svojih misli, pokaza na bijeloj artiji i ono, što je hotio samome sebi da sakrije.

Pero se prestraši svoje ispovijedke i htjede je zapaliti, — ali stid svog nejunaštva zadrža ga. On nastavi povijest svih onih borba, koje smo malo prije razložili, al napisavši svoje dnevno izvješće zatvorio bi knjigu i ne bi više čitao svoje misli.

Jednoga dana napisa: „zaručio sam se“. — Stranica, na kojoj se crnjahu one tri riječi, ostade prazna. Koliko se puta dohvatio knjige, — htio nastaviti otkriće svojih tajna! Nešto zamamljivo i gorko vuklo je Pera, da zabilježi u knjizi prošlih borba i novu fazu svoga života. Ipak list ostade čist, netaknut. Njegova ruka ne usudi se ispuniti prazninu; — misli, koje ga dovele do onog kratkog napisa, bijahu odveć niske, odveć sebične, da bi ih mogao gledati jasnoćom pisma. Naslov ostade — jednostavan i kratak. „Zaručio sam se“ — — jedno poglavje kukavnoj samoći izgona. Pero sâm znadijaše, što je značio mûk onoga praznoga lista. Nakon jesenske oluje i sastanka s tudjinkom on okrenu tu stranicu i zabilježi svaku malenkost one kobne noći.

Odonda nastade promjena u „pomorskoj knjizi,“ reko bi, povratio se stil mornarskih bilježaka. Misli i promatranja povukoše se u zabit, otkle bi ih nagon istjerao. Mjesto njih, čvrsta Perova ruka naznači opet suhoparnom kratkoćom domaće gospodarske bilješke. Što da zabilježi od toliko raznih utisaka onoga izminuloga dana? . . . Mnogo toga bijaše čuo i otkrio. Zaključni račun glasio: nemir. U sobi bijaše sâm. Na stolu gorjela svijeća u srebrenome svjetioniku. Nepomični plamečak bacao tiho jednako svjetlo na bijeli list otvorene knjige. Ta prazna, netaknuta čistoća papira privlačila ga. On namoči pero te nakon dugoga buljenja u plamen zadrhta rukom i napisa:

„Jedva mjesec i pô do moga vjenčanja. Danas mi to javi otac. Odlučiše — i tako će biti. Klara me ljubi. Zašto? . . . što učinih da predobijem njezino srce? Bijah mučaljiv, osoran, hladan, a ona me ljubi. Danas vidjeh joj na licu i u plavome oku, koliko me voli. Pripravna je žrtvovati sve mojoj sreći. Možda će mi i to trebovati. — Ne mogu tajiti, da mi je sada milija nego li prije. Zapustila je strašivost i ukočenost. Nešto je procvalo u djevojci. — Mjesec i pô! — Iza sv. Vlaha bit će svadba. Kako brzo prolazi vrjieme, ko bi mi bio rekao lani u to doba, kad sam brodio prema „Terra del fuoco!“ O Božiću stigoh u Santa Cruz. Nakitismo ladju lianama i pômama. Krmilar Miho Trumbić ovjenčao kotač na krmilu bananama i svjećnicama. Sve se orilo pjesmom i gitarama. Lijepe li dobe! Prvi put što se bijah dotaknuo nepoznatih krajeva. Nosio sam „karik“ pamuka u Mexico. — — —

Prebrojio sam točno dane do sv. Vlaha. Proći će kao tren. Htjeli su moje ropstvo, — neka se svrši, barem ne ću si razbijati glave. Jednom oženjen čekat ću, dok se štogod nepromijeni. A medjutim? . . . Koliko puta sam se ludo zanio za sanjarijama! Prvi put kad zaprosih Klaricu, — — — pomislih, do ženidbe ima toliko vremena, — može se koješta dogoditi. A sada eto me pred vratima, miran, sjeguran da što je sudjeno, tomu se ne možemo oteti. Možda ću biti sretan; — ako ništa, Klara ne će nikada osjetiti, da je ne ljubim. Mogu li ja to kazati? . . . nije li to podlost, zločin, priseći pred oltarom laž? Ja se mučim, a valjda sve su to djetinjarije, — umišljanja. Ljubiti ženu, ne znači li dati joj svoje ime, žrtvovati joj slobodu, budućnost, odreći se za nju svoje strasti? Ko mi može što predbaciti? Ako je ko dao više od mene, — neka mi kaže: što je ljubav. Lako zadovoljiti žensko srce, al ko će utažiti našu žedju? Drugo se hoće nego li čedno, bojažljivo dijete. Dobra je, da mi čuva kuću, njeguje djecu, ako ih bude.

Sanjao sam više puta, još za vrijeme svojih putovanja, kako mora ljubiti ljudski stvor, koji te obožava i miluje, koga možeš stoput zgaziti, al se ipak uvijek vraća pripravna na sve: — na pogrde, na gnjev, na posmjeh, na plač, na sve. Ta hlepnja bijaše utažena brigama za ladjom, promjenama velikih obzorja, prezanjem za nekim nejasnim ciljem, kojega ne mogoh shvatiti i koji valjda drugo ne bijaše van veselje putovanja. Ono malo žena, što upoznah, ostavi u meni utisak neslasti i odurnosti. Dodjoh doma — zaručih se, — domalo sam svezan za vječnost, a prijašnje misli oblijeću me neprestance. — Otkada me odsudiše, da ne vidim svoje slobode, svoje ladje, — ćutim divlju, dä, divlju nerazboritu čežnju da sakrijem svoje lice medju dvije tople grudi, da se uništim blažen i očajan u naručju žene. Jeli Klara takova žena? — — Ne — — ne! — — Jednom vidjeh tu na obali pruženi, zamamni stvor i dvije oble čvrste ruke, koje bi me mogle zadušiti, — — — Ksanta? . . . zašto se slika te neznanke, koju vidjeh samo jedanput u polusjeni bolesničke sobe, utisla u pamet, da je nemogu da istrgnem. Vidjeh je u noći povezanu tamnu, bolnu, — ali nešto preleti uzbujalom krvlju kao da se na mokrome žalu rastegla bajna uda. Pobjegoh — pobjegoh! Ala mi junaštva . . . . kukavice, ... izbjegô si pred slikom, koju dozivaše tvoja udušena strast, jer si pomislio, da bi te one ruke za navijeke prikovale na ovu prezrenu grudu zemlje. A sada — sve izgubljeno. Ona ide u samostan. — — — Ja se ženim . . . . .“

Pero Dubović klonu glavom te uhvativ se grčevito objema rukama za sljepočice zarida muklo, pridušeno, da je samo u šupljini hroptećih prsiju zaječila ta nagla provala tajne očajnosti; ključalo, ključalo pak briznu očajni,

vapijući usklik. Nezgrapne, djetinske fraze, kojim započeo tu optužbu svoga ništavila, pretvorile se pri koncu u strastveni doziv kao da se pred njime stvorio iznenada crni jaz, u kom je morao da pogine. Kolika osamljenost okružavaše Pera Dubovića! Tišina zaspaloga stana pretvori se u nešto grobno, izgubljeno. Tu ne bijaše do praznine, a u njoj on i njegova bol. Oko buljilo u načrčkane stranice, — slova stadoše mu se vrtiti kao da su zaplesala kolo i on zablenut gledaše jasnoćom halucinacije tužni tok dogadjajâ, koji ga dovukoše sužnja, očajna do onog zadnjeg trzanja svladane ćudi, smrvljene volje. Čas strašne patnje Pero ostade nekoliko trenutaka slomljen bez snage da svlada toliku grčinu. Malo pomalo popusti prva navala strasti — gnjev se gubio u bešćutnost. Nepomično motrenje rasvijetljene bijele stranice otupi živce i slaboća skrši bol. U razgrijanu glavu ušulja se jednolično, neprestano tucanje hrapave ure. Tik, tik, tik . . . . nejasno u neizvijesnoj daljini al zatim sve to bliže, jasnije neumornije, dok Pero ne podignu glavu i zagleda se naokolo kao da se probudio iz nesvjestice. Na uri kazivalo pônoć. Jednim kretom zatvori knjigu; približivši se staklu pogleda u noćnu tminu. Nebo bijaše crveno ali zvijezde žmirile, treptale u tmuši svemira. Sve, sve se izgubilo, progutalo, — samo nebeske luči probadale crninu odavajući drhtanjem vječni, neutrnjivi život nebesâ. Pero ne bijaše pobožnik a niti sentimentalac, ali pogled na tu zvijezdanu noć utaži buru. On je ljubio sitno svjetlo tih nedostiživih krijesnica, mnogo puti pokazale mu pravac na tamnoj pučini. Kao i onda smijucale se mirno zvijezde zaprašivši draguljnim praškom pocrnjelu narav, — kao i onda raspozna ih Pero i razumije im otajstveni znak.

Kada se sa prozora maknu i svojoj postelji približi, jedna jedina misao zaokupila Pera. Jedva je bijaše osjetio u glavi da je već i odlučio. On zaspi i nešto mu šapne: ti je moraš vidjeti! —

Nekoliko dana prodje prije nego li se odvaži naslijediti ovu svoju namisao. Dvakrat uputio se stazom prema zalijevu, — ali nadošavši do raskršća okrenuo se k Petki i svrnuo se župniku. Dum Frano primio mladića s običnim dobrim posmjehom; jednom promrmlja:

— Hvala sinko! . . ti si nadario sirote baš gospodski; ponijet ću im malo po malo, da se ne uvrijede bogatstvom tvoga dara. Reko sam ja uvijek: dobro je Dubovićevo srce. . .

— Ali vražja ćud, prekinu ga Pero smiješeći ali uzbunjen. I ne bi više govora o tome gospodskome daru. Jedina stara sluškinja Frana ne mogaše se još oporaviti od čuda. Cijeli kup košulja iz spreme pokojne gospodje Vice, šest bijelih platnenih — dà platnenih „lincula“ (plahta) i nešto tvrdo u zapečaćenome listu — Bože prosti kao da su dukati. Sve to svezano u starome pokrivaču.

— Komu da predam? . . . zapitala stara razrogačenih očiju, kratke sape ne skidajući pogleda sa tog blaga božijega.

— Gosparu paroku — baš njemu u ruke, odgovorio Pero oštrim glasom, — reci mu, da ja to šaljem. Ali pazi Frane, da mi ne stucaš . . . . to su moji posli. Jesi li razumjela?

— Jesam, jesam, odvrati Frana hitro. — Nije šale, kad gospar Pero nešto zapovijeda. I stari je hud, ali noge i ruke klonule. Al mladi kapetan gdje pogodi, tu prevali. O tome poslanstvu ne bi više niti riječi. Frane sanjala svakojake strahote, činilo joj se, da je bilo u svežnju nešto živo, te se ne da nositi. Sanjala ali šutila.

Pero nadje slijedećih dana silu posla. Dopisivao sa Tršćanskim bankarima glede novaca stiglih mu iz Engleske — i dogovarao za oca nove pothvate. Proti svojoj volji

i mnijenju popustio očevome prezanju stavljajući kao posrednik glasovite trgovačke tvrtke M. svoje pero u službu pohlepnosti starca. Ne bijaše Ivu Duboviću dosta da mu „draga Vice“ križa u dalekijem krajevima, starac nanjušio korist novoga društva, koje se stvorilo u Trstu za brodarenje parobrodima. Novac morao radjati novcem. Dok je „draga Vice“ grnula šterlinge u daljini, zašto ne bi blago, koje ležaše zakopano u ormaru, vadilo korist iz novoga izuma, kojim je Trst htio da gospodari našim obalama. Starac je znao, da će svi pravi pomorci prezirnim okom pratiti nove ladje, da će ih mrziti kao što se mrzi neprijatelj, koji ti radi o glavi. Ali baš zato se htjede Ivo dogovarati sa Tršćanima. Nešto kao zlokobna slutnja predstavi mu moć novotarije i buduću bijedu mornarice. Proti volji Pera, komu nije prijala cincarska maljušna trgovina sa lukama Dalmacije i Levanta, otac ga prisili, da stavi ponude i upite na neprijatelja Tršćanske burze. Taj posao zaokupi Pera kroz cijele dane. On se prignu na dosadan rad proračunavanja, stvaranja planovâ, prepisivanja. Ubijao je tim suhoparnim radom svoje misli, — veselio se da imade neku ispriku, da se ne podaje probudjenoj hlepnji. Ta kratka pauza u nesmiljenom teku života bješe čas uživanja za Klaru Lučicu. Poslije zadnjega sastanka s Perom ona je živjela u slatkoj tlapnji sreće. Sigurnost, da je obožavani muž ljubi, podavaše neiskusnome srcu mladice neobičan čar. Vrući dah ljubavi, tihi ali trajni plamen, koji je grijaše, — rascvate stidljivu djevojku. Nikada ne bijaše toli lijepa, toli dražesna. Svake večeri dolazila s majkom na pohode Ivu Duboviću. Zapušteni i tmurni stan odjekivao djetinskim čevrljanjem Kano i prije, jezik joj katkada zapinjao, — ali to bijahu zadnji ostanci prvašnje, malodušne, strašljive djevojčice. Njezin pogled nije se više sakrivao nad započetom radnjom, — igla je letjela mnogo sporije,

jer je njega gledala. To plavo smiješeće se oko slijedilo svaki mig na obrazu dragoga, vidjelo je bolni izraz ozbiljnoga lica, upijalo čudnovati, ukočeni pogled, kojim je on promatraše, uživalo u časovitoj smetnji, u naglome rumenilu, u oštroj crti oko ustiju, koja se kao znak pritajenoga posmjeha gubila u crne guste brkove: — za nju bijaše sve to odisajem, dokazom *njegove* ljubavi.

Bilo je njoj kao djetetu, koje kliče od veselja nad zategnutom, plavom površinom mora, jer ne vidi i ne sluti ponora, koji se pod njom sakriva. Bilo je časova kada je slika tolike bezazlenosti, tolike povjerljivosti stresla Pera u njegovoj okrutnoj sebičnosti. — Da je slijedio časovito ganuće, bio bi raširio ruke i zagrlio to plavokoso čedo, privinuo je do nemirnih grudi i pobjegao s njome, kao jastreb sa svojim plijenom. Ali to bijahu hitri prelazi, zadnje iskre trnuće žeravke. Bojao se pomorac tih naglih hlepnja. Zašto? — — Ta ona je moja zaručnica! — opetovaše samome sebi Pero. — Bit će ti ženom! zborio jače glas u dubini drijemajuće savijesti. Žega tih neumoljivih riječi, navala neušutkanih prijekora bijaše toli nagla, da je usred razgovora znao otrčati nekamo, gdje je mogao sâm zaboraviti svoju nemoć. — Kad će to prestati? — pitao je Pero Dubović, al ne nalazio odgovora . . .

Penjući se tromim korakom prema Lapadskome zalijevu, pomisli on jednog dana, da je možda bolestan. Nemir ga tjerao duž kršovite obale. Besćutan onoj plamtećoj slavi pozlaćene pučine, neizmjernosti svjetla i boja, tome čeznućemu klicanju zimske naravi, u žaru pôdnevnoga sunca, ispitivao znakove svoje slaboće, ronio u sakrite zakutke svoje duše, otkle se pomaljao zlokobni, crni roj misli, čeznjâ, očajanja; — htio ipak jednom saznati za ime toga bolovanja . . . . Pero ne opazi, da je zaostao na putu. Zamišljen i snužden sio na golu

hrid te podbočivši glavu rukama buljio u daljinu, tražeći odgovor naglim upitima savijesti. Ništa — ništa .... već gorki osjećaj trulosti u praznini moždanâ, u omlahovljelim mišicama. Zaboravio na svoje patnje i na svoju pohlepu. Znao je, da ga nagon dotjerao po stoti put, da se otrese svoje kukavštine, da ispuni svoju namisao. Pogled naravi djelovao na njega kao omama, u kojoj raspoznavaše svaku najtanju pjegu u srcu i u savijesti. Pero je stajao na rubu bolesti, kojoj nema lijeka. Ta bessilna tjelesina ginula u neradu, sunčala se lijena, — dok se duh, poslena po tijesnim obroncima Lapada, naoštren tom apatijom puti, previjao, mučio se, trzao se rujući, uništujući sve, što je volja i prezanje radinih dana u njem utisnulo bilo. Požar strasti palio onemoglu narav pomorca kao osušenu tratinu.

Hladan vjetar zahuji med grmljem, ošinu ga po licu. Pero se trgnu, kao da ga groznica spopala. Začudjen opazi pred sobom modrinu mora i neba, blistanje pozlaćene pučine, bjelasanje hridina ovjenčanih tamnim zelenilom pinjâ, obrubljenih krznom pjenećeg se vala. Kako se raskošno smijala narav zimskome suncu. Prosinac lebdio hladnim vjetrom, ali vječna mladost svijeta raskrilila se sjajem etera, zagrlila neizmjernost jednim vapajem slasti. Zjenice pomorca raširiše se, kô prestravljene tolikim prostorom, tolikim svjetlom. Sve njegovo biće slilo se u jedan pogled. On spusti ruke niz koljena i tuga zgrabi ga za srce. Misao svoga kukavstva pred veseljem prirode bi toli bolna, da iz očiju briznu gnjevna, plamteća suza, koja mu zasjeni vid maglovitom koprenom. Što je tražio, da mu je bilo u taj čas do ludoga plača? — Na zadnjem rubu obzorja, gdje se zlatna para dizala med zrakom i morem, iščezavala ladja. Ne bijaše veća od muhe, ali je on ugleda. Ta crna točka, to zrnce sjene u ogromnosti svjetla, nestajala malo po malo. Blistanje vrijuće pučine upijalo je kao da hoće da izbriše tu mrlju na prečistome plaštu naravi. Još malo — i nestade je. Negdje u daljini zakukurjeknu pijetao. — Iščeznuti ? . . . nestati ? . . . nije li to spas ? . . . pomisli Pero spustivši pogled na dubinu morsku. Kakova promjena nastane, ako se jedna sitna točka izgubi u naravi ? Val je proguta — a svijet ostaje kô i prije . . . . . Čudne li misli ! — — Možda je to lijek, koga nije poznavao, ali koji utažuje — očajnost. Pero Dubović oćuti, da ga vrtoglavica obuzimlje. Zategnuta modrina pučine privlačila ga, zabliještila ga u taj par, kao da leži unatraške i da motri potamnjelu dubinu nebeskoga svoda. Htjede se umaknuti ; — desnom rukom zahvati pećinu, ali nije imao snage da ustane. Košnja hladna kao strava preleti mu tijelom, — oči se sklopiše, htjede se nagnuti ; ali u isti čas — — oćuti na desnom ramenom dodir čovječje ruke. To bješe tiho kao da je doletio sa strane golub, ali čvrsto, da osjeti prste, kako su stisnuli svu širinu ramena. Krv stane pomorcu, — u grudima zakuca mu kao kovač, kao da ga sa visine pogodio kamen. Okrenu se licem . . . i . . krik pridušen ali strašan prodre u tišinu kroz usne Pera : — Ksanta ! — — — —

XV.

— Dä, Ksanta ! — — odgovori ona. Nešto kao posmjeh zatitra na usnama. Ona ga pogleda zastrtim okom i ostade uspravljena, mučaljiva pred njime. U prvi mah začudjenja bijaše Pero zgrabio njenu ruku. Dodir kamena je vrući od te dugoljaste, ženske ruke, koju pomorac grčevito stisnu. Mûk nastade Dah vjetra prolebdi niz pećine zamahnuvši tamnim skutima Ksantina odijela. Stisnutih usana, blijeda lica, činilo se, da slijedi bljeska-

juće zlatne pojase na zategnutome valu. Plamen sunca obasja nepomičnu žensku, — okupa je u žarkome nimbusu trakova. Njena se prilika ipak dizala tamna, kao hrek stršećeg pinja. Sjena tuge, nećutljivosti, neki zimski dah pocrnio samotan kip u veselju sunčanoga pôdneva. Pero to motri. On je sjedio još uvijek na kamenu, kao prikovan, kao zablenut u lik svojih nesnenih noći. Bijaše li blistavilo kličuće vedrine, da mu se Ksanta pričini bolnom, utrnulom? Crte prekrasnoga lika dizale se na plaveti zatka oštrinom stare pocrnjele risarije. Smedja pùt postade garavom, a oči velike, crne zaduble se u tmastim kolobarima. Crni rubac ponatrag privezan sakrivaše posvema kosu, okruživaše udubljene obraze, podavaše joj strogu, gotovo muškaračku priliku. Nigdje na njoj tračka bjelini.

— Otkle, Ksanto? zapita Pero potiho, plašljivo, kao da će svaka riječ da uništi čudnu prikazu. Djevojka se ne trgnu, već zatrepti očima i spusti pogled sa blistave daljine na lice muškarca, koji je motrijaše.

— Iz župnoga dvora, odgovori ona dubokim, suhoparnim glasom. Dobar dum Frano prevario se u nečem. Zaboravio je, da samo svećenik može pružati pomoć i onima, koji je ne traže, — ali niko drugi. Ko imade dvije čvrste ruke, da zasluži kruh svagdanji, tomu ne treba milostinje već pomoći. Nije li tako — Pero Dubović? — Ne bijaše niti traga gnjeva u riječima Ksantinim; ona se dapače nasmiješi, naglasivši mu ime i prezime, — ali mladiću se smrknu lice. On spusti njenu ruku i stade čupati granu vrijesa.

— Vi ste oholi, kao . . .

— Kao svaki prosjak, htjedoste reći . . .

— Zašto mi prekidate riječ u ustima? . . . Vi me okrivljujete grdnom pomisli . . . Htjedoh vam kazati, da ste oholi kô svaka Grkinja . . .

— Jadna li sam Grkinja, nasmiješi se Ksanta poklimav glavom i podbočiv se lijevom o pojas. Nije ga u tom času gledala, već upilila pogled u dubinu ispod pećinà, gdje je more stajalo nepomično zelenkasto, kao ploča smaragda. Nema dana bez tuge, a veselje . . gdje je? . . .

— Vratit će se i to . . .

— Kada? — Kada? — — opetova muklo i nešto gnjevno zadrhta u njenome glasu. Ksanta bijaše podigla glavu. Jednim pogledom zaokruži obzorje, ne bi li u toj plavoj praznini našla odgovor, riješenje očajnome upitu! Bijaše prosinac a narav se nasmijala, — more se igralo u zagrljaju pobjedonosnoga sunca. — Gole hride caklile se kristalnim bliskanjem, bjelasale se; zelenilo Petke bijaše gusto, tamno, kao da te zove: „dodji, sakrij se, počini“; — planine se gubile na zapadu poput dima, — sve — sve šaptalo, sve se širilo, sve je klicalo veseljem života. Ksanta je gledala tu porugu svoje — — ljudske boli i oćutila u dnu duše cijelu grčinu svoga tmurnoga, kukavnoga živovanja. Ruke joj se spustiše niz tijelo i prsti nehotice prepletoše se tijesno, tijesno, da se zabijeliše na tamnoj suknji.

— Vi trpite, Ksanto, — reče mladić, koji ne bijaše skinuo oka sa njenoga lica.

— Ja? . . . odvrati djevojka i prodje brzo rukom preko čela. — Kadikada snadje me malodušnost. Borim se, dok je moći, — ali dodje čas slaboće; — jedna riječ, jedan zvuk, još manje: — kakova luda misao znade često srušiti moju snagu. Na primjer danas — ovdje — ovaj proljetni zrak, one zlatne iskre na vodi — — sjećaju me ljeta — radosti . . . Bože, Bože, ala sam luda!

Djevojka sjedne podalje na široki kamen. Disala je hrlo. Oboje poniknuše tijelom držeći glavu pruženu prema

plavome obzorju. Činjahu se putnici, koji se odmaraju od daleka puta.

— Kako je majci? upita Pero nakon kratke stanke ne okrenuv glavu prema djevojci. Ona slegnu ramenima.

— Sve na gore, odgovori Ksanta prekriživši ruke; odonda gine kao uljenica. Prije dva dni mišljah, umrla je. Dum Frano došo, pomazao joj čelo svetijem uljem i ona otvorila oči.

— Što govori liječnik? . .

— Što i ostali: — nema spasa. Već nekoliko dana da me samo na časove prepoznaje, — a onda opet snatri, snatri. Sva prošlost razvija se pred umirućim pogledima. Naše nesreće dolaze na vidjelo iz ustiju jadnice, — čujem stvari, koje bi kamen slomile. Vi ne znate, ne, koja je to muka slušati stare jade, kojim nema pomoći. I to moram slušati. Riječ po riječ sve tajne naše prošlosti, nesreću očevu — uzrok njegove smrti — sve do jednog imena.

— Čijeg? — — — —

— Znam li ga ja? Dok je zdrava bila, šutila o svem; nikada ne saznadoh, zašto dodjosmo ovamo, kao da joj udarac uništio svaki trag, svaku sliku bivših dana; — a sada oh! sada znam, da je otac sjedio u tamnici, dva puna ljeta, znam, da ga okriviše mrskim, gadnim zločinom, znam, da se potucao po svijetu, tražio bivšega svoga brodovlasnika, — — — znam, da ga je našao, da ga je ovaj protjerao kao psa, dao ga progoniti, zatvoriti, dok nije poludio i sebe skončao, — jer se bojao jedinoga svjedoka svoga zločinstva. . . . . Znam sve; kobna pripovijest kuca mi u glavi kao mjedeni maljić. Ona umire tražeći zadnjim uzdahom nešto zaboravljeno. . . : . Jadnica prekapa svoje uspomene, gramzi, gine, da mi kaže ime našega krvnika, da mi ostavi mržnju, da mi otruje i budućnost . . .

Košnja zatrese tijelom Ksantinim. Zvuk svoga glasa, ispovijedka svojeg jada prestraši je, kao da sama prvi put čuje strašno majčino bulažnjenje. Za čas se ipak umiri, ali na kraju ustâ prodrhtaše zategnuti živci.

Pero je slušao taj vapaj nevolje ne gledajući djevojke. Njezine riječi dopirahu mu šumom vjetra i on pomisli, da ga mori sakriveni tajni glas savijesti. Okrenuvši malko glavom vidje Ksantu, gdje sjedi na istome mjestu, smrštenih obrva, poluotvorenih blijedih usana.

— Tješite se, i to ne će dugo trajati . . .

— Oh! što govorite, — prekinu ga Ksanta gnjevnim licem. Ne čuo vas Bog . . . život, koji vodim, još je sretan prema budućnosti. Majka mi gine, ali je još živa, — ona je tu. — Hropnja jadnih izmučenih prsiju budi me po noći; — — htjela bih zavriskati od boli — ali opet srce mi zakuca od veselja, — dä, dä — od veselja, — jer taj slabi dah z ači: živa je! I vi izgubiste majku, — kazaše mi ljudi, — ali ostade vam život pun rada, — ostade vam kuća, soba, u kojoj izdahnu ona . . . Ja nemam ništa i nikoga, i moram ostaviti jedino što imam . . . Ksanta govoraše sve mirnije i muklije okrenuvši se malo po malo smiješećoj se plaveti pučine i neba. Ne bijaše suzâ na propalome licu.

— Jeste li što odlučili? kamo ćete? . . zapita za kratak čas Pero.

— Ne ostaje mi nego poći k duvnam. Sama ne mogu, — služiti ne znam. Prodat ću sve, puk idem na Dauče.

— Tako mlada — —?

— Bolje tamo nego prositi. U mladosti ne vidjeh nego zlo, — — čemu živjeti? Da imam hrabrosti i da se ne bojim Boga — — ubila bih se; — ovako ću barem imati četiri zida i postelju, da sakrijem svoju nevolju.

— Ne žalite li — slobodu — — —

— Da je ne žalim! — — opetova djevojka glasom,

u kom bijaše kao trag plača! Nasloniv se o kamen upili svoj pogled tamo, gdje Petka slazi do mora. Crna rupica dubla se u crvenkastom kamenu. Pred njome bliještili se bijeli kamički, — kratki pojas obale zaokružene strmijem pećinama. — Djevojka motrila s nekim blagim smiješkom tu točku. Kakove uspomene razvedriše strogo, uvelo lice? Kakav čar preobrazi djevojačku tugu u odsjev tajne, skrovite radosti? — Bilo pak prošlo, nastavi Ksanta uzdahnuv i spustiv glavu prama zemlji.

Pero bijaše dotada slijedio svaki kret čudne djevojke, upijao svako slovo, svaki prijelaz toga dubokog glasa, u kom se osjećalo drhtanje gnjeva i obuzdane strasti. Niti riječca prijekora ne izadje iz njenih usta; — ona ga je gledala kô da se jučer s njime rastala, isti dodir ruke na njegovome ramenu bijaše kô prezir običnih, usukanih forma, kao znak, da njihovo poznanstvo nije poput ostalijeh. Dotada bijaše govorila o sebi. Nužda, nagon, da olakša sebi teret nesnosnih misli, razveza joj jezik, i Ksanta bi kano prve večeri, kad je Pero slušaše u tišini sobe.

— Jeste li vi trpjeli ostavivši svoju ladju? — zapita za čas djevojka i pogleda ga usred očiju. Taj upit iznenadi mladića, smuti ga, ali on ne svrnu svoga pogleda sa Ksantinih očiju.

— U tome smo jednaki, odgovori Pero Dubović polakim ali oštrim izgovorom; — onoga dana ostavih svoju dušu i svoju sreću na palubi ladje, kojoj drugi zapovijeda. Sužanj sam — i ja hlepim za slobodom i mirom — — —

— Vi se ženite, — prozbori Ksanta, pogledav u svoj dlan.

Riječ zape mladiću u grlu. — Htio je još da govori o svojoj neutaženoj čežnji; — godilo mu je uzvratiti izljevu njezine boli ispovijedkom svog nemira; — mislio je, da će svaliti i sa svojih pleća nešto svoga bremena; — ali one tri riječi, koje djevojka mirno, nehajno izusti, udariše ga kao da ga teška šaka u prsa bubnula. Stotinu sumnja, mislî poletješe mu glavom, dok, iščupav suhonjastu grančicu vrijesa, odgovori s prisiljenim posmjehom:

— Pravo me pitate; — — gle! ja čevrljam o izgubljenome blagu a zaboravljam na sreću, koja me očekuje . . . .

— Nijeste li sretni? . . . .

— Ko vam to veli? — — — ženim se, dä, ženim, sretan presretan. Pustio sam more, pučinu, — gledajte je! ljepša je od careva plašta, ima više na njoj zlata, nego li je u Stambulu bisera, gled'te, kako se širi i smije, čovjek bi od naslade utonuo srećan u njenom zagrljaju; — ali što je to prema slasti, koja me čeka? Dä, ženim se . . . ostajem u Lapadu. Ljeti ću tjerati komare, poljevat ću cvijeće; zimi, oh! zimi začepit ću uši pamukom, pit ću narančanu, pod večer drijemat ću u vrućoj postelji . . . Zavidite mojoj sreći, ako Boga znate. — — — Gorki smijeh nalik jecanju prodre iz njegovih usta i izgubi se u tihome cijuku sjevernjaka.

— Vi je ne ljubite? . . . . zapita Ksanta, pogledav ga sa strane.

— Koga?

— Klaru Lučicu — — vašu zaručnicu . . .

— O ženska znatiželjnosti! — odvrati Pero suhoparno, neizrazitim licem . . . Ako vam odgovorim: ljubim je, — što mi je time pomoženo — — —

— Oprostite mi, kapetane. Htjela sam čuti iz vaših usta, da ste sretni. Sada sam mirna. Vi mi bijaste jednom u pomoći, — neka vas Bog nadari zato — — —

— Ne spominjite mi ono, što me još uvijek peče,

— zavapi pomorac; — vi molite za onoga, koji vas je zapustio — — —

— Vi? — — —

— Dobro ste rekli one noći pri rastanku: — „znam, da se ne vratiste više“ . . . . Ja vidjeh vašu bijedu, a ipak ne dodjoh. — Lice djevojčino mrknulo se za čas, kao da je oblak sakrio svjetlo sunčano, ali to bješe tren. Ona ustade i pruži mladiću ruku.

— Da se na vas ljutim, ne bih se danas zaustavila i vašega se ramena dotakla. Naši su puti rastavljeni, — zato se i ne vidjesmo. Ako ništa, barem se sjećajmo, vi, da ste učinili dobro djelo, — ja, da za vas molim.

I Pero bijaše ustao. On stisnu pruženu ruku. Mali časak ostadoše jedno prema drugome, oko u oko, ruka u ruci. Ganuće, šta li, zarumeni blijedo lice Ksantino, razvedri mramorno čelo, zapali plamečak u baršunastim crnim zjenicama. Dah mladosti oživi tamni, bolni lik, — kao da je na suhoj grani prolistao prvi cvijet proljeća. Pero uzdrhta. Nagla radost briznu iznenada iz dna njegove duše i poteče tijelom kao bujica, kao nutarnje klicanje, komu ne znadijaše imena niti vrela. U jedan čas pričini mu se, da je sve jasnije, blištavije, kao da mu zimsko sunce prodrlo i u grudi. Dah njenih usana dodirne ga se i poleti dalje tihim šumom vjetra. Bijahu sami, a ne rekoše si niti riječi. Ksanta odriješi prva svoju ruku i spusti pogled u dubinu.

— Gle — šapnu djevojka potiho — svuda modrina! Odavde se ne vidi kraja, — rek bi da lebdimo.

— Čujete li pljusak mora? . . .

Ona posluhnu. Tihi šum dizao se sa pučine. U blistavoj, zlatnoj tišini dopiralo do njih tajnovito cjelivanje vala sa glatkijem žalima. Nešto milo, razbludno lebdilo po zraku. Zvono Mihaljsko oglasi u daljini pôdne. Ksanta se preplaši i otrča hitro do staze.

— S Bogom, — Pero Duboviću, reče ona glasno, okrenuv se prema pomorcu, koji bijaše ostao nepomičan. Zatim se stade penjati hrlim korakom.

— S Bogom, — odgovori muklo pomorac i uputi se mučaljiv pognute glave k strani, otkuda je rastegnuti odjek zvona dopirao. Došavši do raskršća okrenu se. U daljini vidjela se maljušna ženska prilika na obronku brijega. Crna, sitna sjena bijaše sustala. On je pogleda oštro. Na bistrome zatku neba stršila je tanka, kao vrh potonuloga jarbora. Za tren je nestade.

XVI.

Imade biljka, kojim ne treba dva prsta zemlje da zategnu žile i da prodru zelenim bodcem tanku lupinu tla. Narav pomaže kao brižna dojilja slabašnome zrncu. Toplota sunca, vlažni dodir dažda dopire hitro do njega, — sve mu pomaže, sve ga mazi, dok se cvijetni kalež ne zaniše na prutu i razgali svijetu svoj čar. Lako tim sretnicima prirode! Ali imade i plodnih bezimenih atoma, koje vjetar, bujice raznesu sa rodnoga prašinjaka, povuku u dubljinu tamnih rupetina, zakopaju pod nagomilane humove kamenja, pijeska, ili bace u ponore, gdje ih kamena izrovana brazda sakrije i spase. To zrnce i ta presitna točka vječne tvari oćuti u svome grobu doziv života. Tmina je okružuje, sve je rastavilo, sve je dijeli od sunčanoga traka, — a ipak bjelkasti trak ispuzio iz ljuštine; on ruje zemlju, ruje kamenje, ruje dubinu; — zavija se kao podzemna zmija, provlači se kroz zastrte škripljotine, gramzi danâ i mjeseci prema tajnovitoj nepoznanoj sili, koja ga dozivlje; biljka se dulji, putuje, diže: — još jednu noć u njedru neharne zemlje. — — — — Dan osvane nad božjom naravi — a novi

žarki cvijet raskrilio svilene latice, zatreptio zabliješten, stidan, trudan, — ali slavodobitan u jutarnjem svjetlu i upro zvjezdani lik prema razplamćenome suncu. — Ljubav Dubovićeva sina i Grkinje Ksante osjeti iste borbe, istu slast. Dugo se šuljala, dugo je rovala ugušena, pritajena, očajna, nepojmljiva, — ali dodje i njoj zamamni tren, kada u drhtavome pogledu procvate i upozna sebe. — Svaki dan sastajali se, svaki dan vukla ih tajna, da raspoznaju odsjev svoje obretene sreće. Pero je hrlio k osamljenoj djevojci kao k vrelu mira i odmora. Umoren od tolikih očajnosti, izranjen u cijelome biću svome, — oćuti pomorac napokon slasti tišine, kao da se nešto smrznuto tali u ogrijevu njenih crnih očiju. — Siromaštvo kukavne kućice ugledalo prvi posmjeh i prvu bljedoću njihove čežnje. Stara Tasa umirala u besvjestici; — Tasa umiraše, — a ono dvoje stisnulo si ruke, prodrhtalo od boli, — ali zagledalo se dugim, nijemim pogledom. Zatravljeni, mirni zaroniše u svojim raširenim zjenicama otkrivajući iskru, blištaj probudjene, pronikle ljubavi.

Mirni zakutak Lapadskoga ostrva zakloni njihovu tajnu. Crvenkaste hridi i šugavi hreci maslina mogle su same gledati izgubljeni par, njihove kratke šetnje, njihove duge stanke pred obzorjem pučine, kad su ruke u rukama gledali zalaziti crvenkasti mjesec u zaježeni val, ili kada su slušali tužni žamor zimskih pomorskih večeri. Pero se vraćaše doma kao i prije žuran, ali na čelu nestade oblaka nemira i grožnje. On se nasmiješi. Toliko bijaše veselje, klicanje u njegovoj duši! I ta ljubav rasla u njem sve to veća, sve to bujnija. On bijaše sretan ne samo, jer to čuvstvo bijaše skrajni odisaj svih potlačenih čežnja, svih udušenih nagona, nego najviše zato, jer se u njem usredotočio sav prkos, sav prezir,

sav gnjev svjetskih, kukavnih spona i obzira, koji ga bijahu zapleli, svezali na toj grudi zemlje.

Što otac?! . . što Klara? . . što župnik i sva povorka glupih malogradjana?! — — — Prazne sjene! — Ksanta se zvaše njegov spas. U njoj nadje mir, — u njoj utopi se bolna, mahnita čežnja za morem, za ponositim ladjama i nedoglednim prostorima. Ksanta — zvaše se pokoj i hlepnja i strast. Kad je prvi put privinu u polusjeni predsoblja, kada se prviput grčevitim, snažnim, gotovo divljim pritiskom dovinu njezinih usana, šaptnu joj drhtavim glasom:

— Hoćeš li da budeš mojom?

— Pusti me — pusti me, — — — prozbori djevojka istrgnuv se iz njegova naručaja. Glas joj zamuklio. Na problijedjelome licu nastade sumor.

— Oh reci, reci Ksanto!

— Što da ti odgovorim?

— Samo jednu riječ — i sve će biti dobro.

— Ti si zaručnik — —

— Ja te ljubim, — za tebe žrtvovat ću sve — sve, čuješ li?

— Prekršit ćeš zakletvu?

— Nema zakletve, gdje je neznanje, gdje je pritisak.

— A tvoj otac?

— Njemu žrtvovah budućnost, — ali ljubavi ne ću.

Pero se bijaše dohvatio njezine ruke. Vrući dah njezinih usana prolebdi mu licem.

Ksanta se naslonila na prag kućnih vrata i gledaše suton zamračenoga neba. Činilo se, da slijedi okom teške, guste oblake, kako se lijeno vuku prema zapadu. Mladić je motrijaše zanesen i prestrašen.

— Ti me ne ljubiš! planu on iza kratke stanke kao da ga ta misao spopala nenadana, očajna. On vidje,

da se djevojka tužno nasmiješila i pronikla u dubljinu njegova pogleda.

— Ne ljubiš me? — opetova Pero potiše, strastvenije. Blijesak gnjeva zamrači mu oko, namršti mu lice bolnim izražajem.

— Ja da te ne ljubim! — reče Ksanta — naslonivši glavu o stijenu zatim položiv čvrsto ruku na njegovo rame nastavi po tiho:

— Pravo imaš, da me koriš, Pero; — toga ti nikada ne rekoh. Ja pogodih, što se u tebi zbiva, ma da i nijesi dosada izustio tu riječ; — — — — ali ti? — — zar ne vidje na mome licu, u mojoj boli, u strahu, koji me spopada, — da je Ksanta nesretna, jer te ne smije ljubiti? — Prije nego si se k meni povratio, — dok sam u samoći gutala svoje suze, — mišljah na te — sanjah o tebi. Od one noći — sjećaš li se — moja je griješna misao letjela k tebi. — — Dok sam gledala svoju nevoljnicu, dok sam razmišljala o jadima, koji me čekaju, — tebe dozivah, tebe zavoljeh. Tudj, nepoznat, odaljen: — ti si bio uvijek uza me. Sve mi je nešto šaptalo, da mi od tebe, Pero, dolazi nada rijetkih vedrih, časova. — Bježala sam te, bojala sam se svoje lude glave, — ali uhodila sam ipak tvoje stope — — saznala sam ti ime, saznadoh sve, sve . . . A sada nakon ovih dana sreće, nakon tvoga povratka, — kada otkrih tvoje srdce i svoju slaboću: — sada mi veliš, da te ne ljubim! . . . Oh! neharniče.

— Ksanto!

— Zašto si došo, — zašto si me istrgo iz moje tuge? . . . nastavi djevojka sve to naglije, kao da su riječi briznule nehotice i da ih ne može da zaustavi. Suza navrije u tamnom oku i zatrepti na dugijem trepavicama. — Što ćeš sa mnom, siromašicom? — — Pusti me, pusti me. — — Ja te ljubim — ali idi! Kad bude tu gore sve svršeno, onda će nestati Ksante, — a ti

ćeš biti sretan — — — — Oh! ne boj se, da ću te koriti više; — — ja ne znam, što govorim — ne! — — Bolje je tako — — i to je vrijedno doživjeti — — —

— Ti mi ne vjeruješ?

— Vjerujem — zato si uza me. Ne govori dalje, — molim te. — — — Tamno je.

— Još jednu riječ, Ksanto, — nastavi Pero — stisnuv čvrsto pruženu ruku. — Da nije tih zaprijeka, — tih obećanja, — — da smo slobodni i sami kao sada, bi li ti mojom bila?

Ksanta se bijaše makla prema njemu. Nešto je vuklo, da zagrli, da se stisne uz ljubljenoga čovjeka, — ali ipak ostade na mjestu kano prikovana. Pepeljastim sumračjem cvilio lagani, mrzli dah. Sve ostalo šutilo. — Ježnja zatrese tijelom djevojčinim. Ona nije vidjela nego njegov moleći, zatravljeni pogled.

— Pero! — — danas kao i navijek tvoja . . . .

On je privinu k sebi. Za tren ostadoše nijemi, blijedi, izgubljeni u pustoj tuzi zimske večeri.

* * *

I Božić dodje. Na svakome ognjištu zaplamtio badnjak, zaštropotalo lovorikovo lišće u žeravici, posvuda odjekivao: „sretan Božić“! Domaća radost zabijelila svaku stijenu, porumenila svako lice Lapadskih dobričina. U kuću Iva Dubovića došuljo se nepozvan, neobičan gost, — zasio nakon mnogo i mnogo godina prvi put za punim stolom, — zablistao u zastrtim zjenicama starca, zatreptio poput iskre fosfora u oku mladića, pogrijao tamo u skrovitome zakutku, što se srcem nazivlje, i ozeblu krv i probudjen mladi život, – — nadošao mir. Otac i sin gledahu se slobodnije; — stari vuk pogladio sina. A ovaj? Kraj njega je sjedila Klara. Kapljica vina, koju okusi djevojka nakon tradicijonalnoga „pračića“,

zažarila joj lice kao ružu penjavicu. Al njezin pogled odavaše zamišljenost, nemir. Dok je mladić govorio koješta o Iliji, o Andri, dok je on neobičnom rječitosti razlagao zadnje vijesti iz pomorskoga svijeta, ona je slušala prignutom glavom zvuk njegovih riječi okrenuv podjedno lice prema prozoru. Bučan bijaše nasuprot smijeh Mare Lučice. Podbočiv se na trpezi podavala se bezbrižno slasti probavljivanja prekidajući mladića oštrim opaskama. Slabi ružičasti odsjev zahaknuo mlohavo lice Iva Dubovića. On je treptio od smijeha i zadovoljstva. Sve se raširilo, odahnulo u svijetloj toploj saloči. Srebrnina svjetlucala na snježnoj skupocjenoj „Fijandri“, plavet neba obložila kristalne kupice opalnim emajlom. A povrh svega lebdio tečni vonj ohladnjele pečenke. Taj utisak časovitoga zadovoljstva kao da se nije dodirnuo Klare. Njeno rumeno lišce i zlatni pram resio božićnu gozbu svježošću kite proljetnog cvijeća, takmio se sa veselim žarkim žutilom naranča i četruna nametanih na srebrnome cizeliranome tanjuru. Ona je šutila — ili, prekinuta u svom razmišljanju, odgovarala naglo, nesigurno.

Tri same riječi vrzahu se onog dana po njenoj glavi. Klara je ćutila, kako su se došuljale, kako su vrndale, zujile u moždanima poput zatvorenih muha. Htjela se oteti neizvijesnoj dosadi te čudne, nepojmljive misli; — sve se u njoj rugalo tome djetinskome strahu, koji je spopao. — — Uzalud!

Dok se vince krijesilo u kupama, ona gledaše, kao onoga jutra, veselu grušku crkvu sv. Križa. Sve puno, prepuno pobožnoga svijeta, novih haljina, očešljanih glava. Pred njome zablistao veliki oltar u sjaju nebrojenih voštanica, u prozirnoj magli tamjana. Orgulje pratijahu pjesmu naroda: „U to vrijeme godišta!“ — sve se orilo, sve klicalo, — tamo gore kroz prozore virilo plavo nebo.

Na jednom pogled joj se spustio na nekoliko koraka u polusjenu zakritih vrata, — — slučajno ali toli sigurno i jasno kao da joj nevidljiv prst pokazao — što? Ništa! — — jedna ženska glava crnim čipkastim rupcem svezana. Lice tamno činjaše se žutkasto, ali toli pravilno, toli zamamljivo kao da ga nevješta ruka izrezala sa kakovog remek-djela i prilijepila na obijeljenu stijenu. Klara, pobožna duša, okrenu hitro glavu k oltaru, prignu čelo k molitvi; — ali nešto je vuklo, sililo, da ugleda još jednom nepoznato, čudnovato lice. — Dva pogleda: Klarin plah, ljubak; — onaj drugi crn, tamnovit, strastven susretoše se nad klečećim svijetom, i upiliše se za tren prodrljivom ukočenosti. Klara bi prva, koja spusti oko. Kleknuv sakri lice rukama i zamisli se. Pjevanje prestade, narod stade odlaziti Sve je vrvilo pred župnom gruškom crkvom, kad je Klara izašla s majkom. Tik izlaza neko je potegnu za rukav.

— *Buone feste!* — reče slabi, drhtavi glas kapetana Paska.

— *Buone feste!* odazove se Klara posmjehnv se.

— Ne ideš s nama? zapita Mare Lučica videći, da se zgrbljeni starac oprašta.

— Idem za čas do Miha Glavića. — *A rivederci!* — Zatim stisnuv se do Klare, koja bijaše zaostala, nasmijav se ujedljivo promrmlja:

— Pazi na Pera! — Ja bdijem! — — — —

Najsitniji, najoštriji drač ne bi se zabô tako duboko u meso, kao Paskove riječi. Klara oćuti u prvih mah hladnu košnju, kano da joj se igla zavukla pod kožu. Zatim se nasmija i htjede zaboraviti. — „Pazi na Pera!“ — — — što je to značilo? Otkle početi? . . . Sumnjati o njem, ali zašto? . . . Nije li je on ljubio? — — — Za mjesec dana morala mu je ženom biti. — — — Što je sumnja? — — pitala je Klara za se i prvi put oćuti

hladnoću Perova ponašanja, njegov nesigurni pogled, rastreseni govor, grozničavo drhtanje ruke, a odmah zatim posmjeh — sjetan, gorak! . . . Čim je više razmišljala, tim je dublje zalazila u razglabanje svoje ljubavi, tim je više strah hvataše. Za čas pričini joj se, da je sve laž, — sve varka, — da su svi dogovoreni, da joj nešto sakriju. Od ljubavi nije poznavala ništa — već tihe razgovore pri lukjernaru, brzi pritisak ruke, sramežljivost i plahost. Zašto se dakle bojati? . . . Zar je ljubav nešto tajnovito, neizrečeno, što samo majke znadu? Što se krije za jednoličnim, domaćim ljubakanjem? — Ljubi li me Pero? . . . Klara se mučila pod pritiskom nenadanih misli. Samo dolazak u Perovu kuću, njegov pozdrav veseo i bezbrižan, čevrljavost, koja zavlada objedom, — ona kapljica žarke malvasije: — sve to utiša donekle probudjeni nemir djevojke. Ali na dnu čaše ostade grun pelina.

— Djeco — ala dä — kucnimo se, — prozbori stari Dubović podignuv drhtavom rukom zlatnu kapljicu, — dok smo veseli i sretni! . . .

— Sretan Božić! — odvratiše mladenci i podignuše čaše. Pero ispi svoju jednim mahom; — Klari zadrhtnu kupica i suza se pomoli u njenom oku.

— A sada — ustanimo, — reče Ivo Dubović, odstraniv naslonjač i pridignuv se s teškom mukom.

— Ja ću za čas u grad, — progovori Pero prema ocu, — — domala sam tu . . .

— Ti nas ostavljaš? — zakriješti Mare, dok je svilena haljina šuštila na košćatome tijelu.

— Ako mi Klara dopušta, — reče Pero, okrenuv se ponešto suhoparno prema djevojci.

Ona je držala naranču u ruci. Pomirisav je pogleda ga plaho. — Ipak me ljubi, — zborilo joj nešto u duši, i lice rasplinu se u žarkome rumenilu.

— Tvoja ti vjerenica dozvoljuje, — odvrati Klara jasnim glasom, pogledav mladića usred očiju.

Čudna li zvuka iz djetinskih usta! Pero stisne djevojci ruku i hrlo izadje iz sobe. Kad ga hladan zrak ošinu po licu, — stade za čas neodlučan, poniknute glave. Neko bijaše izustio mrsku riječ — vjerenica — — Klara! . . . Je li sanjao? — — — a oni dani slasti, ona možna ljubav za Ksantom, ona tišina dostignutoga cilja, ona strast, koja ga obmamila, oslijepila, oglušila! — — — Zar da je samo varka — umišljenost — — san? — — — Brzim korakom zakrenu za kućom, pregazi kamenom stazom, ne opaziv, da je Klara ostala kraj kućnih vrata i zurila u sunčanu daljinu, otkle je tetošio čovuljak prelomljena tijela — kapetan Pasko.

XVII.

Treći dan iza Božića, — nešto oko zdrave Marije penjao se Pero Dubović stramputicama prema Ksantinoj kućarici. Žurio se ne mareći za tihu kišicu, koja je slazila polako gotovo bez šušnje na mokro kamenje. Bijaše zabrinut radi poziva Ksantina. Rano u jutro ne nadje je na običnoj stazi, premda se dogovorili i sastanak urekli. Što se zbilo? pomisli on i prebroji dane, otkad je ne bijaše zagrlio. Zlovoljan probavi Pero taj dan, slušajući sitno kapanje kiše na staklu prozora, prečuv razgovor sa starim ocem. Jedva iza objeda, netom bijaše izašao u vrt, da ispuši svoju cigaru i svoju uzrujanost, dotrča bosonoga, mokra, mala Ksantina sluškinja. Dijete bijaše se poput mačke uspelo nad rešetkom prostrane Dubovićeve ograde i zamahnuv mu rukom prozbori potiho, plašljivo: — Rekla vam je, da dodjete — ali odmah! — Dijete nestade u maglovitoj vlazi kišnoga dana. —

*

Odmah! lako reći, ko je slobodan svoje volje i svojih nogu. Stari Ivo gledaše sa prozora plačno nebo i slijedio je svaki kret svoga sina. Dijete bijaše mu ipak izbjeglo ispred očiju. Kako razjasniti starcu nagli odlazak? Medjutim dan se primicaše svomu kraju. Još malo sati i suton će pokriti oblake, kišu i zemlju, — pak će se zapaliti svjetiljka, zadimit će kafa, — dohrlit će Mare Lučica — s Klarom, — a onda — s Bogom časovi uživanja. Odmah! . . . dozivaše ga Ksantin glas — i on pohrli ocu, zamrmlja mu nešto o župniku, o škvercu, kojekakove preobične laži, — i odjuri prema Lapadskome rtu. Pri odlasku bijaše zaboravio poljubiti starca u čelo.

Ivo Dubović gledaše ga smrštenih obrva. Ne reče niti slovca radi nenadanoga odlaska. Bijaše doživio i naglijih, suhoparnijih rastanaka; — ali ovaj put sumorno oko htjede prodrijeti kroz mučaljivu krinku sinova lica. Zaman! Pero izbjegne taj prodrljivi nijemi upit i otrča, — dok je starac zastenjao i zadrhtao u samoći zamrloga stana. Bijaše li tužno nebo, ili kucanje kapljica na staklu, — ili grobna tišina, u kojoj je zaspala kuća; — Ivo Dubović oćuti kao strah, — kao slutnju nečesa, što se oko njega savijalo zmijskim gluhim zavojima. Prije nego obično zazvoni u dônjemu spratu, i Frane mu donese zapaljeni srebrni dupljer.

Pero u to trčao, — bježao. Ksanta ga zvala — — trebovala je njegove pomoći, njegove ruke. Što se zbilo? pitaše mladić sâm sebe, gazeći po bodljikavim stramputicama, ne osvrćući se niti na pučinu sivu, nepomičnu, teškom sivom parom pokrivenu. Jedva u blizini zapuštene kućarice uzdahnu i radost dolaska ušutka probudjeni nemir. Iz daleka opazi Ksantu na pragu traljavih vrata. Kako je ljubljaše! . . . samo daleki pogled na dragin lik rastali stisnuto srce i topli dah preleti mu tijelom. Dā, ona osamljena, tužna žena bijaše jedinom vladaricom

njegovih misli, ona bijaše utjeha i život. Dohrliv do nje, privinu je k sebi strastveno i zagleda se u njene vlažne oči.

— Plakala si?

— Umire — — — umire, — — — zatepa Ksanta prignuv lijepu glavu na njegovo rame. Suze orosiše mu ruku, pomiješaše se sa sitnim kapljicama kiše. Stenjala je muklo pritisnuv usne na mokro mornarevo odijelo. Pero pogladi rukom vranu kosu i istrgnu se prvi iz naručja.

— Eto me — — ne žalosti se . . . . reče mladić, te udje u kuću. Koji časak kasnije stupiše oboje u bolesničinu sobu. Pero se prignu nad nemotnjicom, zovnu je po imenu, ali kosturasta pocrnjela glava ne maknu se. Blijedi, prazni pogled utisnuo se u prazninu a usne se otvoriše krezube, prazne, — samo bjelkasti jezik virio na kraju. Nagla hropnja nadimala isušene grudi, podizala bijeli pokrivač na postelji.

— Ne čuje me, — šapnu Pero ne skinuv oka sa grdnog prizora zadnjeg raspadanja. —

— Svršeno, svršeno! — — zaječi Ksanta svinuv bolno rukama. Sinoć bijaše kako oživjela; — — maknula rukama — progovorila. Ja je zagrlih, — ona me prepoznala. Ali malo kasnije nešto je steglo. — Jadnica ukočila se, zaviknula — oh! tako strahovito: — Ksanto! — Ksanto! — zazvala me, pritisnuv me k sebi — i tamo pokaza u zraku. Ja je htjedoh tješiti, — zapalih sve, što je svijeća bilo u kući, da se ne straši tmine, — ali ona ne prestade drhtati . . . Zvala je nešto iz daljine: — — — Santo, Santo — — ime pokojnoga oca. — Strašne misli morale je mučiti, — ali nije imala snage, da ih se riješi, da odahne, da povjeri meni — svojoj Ksanti — nevolju, koja je mori, — koja je ubija . . . Danas, kako vidiš, ne raspoznaje nikoga — — oh! ja

se strašim . . . . Ksanta se prignu kao slomljena nad posteljom i zajeca tiho.

— Je si li zvala dum Frana? . . . zapita za kratki čas Pero, položiv ruku na njezino rame.

— Dakle će umrijeti, — zajauknu djevojka zagušiv vrisak rukama i raširiv plačući očajni pogled.

— Oslobodit će se muka! — Ksanto, — budi hrabra . . . ja sam kraj tebe. Idi k župniku — zovi ga. Zrak će te rastresti. — — Dok se vratiš, ja sam kraj nje . . . Ako je koja misao mori, — ako se k sebi povrati, — bolje da čuje utjehu svećenika . . . . Mi joj ne možemo više pomoći.

— Pero, Pero! . . . ako izdahne . . . ako mene zovne.

— Zagrlit će mene — — tvoga zaštitnika. Ne boj se, da će tako brzo izdahnuti; — — idi brzo — —

Ksanta se okrenu prema ukočenoj starici i sva protrnu. Pruživ obje ruke prema njoj, spusti se na koljena i zakopa lice na suhe, izmorene majčine grudi.

— S Bogom — — s Bogom, — šaptala je potiho cjelivajući staračke isušene pjege. — — —

Pero je prihvati, podignu svom silom i odvede je van sobe. Kad se umiri, — Ksanta otrča prema Lapadu. On ostade sâm u kukavnoj sobi. Tmina se bijaše zahvatila stijena i prašnoga pokućstva, rek bi duhnula i svijeću pred Bogorodicom. Slabi drhtavi plamečak treptio pod srebrnom ikonom, za čas nestajao, pak bi se opet podignuo kao crveni jezičac i zasjao umirućim blijeskom na metalnome oklopu svete slike. Pero je zurio u taj izdišući plamen, — nije imao više misli niti prezanja. Sjedio je miran i odlučan podaleko od postelje, — slušao sikanje staričinog daha i kapanje kiše. Bilo mu je u duši, kao da bdije u tamnoj, gluhoj noći na crnome nepreglednome valu. Sve je zamrlo, — mornari zadrijemali ili šutili kao i on. Jedna jedina crvena točka

sjala na vrhu jarbora, probadajući tminu krvavom svjetlosti. Posvuda sparina — zadušljiva šutnja — nestašica zraka i svjetla. Ladja zasjela na nepomičnoj površini, izgubljena — osamljena, čekajući oluju, koja će buknuti iz toga mrtvila i potisnuti je dalje i dalje. — Slabi, bolni jauk trgne ga iz sumora. On baci pogled na postelju — i ustade sa stóca.

Starica se kretala, drhtala. Mršave, blijede ruke stršile su u vis raspruženim košćatim prstima. Pero se prignu te podmetnuv šaku pod ledja bolesnice pridignu je malko u vis. Lice oživjelo zadnim titranjem umirućega života. Strašna bijaše mršavost žutkaste, presuhe glave, onih izbočenih ličnih kosti, onih upalih laloka. Sijede, raščupane kose prilijepile se na nagrešpanome čelu. Same oči bljeskale su u tome času življim plamenom, — raširile se, zacaklile se u slabome crvenkastome odsjevu viseće uljanice. Život ostavljao nesretnicu; njezino izglodano tijelo bijaše mrzlo, nećutljivo, — ali u prsima hropilo snažnije, — u oku zakrijesila se misao. Ona pogleda besćutno Dubovića, pak se zagleda u kut kraj prozora i usne maknuše se . . .

Pera zazebe. Još nikada ne bješe sâm s takovom smrću pred očima. Njezino probudjenje bijaše gore od prijašnjega mrtvila. Nešto ga primilo za srce; — — za sreću došulja se u sobu mala sluškinja.

— Zapali lukjernar, reče Pero maloj, — i donesi bocu vode.

Dijete se maknu. Mali časak zatim soba se rasvijetli. Uzev čašu približi je usnama bolesnice. Ona gutnu požudno i uzdahnu.

— Ksanto! šapnu Tasa iznenada tiho, slomljeno, ne skinuv pogleda sa točke, u koju se upilila. — Ksanto! . . . spremi tu svjetiljku . . . otac će doći — — neka bude sve u redu. — —

Pero se stavi malo na stran uspravljen, uzrujan, te stisnu košćatu hladnu ruku. Ona mu nije vidjela lica već samo tamni rukav.

— Dobro mi došo! . . . nastavi jadnica jedva razumljivim tepanjem podignuv malko lijevu ruku te spustiv je odmah, kao da je odsječena. — Koliko, da te ne vidjeh; — — — pocrnio si Santo! — A gdje si brodio? . . . lijepih li dukata — svilenih ubručića.

— Miruj, — — odzove se nehotice Pero muklim, drhtavim glasom.

— Zašto mi odlaziš? — — vidiš, vidiš, „Angjelina" razapela jedra — ostani — oh! ostani . . . Tijelo se strese a ruka zgrabi grčevito bijeli pokrivač. Pero spusti joj desnicu i posluša bulažnjenje umiruće starice. Oh! da dodje Ksanta, pomisli on ne pazeći na djevojčicu, koja se naslonila do vrata i gledala ga.

Čudno se kosnu mladića ime „Angjelina"; — kad je dječakom bio, poznavo i on takovu ladju, — brodio je u njoj, — dok mu javili pokojnoj majci, da se razbila.

— Santo! . . . vrisnu najednom Grkinja prodrljivim, zadušnim jaukom. Nepojmljivom silom podigla gornji dio tijela te raširenih ustiju, s užasom na licu, zahvati se mladićeve ruke. On oćuti kao dodir željeznih šibaka. — Ne idi, ne idi . . . Zašto ga moriš, huljo? — — — nije kriv, ne, — — — on je poslušao — a ti si ga napojio — — obmamio — ti si razbio „Angjelinu" — — ti si bacio Santa u tamnicu, — obećao mu stotine, hiljade; — podmitio si sve i svakoga, — a on je šutio, on je tebe spasao, — — — a ti . . a ti? . . protjerao, progonio — — — ubio ga . . .

Starica se svali unatraške i bijela pjena prodre kroz usne. Sve je drhtalo u toj šupljini, a pogled velik, strahovit u svojoj ukočenosti postao tamniji, blistaviji.

Strašno li bijaše u tome času Perovo lice. Niti kapi krvi ne bijaše na njem. Odstraniv se malko od postelje, zagleda se s užasom u krezuba usta umiruće. Dä, dä — — iz tih usta izašle riječi, strahovite u svojoj nezgrapnosti, u tamnovitome smislu prekidanih izreka. Strah — drhtavi strah kukavicâ zatrese Pera kao šibu u oluji; — bio bi pobjegao, da ga mine užas toga prizora, da strese sa sebe grdnu neman, neku paklenu slutnju, koja se zaplela u njegove moždane. — — Zašto ne bijaše sve to varavi, grozničavi san . . . zašto nije ta blijeda kostura izdahnula prije, nego mu otruje zadnju kap krvi? — — Nagnutim tijelom, zabezeknutim mahnitim pogledom zagledao se u Tasu, u njezine ukočene oči, u njezin iscijedjeni vrat; — — gledaše je začaranim zmijskim pogledom.

— Taso — — šapnu muklo mladić, zgrabiv je grčevito, kô u ludilu, za drhćuće, suhonjave prste, — Taso! — — zašto ga nisi osvetila, — zašto nisi otkrila svijetu, ko je ubojica — — — —

Stara raskreči blijede usne i posluša taj muški duboki glas, koji je zujio kraj njezine glave.

— Gdje je . . . gdje je? . . . promrmlja jadnica, pruživ nagrešpani vrat, dočim je nešto davilo u grlu. — Ištem — ištem cijeli vijek — sto godinâ — ne ima ga ne! — — Ksanto! . . . Ksanto, uzmi svijeću: — traži ga — nadji ga. — Ubio ti oca, — ubio majku, — a ti ga — — — Pomoć će ti mladić, znaš — — Pero . . .

On se nasloni do njenoga uzglavja stisnuv glavu objema rukama. Nadčovječna borba zavrti mu za čas mozgom, — — bila je preveć velika muka, — al je Pero prevali. Kada se uspravi, zašumi mu krv u ušima i oćuti, kao da je u njem nešto puklo. Nije znao ništa, — sve tmina i snatrenje, — ali bljeskovito svjetlo

puče ispred njegovih očiju, i on — ugleda nešto strašno, nešto, čemu je moralo biti ime: istina!

Oslabljelo tijelo nemoćnice zadrhta zadnjim trzanjem. Sva postelja zacvili pod bijesnim drmanjem skvrčenoga tijela. Kosti su pucale, savijale se, kao da ih žeže nutarnja vatra. Pero priskoči, pograbi je ispod pazuha i stade je poljevati vodom. Dah života hropotao je zadušljivim klokotanjem u suhome grlu.

— Ksanto! . . . gdje si . . . izusti jedva razumljivi glas.

— Ja sam tu, — protepa pomorac, nesigurno tarući hladni znoj sa čela, — — poznate li me — Dubović? —

Strašan krik iztisnu se iz staričinih usta. — Sav taj kup kostiju i pjegâ protrnu. — Podignuv još jednom raskrečene ruke s divljim posmjehom zadovoljstva, mržnje, straha, — zgrabi Pera za vrat; — bila bi ga zagutila, da je taj grč dulje potrajao.

— Dubović! — zapišti Grkinja kroz poluzatvorene usne — on . . . on . . . ubojica. . . . I ne reče više niti riječi. Bjelkasta mrena zasjeni crni pogled, — još zatrepti rukama i glava klonu, kao da je nevidljiva ruka prekinula nit, na kojoj je visjela Tijelo skliznu iz ukočenih Perovih prstiju na postelju. Dubović se ne maknu. Prekriživ ruke na prsima, ostade nijem, uspravljen pred mrtvim tijelom. Slaba ježnja kao zadnja jeka života zaigra se oko nakrivljenih ustiju staričinih, — i sve bi tiho, nepomično — mrtvo. U kutu jecala mala sluškinja od straha. Svjetiljka klimala, malaksala, — jedva se doticala pozlaćenoga okvira. Grčkoj ikoni ne bijaše vidjeti niti tamnoga lica niti srebrnoga oklopa.

Hrlim korakom približi se malo kasnije Ksanta sa dum Franom do odra. Prvo što opaziše, bijaše mrtvac s razbuljenim pogledom. Pero sjedio na bližnjem stócu i upro glavu o tvrdu drvenu postelju. Ksanta vrisnu, malaksa i sruši se onesviještena na tle.

— Pomozi, Pero, — reče župnik, prignuv se do zemlje k ležećoj djevojci.

Pomorac se dignu sa stóca, kleknu na opekastome podu i zgrabi Ksantu posred tijela. Obojica je podigoše te odnesoše u bližnju sobu. Svećenik položi ruku, gdje joj je srce tuklo, zatim pogladiv blijedo mramorno čelo, svrne prodrljivo oko na mladića. Strogost staračkoga pogleda, u kom bijaše trag prijekora i upita, ne ganu nijemu ukočenost Dubovićeva sina. On je gledao nju pruženu besvijesnu, kao da ne shvata sliku tolike boli.

— Ti si je poznavao? . . . zapita župnik čvrstim, zapovijedajućim glasom.

— Jesam, — — odgovori Pero bescútno.

— Ti je ljubiš? — —

Mladić podignu glavu, zagleda se smjelo u sijedoga starca i odgovori muklo:

— Ljubim — — —

— Kamo vodi ta ljubav? — — —

Niti riječca ne istisnu se iz njegovih ustiju

— Pred ovom jadnicom pitam te, mladiću, što si nakanio? — — Sirota je, zapuštena, omražena, a ti? — ti nijesi slobodan! Zašto si tu? — Ako imaš grijeh na duši, — ako si zaveo nesretnicu, — znaš, što ti je dužnost; — ako ne, a onda bježi, da te ne vidim.

Pero se trgnu i zahvati snažnom desnicom svećeniku ruku, koja se proti njemu prijeteći podigla.

— Znate li, oče, — ko je ona?

— Znam; — — kćerka Santa Mauri-a, — škrivana tvoga oca; — — on je izgubio sve, čak i život svoj, jer ga tvoj otac zapustio, — a ti hoćeš da nastaviš zlo djelo Dubovića — —

— Dakle je istina! — kriknu Pero, udariv se šakom u čelo. Bijesni vapaj istrgnu se iz njegovih ustiju i zazveči u sumurnoj sparini kukavnoga stana. — Vi ste znali — — —

— Dà — — otkrio sam tajnu; — htjedoh se obratiti tvome ocu, — Tasina me smrt zatekla. — Ja ću k njemu, — zaklinjat ću ga, neka očisti ljagu, — neka spase nedužnu žrtvu. — —

— Ne treba, dum Frano! — — — To ću mu ja kazati. — —

— Ti? — — —

— Čujte me, oče; — — — vidite li ovaj mili shrvani stvor, — već se dah života vraća u njene grudi. — — Prije nego otvori oči i ugleda mene, — kunem vam se njenim djevičanskim tijelom, okajat ću grijeh svoga oca: — — Ksanta će biti mojom ženom! Ako je postala nesretnom kroz Dubovića, — to će joj Dubović povratiti život i sreću. — —

— A Klara? — — — upita župnik zastrašenim drhtavim glasom.

Pero postane malko. Daleka sjena plavokose djevojke prolebdi mimo njega kao trak mjesečine kroz gomilajuće se oblake. On baci pogled na ležeću djevojku. Prepuno srce protrnu, zakuca silno, kao da se sva očajnost strašne one večeri razlila, rastalila u jedinu svemožnu silu, koja ga dotjerala, dozvala i shrvala pred jedinom njegovom ljubavi. Plamen strasti i gnjeva rastjera svaku sumnju — svaku slaboću — svako sažaljivanje.

— I da nijesam saznao za sramotu svoga imena, — Ksanta bi bila moja, — reče Pero snažno, kao izaziv prošlosti i svijetu. — Bog me doveo ovamo, da spasem nju — — — — i sebe. — — — —

Svećenik se nagnu nad onesviještenom djevojkom.

Jadnica pružila ruke i duboko uzdahnula. Lagano rumenilo zastre bljedoću nepomičnoga lica.

— Bûdi se, — — progovori on potiho. — — Ja ostajem ovdje. Idi. —

— Oh! ne — —

— Idi — velim ti; — pokucaj do bližnje kuće i reci prvoj ženici, koju sastaneš, da je Tasa umrla i da je župnik zove. — Dosta je nesretnici muka. Idi svojoj kući; — — — — spomeni se, da je tamo starac — — otac i da sam Bog ima pravo suditi. — Sutra te čekam u svom stanu.

Pero spusti mrki pogled na zemlju. Župnikove riječi, ona sijeda svećenikova glava rasvijetljena plamečkom uljanice, snažni zapovijedajući glas starca, koji bijaše izustio ime svemožnoga suca pravice, skrha svaku srdžbu i protimbu. Baciv zatravljeni pogled na budeću se djevojku, — dohrli do praga bližnjih vrata, — postane još časak — i nestade ga.

Kiša je pljuštila na prozorima, puzla suzljivim nebrojenim trakovima po staklu. Drhtave, suhe grane stabala virile su u mrtvačku sobu. — Župnik je molio kraj pokojnice, a Ksanta je jecala.

XVIII.

Kad je Pero stigao do svoje kuće, bila je kasna, tamna noć. S prozora očeve sobe prodiralo svjetlo, — znak, da nije još usnuo. Pero ne htjede unići, — bojao se, da ga lice ili govor ne izdade. Kao u snu prijedje preko svoga vrta i zakloni se pod odrinom na drvenoj klupi. Kiša je prodirala kroz rešetku i curila na bijeli pločnik. Umoran sjednu i zagleda se u narančasti odsjev rasvijetljenog okna. Tamo bijaše — otac! — —

Nešto ga strese, — hladna košnja zaježi mu tijelo. Oko njega tmina i šušnjava tihoga dažda; — u duši tupo zablenuće i mrtvilo. Malo mjeseci otkad se bio vratio u otačbinu — zagrliv starca, našao očevo srce, — a sada, kao tudjinac, kao noćni zabludjeli prosjak, stajao u mokrini zimske kišne noći pred svojim stanom, — gdje mu nije bilo više mjesta. Večeras, — dä, još večeras mogao je leći na svoju postelju i ugušiti, zakopati svoju tajnu; — ali sutra, kad starac ustane, otvori vrata sobe, pozdravi ga, — — pogleda mu u oči — — — — oh! — — — grozne li muke! Ne smjeti uprijeti bistro, nepomično oko u sijedu kosu svoga oca; — — — ne moći ga poljubiti, kao svaki dan u čelo; — morati sumnjati o njegovoj časti, o njegovome poštenju — — — — Pero oćuti takov žalac u tijelu i u duši, da zajauknu i sakri lice medju rukama. Ponor, koji mu se toliko puta pred nogama otvorio, da proguta njegove muke i boli očajnosti, — rastvorio se i u jedan mah zakopao njega — i njegov ponos. Oko njega ležali ostanci njegove prošlosti i njegovih sanja zgaženi, utopljeni, okaljani u blatu. Njegov život, pun borba i očajnosti, pun prezanja i čežnja, bi prekinut; — ne vidljivi orijaški zid podignuo se, zakrio mu svaki vidik, stvorio mu novi, uski, potišteni nedični svijet. Kad Grkinja izdahnu proklinjući Dubovićevo ime, — on se oćuti krivcem, on prignu glavu, kao da se nepoznata ljaga pojavila na čelu. Župnik bijaše potvrdio njezinu osvadu; — što mu je još ostajalo? Tolika bijaše bol tih razmišljanja, da pomorac ustade i htjede pobjeći, ali svrnuv oko na svoj zapušteni dom — ne vidje više svjetla. Otac zaspao — sâm, samcat. Valjda ga zvao, tražio, — — pak usnuo. — U dônjem spratu prodirao slabi trak svjetla iz hodnika. On se približi i zakuca na kuhinjski prozor jedanput — dvaput! — — prozor se potiho otvori.

— Ko je? zapita plašljivo Frane.

— Muči, — ja sam — — —

— Gospe moja! — gosparu Pero! — — zašto ne udjete; — jadan vaš otac — — —

— Je li zaspo?

— Baš u ovaj čas. — — — Ala se strašio za vas! nešto ga muči, — — gledo je svaki čas na „funjestru“; — poslo me dvaputa u gospara paroka! — — Jadan, bio vam je sâm; — niti stare Lučice! — —

— Pazi na njega, — prekinu je Pero muklo, — lezi u moju sobu, a ja ću se sutra vratiti — rano. —

— Kamo ćete, za Boga! — — —

— Nije tvoja stvar — — gledaj na oca. — —

— Bog vas pratio, gosparu, — — šapnu sluškinja.

Pera nestade u tmini. Pobrzav kraj Lučićeve kuće, koja se sva zavila u noćnoj tmuši, preskoči preko tijesne kamene staze, spusti se prema Gružu te došav do visokoga zida i čvrstih drvenih vrata, postade. Niko ga ne bijaše vidio. Noć pokrila sve, a kiša ljevala tiho, neprestano. Lagana šušnjava napunila nijemi zrak — kao da slabi dah šapće kroz suho lišće, ili kao da se val provlači sa pržinaste obale. Pero posluša malko, — bijaše mu se pričinilo, kao da ga nešto potiho doziva. Varka uzburkane krvi. Bijaše odlučio i moralo je biti. Snažnom rukom potegnu konopac na zidu. Zvek zvonca oglasi se iznutra. Malo postaja i prozor se rastvori; — jedna ženska zamotana glava proviri.

— Što je? — — — zapita kreštavi, pospani glas. Ko te naučio buditi čeljad po noći? . .

— Je li gospar doma? . . .

— A gdje bi bio? — —

— Može li se k njemu?

— Što ćete? . . . ko ste? . . .

— Nijesam ni lupež, ni hajduk. — Reci mu, pomorac . . . nešto važno . . . .

Prozor ostade za čas prazan. Slabi odjek razgovora dopre do Pera, zatim smucanje plamena po stubama, vrndanje ključa po bravi — i nuto otvoriše se vrata. Mala, debela postara ženska sa bijelom kapom na glavi i s lukjernom u ruci pojavi se na pragu.

— Pomorcima je kuća otvorena po danu i po noći, reko vam je gospar, udjite! — — —

Ženica bijaše podigla svijeću gotovo do lica Pera Dubovića. Nije ga poznavala.

— Ravno pred vama, — reče stara zlovoljno, pokazav prstom na srednja vrata.

Pero pokuca i unidje.

Kapetan Pasko sjedio je u niskome naslonjaču, okrenutim ledjima prema ulazu. Zamotan u sivo, izlizano odijelo, s izvezenom kapom na glavi, čitao je iz velike knjige. Starinske očale spuziše mu do kraja nosa. Kad vrata zaškripiše, okrenu malko glavom te skinuv naočale zapita hrapavo:

— Ko je?

Pero se maknu mučaljiv prema bližnjemu stolu, na kom je svijetlio srebrni lukjernar, te došav prema starcu, ostade uspravljen i odgovori potiho: — Ja. —

Pasko stisnu obrve i kao da ga plamen zabliještio, zažmiri očima. U isti čas rastvoriše mu se usta, oči, — knjiga se sruši na tle i on htjede viknuti, ali glas ne htjede da izadje iz zategnutoga vrata. Zgrabiv objema rukama naslonjač, podignu skvrčeno drhćuće tijelo.

— Sjednite, kapetane Pasko, — — reče Pero, ne maknuv se s mjesta. —

— Ti? . . . Ti? . . . Pero Dubović! — planu starac i svali se natrag u svoje sjedalo. Ustane, prodrhta a pogled upili mu se u tmurno blijedo mladićevo lice.

— Ne čudite se, da dolazim k vama u noćno doba, — progovori mladić polagano, s nekim tužnim izrazom u glasu. — Znao sam, da vas moj posjet neće razveseliti; — — da nije nešto odveć važno, ne bih se usudio prekoračiti vašega praga.

Pasko nije razumijevao riječi niti držanja mladićeva. Nepovjerljivim pogledima slijedio je svaki njegov mig. Nutarnja uzrujanost, možda i jed onijemiše ga. Skinuv kapu prodje rukom preko ćelave glave i pokaza stolac mladiću.

— Prije mnogo ljeta bijah kod vas, kapetane, — — uspomena na moju majku prisililа me, da vas potražim, da čujem iz vaših ustiju moju osudu — a možda i utjehu. . .

— Od mene?

— Dä, od vas. Ja ne znam, zašto vas dosada ne potražih; — bijaše s moje strane zlo, — bez sumnje zlo, ali sada vi sami možete me izbavit. — — —

Riječi zapeše Peru u grlu. Spustiv glavu zagleda se u pod. U tome položaju izgledao je shrvan — slomljen; kapetan Pasko nagnu se malko i prodrljivim pogledom motrijaše tu pokunjenu ljudeskaru, — ali ne odvrati niti slova.

— Hoćete li odgovoriti na moj upit? — prozbori Dubović nakon kratke stanke te pogleda starca očajno u lice.

— Možda . . šapnu Pasko presenećen.

— Recite mi, tako vam zdravlja vašega, recite mi, kapetane, zašto zamrziste moga oca . . . . .

Pitanje bijaše toli čudno, toli nenadano, glas pomorčev izdavao tako duboki jad, takovu molbu, da starinu zazebe, i on spusti svoj gnjevni, prezirni pogled.

— Odveć tražiš od mene, mladiću, — odgovori Pasko oštro. — — Zašto pitaš mene? —

— Jer se sjećam svoje majke.

— A da ti rečem, — — koja korist od toga? . . Nećeš li me proklinjati? . . .

Pero zaklima glavom, zatim strastvenim, prekidanim glasom, zgrabiv suhonjavu starčevu ruku, reče:

— Govorite, kapetane, — — govorite! Ja ću vas slušati . . . . Pomislite, da od vaših riječi odvisi spas — — moj i mnogih drugih. — — Zaboravite, ko sam i kako se zovem . . . Ja nijesam sada Dubović, — već čovjek, koji stoji na rubu propasti, koji želi žrtvovati sve, sve: — — i svoj mir, — i svoj ponos, — i svoju sreću, samo da se razdere ta prokleta tmina, — da ugledam istinu, — pak makar se skončao. — Vi ste starac, — rekoše mi, da vam je devedeset godina, — vi nemate zavisti niti gramzite za čim, — govorite, govorite.

Sažaljenje, ganuće orosi isušene starčeve vedje. Prizor toga sina, koji je dohrlio neprijatelju, da otkrije prošlost svoga oca, bijaše odveć čudan, strašan, da se starca ne kosne. Svakojake sumnje navališe na njega.

— Ne razumijem te, Pero! — Ako ljubiš oca, čemu onda dolaziš, da mu saznadeš grijehe; — zašto da truješ sebi život, — — zašto da budeš neharan?

— Ja, neharan? — — oglasi se Pero gorkim posmjehom, udariv šakom na stol. — — Do danas, do malo prije bijah dobar sin, žrtvovah sve, što čovjek žrtvovati može: — bijah pripravan vratiti milo za drago, — njegovati, bditi nad njime, — ali sada? — — Oh! ne korite me, strašno je sumnjati o svome ocu. Vi morate sve znati, kazujte kapetane; — — — možda će me vaše riječi spasti; — saznav prošlost moći ću lašnje oprostiti, okajati.

— Ali što se zbilo? — — —

— Ništa i sve. Prije malo sati umrla je tamo na kraj Lapada nesretnica — — — slastičarka. —

— Tasa? — Ksantina majka! — reče Pasko i zloban posmjeh izkrivi mu usne.

— Dä. — — Tasa ili bolje žena Santa Mauri-a, škrivana na „Angjelini“. — —

Kao da ga je neko bičem po živome mesu ošinuo, starac skoči na noge te dotaknuv se objema rukama Perova ramena, upili unj pogled suludastoga začudjenja.

— Ona! — — — vrisnu starac, zadrmav ga grčevitim pritiskom.

— Je li istina, da je kapetan Dubović razbio „Angjelinu“? zapita Pero muklo, dok ga strah ščepao za dušu.

— Jest; — nepoznata ruka poslala mi je ovih dana iz daljine sva pisma onoga nesretnika, — sve tužaljke — sve očajnosti! — — Ah! ti hoćeš da saznadeš, zašto je Tasa umrla u siromaštvu, zašto joj se muž ubio, zašto Ksanta — — —

— Ne izustite toga imena, zaklinjem vas — —

— Ne ću, ne ću; — — — razumijem sve, — shvatam te, jadni moj mladiću! — — — Dobro je Vice slutila, da će osveta doći od tebe, od vlastitoga sina. — Zato se bojala, zato je od straha i jada umrla.

— Oh! majko moja!

— Tvoj otac bijaše imućan al ne bogat. Vuletići, Vukasovići, Miletići i stotina drugih naših pomoraca grnuli su vreće cekinâ, — ali on se borio, životario, a da nije dostigao nijednoga od njih. Bio je osoran, ponosit, strastven, — samo novac bijaše cilj i sreća njegova. Nije čudo, da se na tome tlu porodila zavist — okrutnost — i da je svršio zločinom . . . .

— Kapetane — — planu Pero nehotice —

— Htio si čuti, — a sad slušaj. Ti si došao k meni, mučio si me, a sada eto ti odgovora. Da ti nije bila majkom Vice, bio bih te protjerao, — bio bih lagao, — ali ne ću da ogriješim duše. — — U tebi je nešto bolje nego je Dubovićeva krv . . . Ja sam o tebi sumnjao, — sada hoću da saznadeš ono, što je na tebi da okaješ i da popraviš. Kad je brod u plamenu, bolje da potone; — a sada čuj:

— Ružne li pripovijesti, — grdnoga li otkrića! Koje gramženje za bogatstvom, koja bezdušnost do postignuća svoga cilja! Od rane mladosti, kad je prvi put zajedrio Ivo Dubović pučinom, nastavljala se ta crna nit njegova značaja, — ta neutaživa pohlepa za bogatstvom. Sumnjive trgovine, kriomčarenja, potucanje po tržištih Istoka; uvijek zapleten u poslove sumnjive naravi, uvijek mešetareći sa tudjinci, da uklepa u zamku kakova domaćega poštovanoga pomorca; mešetar i trgovac, neka vrst novovjekoga gusara, — dočepao se bio Ivo Dubović nešto novaca, — al izgubio svoj glas. Domaći sinovi, brodovlasnici velikih dubrovačkih kuća, koji su krcali i prenosili robu na sve strane svijeta, čija su se imena natjecala sa prvim tvrtkama inozemstva, gledahu prezirno na toga zemljaka, koji se smucao po svim neznatnim lukama tjerajući cincarski gnjusni posao, prenašanjem robova med Tunisom i Marokom, iznajmljen sada od pohlepnih vezira ili od kakova paše, da navali noću na koji otok Egejskoga mora i opljačka, pokrade, popali uboge zaseoke. Glas o brodarenju Dubovića, — o prodanoj mu duši, razlijegao se potiho, vucario se diljem nedoglednih pučina, prenosio se od broda do broda, — dopirao do samoga Dubrovnika dalekom pustom jekom njegovih pustolovina. Rijetko se vraćao stasiti smjeli mornar u malenu kućaricu, što mu

ostavio otac, pošteni trgovac iz Stona; ali kada bi dojedrio, onda su imali Gružani što gledati.

Sami Arbanasi i Maltezi sačinjavahu njegovu momčad, hajdučka lica i čudnovate nošnje, — a uz to nešto sumnjivo na starome brodu, neka gnjusoba, neki nered kao da je trbušasta krma ležala godinâ i godinâ usidrena u tromoj, smrdećoj vodi. Ivo Dubović ostajao je toliko, koliko mu je bilo dosta, da se pokaže Dubrovčaninom, da se prošeta pun zlatnih lanaca na prsima i prezirne bahatosti na licu. Nakon više godina toga sumnjivoga brodarenja prodade iznenada taj svoj brod, — prodade ga za komad hljeba nekakovim Englezom, kako su neki pogovarali, ili nekim gusarom sirijske obale po kazivanju drugih. Za neko vrijeme nestade glasa Ivu. Utopio se, — govorkali pomorci; — kupio veliko svratište negdje u Kairu, šaptali drugi; — dok jednoga dana dojurio odnekuda s gustom crnom bradom i silom kesa u kovčezima. To bješe doba, kad se Ivo nastani u Lapadu, sagradi kuću i začne graditi u škveru „Angjelinu“.

Dubrovčani i pomorci, koji su pratili šuteći razne preobrazbe Iva, ne htjedoše mu oprostiti hitroga uzašašća i punih džepova. Šaptalo se, klevetalo se, rovarilo se oko Dubovića; — ostavili ga kô i prije u osami, naprtili mu na ledja pogibeljni pridjevak „gusara“ — očekujući svaki dan, da će se igra promijeniti i da će se Ivo strovaliti sa svojim novcem, svojom oholosti i svojim gradnjama. Mjesto toga Dubović dogradio kuću, dogradio brod vitku „Angjelinu“, nakupio mornara iz okolice te zaključav bijeli zaselak u Lapadskoj šumici, odjedri na zapad. Jedrio, jedrio Ivo, — takmio se sada sa najboljima, tjerao svoje stare sumnjive poslove pod plaštem pristojnosti i gospodstva. Duša njegovih poduzeća bijaše neki Maltezac rodom, — Santo Mauri ime-

nom. Više trgovac nego li mornar, mešetar prvoga reda, poznavajući sve krajeve i sve varke svoga zanata, — on mu bješe desna ruka. Laskao mu, lizao mu pete, ali tjerao ga ostanom lakomosti i natjecanja. Njegovim nagovorom postade Dubović orudjem spekulacije inozemskih firma, neka vrst brodećeg agioteura, kojim se otvarala konkurencija cjenika i vožnja. Brodario je pod nečuvene uvjete, prenosio robe za polovicu običnih tržišnih cijena, uhodio domaće i tudje brodove, poremećivao sklapajuće se narudžbe, — šuljajući se kao jegulja, nudjajući sve moguće i nemoguće, naganjajući slabiće, da pobjegnu, a silnike, da otkupe novcem šutnju ili prijateljstvo. Glas dopre medjutim, da se sreća iznevjerila Duboviću. Govorkalo se o nebrojenim zalihama robe, koje su mu nestajale, o strašnim gubicima kod kupnje i prevažanja pamuka; — već se u Tršćanskoj burzi očekivala vijest o nekakovoj katastrofi, — kada najednom puče glas: „Angjelina“ se razbila, — Dubović i momčad spasli život. Ta nenadana vijest uzdrma mnoge. Požališe ga, — ali velika većina uzdahnu kao da bi šapnula: pravo mu je. Asekuracija na „Angjelini“, za ono vrijeme ogromna svota od 30 hiljada franaka, bješe mu nakon duljega vremena isplaćena i on dodje u Trst ponizan, ponešto bolan ali s nekim čudnim odsjevom u lukavome oku. Sve sam izgubio — sve! — ponavljaše jadikujući, tražeći kupca za svoju „jadnu kućicu“ u Lapadu, — nudjajući svakome svoju nesreću, šuteći o dignutoj asekuraciji. Jednoga dana nestade Iva Dubovića sa Tršćanskoga tržišta ostaviv Santa Mauri-a, da uredi nekakove zaostale poslove. Osam dana kasnije na veliko čudo trgovačkoga i pomorskoga svijeta bi Mauri zatvoren. Po gradu pukne nepojmljiva vijest: Dubović i Mauri razbili hotomice „Angjelinu“; izdao ih jedan od spasenih mornara. Strašne bijahu potankosti toga nečuvenoga slučaja. One noći približavala

se ladja prema ostrvima. Vjetar duhao silan raznoseći pjenu na sve strane. Na brodu sve zamrlo, — zaspalo. Teški san dohvatio se mornara, koji popadali polu pijani po kuvijerti. Dubović grdio, psovao, premda je s njegovim znanjem rastočen lagvić gin-a. On i Mauri ostadoše kraj krme, nekoliko polu opojenih mornara vršilo lijeno i nespretno zapovijedi. Brod je letio punih jedara na nekoliko milja od obale. Gusti obaci sakrili svaki vidik. Na jednom jedan od mornara ugleda na desno jednu svjetiljku. „Brod — brod!“ — zaviknu, ali u isti čas silan udarac zaustavi ladju i val preleti preko nje. Urlik, plač, kletve, odjeknuše u gluhoj noći. Brod se nagibao na zabodenoj hridi, — jarbori pucali, — a kapetan s revolverom u ruci stao na vrh kasara, zapovijedajući, da se barke sa izbočina spuste, ravnajući iskrcavanjem, pazeći da se niti jedan ne izgubi u groznoj vrevi. Svi se iskrcaše a on ostade sam s Mauri-em, hvatajući se konoplja, penjući se po palubi kao vjeverica. Kada novi val udari u bok nagnute ladje, skočiše oba u more i odploviše prema crnoj obali na protivnoj strani, otkle svjetionik bacao crvenkastu žarku nit u tolikoj tmini. Jedan jedini mornar nestade, — more ga progutalo.

Ovako pripovijedaše neki Mlječanin, Dubovićev mornar, koji dovede Mauri-a u zatvor. Silna borba nastade u općinstvu. Nije se govorilo nego o Duboviću: — raspravljalo se o njem, — pomorci ga osudili na prvi mah, — prokleli ga, izbrisali ga iz svoje dične, poštene družbe. Već se očekivalo, da će do malo biti negdje uhvaćen — dopraćen, — on i Mauri odsudjeni u grdnim tamnicama Capodistrije. Ali to se ne zbi. — — Dubović se vrati u Trst s posmjehom na usnama, odhrli ravno u tribunal, — bješe preslušan, — sravnjen sa Mlječaninom i za kratko vrijeme Mauri izadje iz tamnice

te parnica bi obustavljena. — Dubović velikodušno mjesto da se osveti njekadanjemu mornaru, — dade mu novaca — i njega ne bi više u Trstu.

Dotle dopire pripovijest, — pripovijest, koju zna svako, — o kojoj se nagadja, sumnja, ali koja ostade kao crna sjena na Dubovićevu imenu. Od onda bijaše potekla njegova moć. Sagradiv novi brod, — oženiv se za bogatu Vicu, — naslijediv veliki imetak od ženina brata Luke, komu bješe on smrt, postade bogatašem. Novac grnuo, tekao u njegove džepove kao da znade, kamo mu je put. Sve mu pošlo za rukom; — brodio i ušutkao preglasne uspomene na sumnjivu prošlost. Širio se u opačini prezirući druge, — pozdravljen od rijetkih, ali zavidjen od sviju. Sve potankosti Angjelinine katastrofe gubile su se u daljinu, — izvraćale se, preobražavale, dok ih svijet ne zaboravi, osim imena potonule ladje i njenoga gospodara. Nestade Mlječanina, — nestade Mauri-a. Sreća Dubovićeva bijaše za vanjski svijet nešto možno, ogromno, — ali govorilo se o njoj s nekom otajstvenosti, s nekim značajnim stiskanjem ramena, kao o palačama, u kojim se kakav „duh“ pojavio. To bijaše vanjština; — u skrovištu Dubovićeva života slijedila dugo, dugo nakon rečenih zgoda mukla borba na život i na smrt. Niko ne saznade ništa; — sumnjalo se, — al nigdje tračka istini. Dubović ostari, ti si Pero odjedrio, — Vice umrla, — sve se promijenilo.

Nekoga dana dodje, nastavi kapetan Pasko, nepoznati mornar u moj stan i predade mi svežanj listova. Reče, da mu je prije nekoliko godina u Cadixu dao austrijski konzul, da mi je uruči. Otkle i kako, niti riječi. Ja otvorio listove i smrklo mi se. Bijahu na grubome papiru čvrstom ali nezgrapnom rukom pisma Santa Mauri-a na Dubovića i dva lista ovoga. Strašne li osvade u tim kukavnim ostancima samoubojice! Bijesan, izmučen nesrećom i jadom, pun jeda i osvete, zaklinjao ga za potporu, zahvaljivao se u tim pismima za rijetke darove, koje je primao, ali napokon zapušten, oskudan, potucajući se, praćen bijedom i gladom, sada zatvoren, sada osokoljen kakovom varavom nadom, — prijetio je Mauri, da će izaći na vidjelo, da će odati sve, što bijaše u Trstu zamučao, — opetujući sve potankosti one kobne noći: njihove dogovore, priprave, osnove; — razvijajući svu podlu, gadnu zamisao dvaju zločinaca, — grozeći se tamnicom. Listovi bijahu po svoj prilici prepisani, — ali u njima vidio si trag istine i sramote. Mnogo vremena prolazilo od jednog do drugog pisma. Iz Genove napokon dojavi Grk Duboviću, da će doći s obitelju, da će ga pred cijelim svijetom spopasti za vrat i nazvati ga varalicom, lupežem. Iza te skrajnje prijetnje odgovorio Dubović kratko al hladno: „Čekaj me u Liverpoolu. Ne žesti se, sve ćemo urediti“. Zadnji Maurijev list jedva čitljivim pismom, zamrljan, polurazderan datirao dvije godine kasnije; kipio divljim jedom, — proklinjao ga u svemu, što je imao na tome svijetu. Okrivljen zbog kradje od nekoga trgovca u Smirni bijaše osudjen na više godina robije: „Ja ću se ubiti, znaj Duboviću. Na svijetu ostavljam ženu i kćer, preslabe, da se osvete. Htjedoh da saznadu za tvoje ime, za mjesto gdje se žiriš, huljo, ali predomislih se. Da ti pod ruke dodju, uništio bi ih kô i mene. Neka živu nesretnice, i neka mole Boga — ako ga ima — za tvoju propast. Htio sam te prije smrti osramotiti pred svijetom, — ali ko će lupežu, uzniku vjerovati? Ostavljam te sretna, bogata, — ali čuj me: — osveta će doći, pa makar na smrtnoj postelji. Ti si mene zapustio, dao si mi koru kruha, dočim si ti proždro hiljade. Proganjao si me, bacao si potajno sumnju na me, pripovijedao si u potaji, da sam proživio u tamnici. Sad je

sve svršeno — ne mogoh ti nauditi. Kajem se, da sam zamučao svoju i tvoju sramotu. Proklet bio! . . .“

Kada kapetan Pasko svrši ovim riječima svoje kazivanje — Pero bijaše ustao. Lice mu je gorjelo, a jezik se osušio u rastvorenim ustima. Oh! bijaše preveć — preveć strahote. Zastor se podigao, — magle se raspršile i on ugledao groznu sliku. Prekidane, hrapave riječi starca palile su mu svaku žilu, svaki zakutak uništenoga ponosa. Stoputa bilo mu je da skoči, da zgrabi starca za grkljan, da prodrma krhkim tijelom, da ga smrvi jednim jedinim usklikom: ti lažeš! — Prošlost mu se prikaza u jedan mah gadnom varkom, u kojoj raspoznavaše samo očevu sramotu. Bijaše do kraja poslušao Paska, — al nije mogao više. Činilo mu se, da se sve vrti oko njega, da je u tmini samo jedan glas poruge, smijeha, prezira za Dubovićeva sina. — Svršeno! — zazveči mu nešto u grudima — svršeno! Odsada je morao nositi na svojim plećima teret tolikih grijeha, tolikih tudjih nedjela. Pasko bijaše samo natuknuo o prvoj mladosti Iva Dubovića, ali Pero prodrhta misleći, koliko se moralo sramote sakrivati u nejasnoj davnoj dobi, dok mu se otac dočepao imetka. I otac uživaše mir! — — on je mučao i živio, — — nikada traga kakovome prijekoru, vedrina i zadovoljstvo dostignute sreće! —

Misao na Ksantu potrese još dubje izmrcvarenu dušu pomorčevu. S nekim tajnovitim strahom slijedio je u Paskovoj pripovijesti daleku tanku nit dogadjaja, onu sakrivenu kariku, koja je vezala sve ljudske čine, koja ga dovela do nenadane, silne ljubavi za nepoznatu, zamamnu tudjinku. Samoća pak očajnost, sažaljenje pak strast sruše ga pred noge Grkinje, — a ona bijaše kći očeva sukrivca!

Koja moć, koja nevidljiva, neumoljiva ruka splela sve te tanke paučine, upriličila njegovu ćud, njegovo srce, svu narav njegovu, da obljubi Mauri-evu kćer? Slučaj? — — — lude li pomisli! . . . . Osveta? ne, — — oni se nadjoše, da okaju ili da kazne! . .

— Dajte mi taj poslijednji list? . . . reče Pero drhćućim glasom.

Pasko ne odgovori ništa već ustane, otvori ladicu iz niskoga ormarića, izvadi pismo zamazano i žuto te mu ga pruži.

— Ne zahvaljujem vam — kapetane, — nastavi mladić spuštene glave upirući pogled u surovi papir, — — vi ste me unesrećili; — ali tako je bolje. Jedno vas molim — kažite sutra — — — Klari — — — tješite ju . . . . preboljet će . . .

— Ti je ostavljaš? . . . zapita Pasko i bolna pjega pomoli se na čelu.

— Tako mora da bude! odgovori Pero.

— Jadno moje dijete! . . . zastenja starac. — Hoćeš li je vidjeti?

— Hoću, — molit ću je, da mi oprosti.

XIX.

Mihaljsko zvono tužno ječilo u mokrome zraku. Vlaga i teški vazduh zatušili mu glas, koji jedva prodiraše jecajucim cinkanjem kroz sive masline. Plavkaste magle šuljahu se medju granjem, dizahu se tromim letom prema olovnome, zategnutome nebu. Gore iščezle u pamučnoj gustini oblaka, — samo pučina raširila se siva bez nabora, bez daha poput ploče obijeljenoga kositera. Narav upijala mokrinu i tugu tih vlažnih, mrtvih dana — i jadikovala glasom Lapadskoga zvona. Davno već podanilo, — ali slabo svjetlo prodiralo po stazama, a još slabije u zamrljanim Lapadskim zaseocima. Mnogi

se pomorci još rastezali poluobučeni po hladnim sobama, zurili kroz mala okna, zijevali nad tmušom i daždem, — samo u Dubovićevoj kući nije niko pogledao s prozora, da li je nebo naoblačeno.

Ivo Dubović bijaše sproveo tešku, nemirnu noć. Odsutnost sina kod večere ne mogaše ničim opravdati. Nešto sumnjivo, nepojmljivo moralo se zbiti. A Mare Lučica — a Klara? Nestale — zaboravile nanj. Čudno — čudno! Starac nije mogao dugo usnuti. Ugasiv svijeću, htjede zaspati, ali srce mu stade tući kao kladivac na šupljem zidu; činilo mu se, da se neko približava u tmini, da će ga dvije ruke ščepati i zagutiti. Jedva prema jutru zadrijemao, ali san bi nemiran, — disanje mu oteščalo, pobrzalo, kao da ga i u snu strah spopada. Probudiv se zazvoni.

Frane se pojavi na vratima.

— Gdje je Pero? . . . bjehu njegove prve riječi.

— Izašao.

Starac se uspravi na postelji.

— Izašao? . . . tako rano? . . .

— Prošlo je osam ura! — — rekao je, da će odmah doći.

Frane svrnu pogled sa staroga; bojala se, da joj ne otkrije zabunu i laž.

— Donesi mi doručak, — reče starac, slazeći s postelje. Mučaljiv, trom, zamrlih očiju, navuče na se dugu jutrnju haljinu, polije si lice hladnom vodom te otvoriv vrata bližnje sobe okruži sumnjivim okom stijene, pod i svaku malenkost. Prvo što mu za oči zape, bješe netaknuta Perova postelja. Drhtavom rukom dotaknu se Dubović bijelih dušeka, hladnoga platna, — — za čas zamagli mu se pred očima, morade se uhvatiti zida, da ne pane. Zašto? . . . zašto? . . . pitao je sam sebe vraćajući se tromim korakom u svoju sobu. Ali upitu

ne bijaše odgovora. Nije znao, otkle da počne, kakav trag, kakovu nit da dohvati. Spuštene glave svali se u svoj naslonjač i ostade nepomičan kao pospan. Frane ulazila s doručkom. Položiv srebrnu tacu na stô, htjede se okrenuti. Slabi, ali posve jasni zvuk Mihaljskoga zvona prodre u tišinu Dubovićeve sobe. Po staroj navadi dignu starac glavu i posluša.

— Ko je umro? . . . zapita znatiželjno.

— Tasa kolačarica, — odvrati Frane kraj vrata. — Jadnica ostavlja samo kćer; — — lijepa kao sunce — a uboga kao trn. —

Ivo ne odgovori niti riječi. Što mu je napokon bilo stalo za Tasu. Umrli su toliki, — došo i na nju red. Njega mučilo nešto drugo; — on je živio, — a to bijaše dosta. Ispiv svoju kafu htjede opet u Perovu sobu. Nešto ga je vuklo tamo, gdje mu je sin spavao; — možda bi otkrio, — ali što? što?

U to se začuše koraci po drvenim stubama. Ivo se stresnu, ustade i otvori vrata Perove sobe. Ne bijaše još niti koraknuo do prozora, kad se na ulazu sa strane stuba pojavi Pero. Obojica stadoše za tren nepomični, ukočeni, uočiv se dugim, nijemim pogledom. Starac zadrhta pred raširenim zjenicama sina. Njegovo izmučeno lice, dvije crte medju obrvama, one upale grozničave oči odavale su toliko patnje i — — gnjeva, da Ivo Dubović protrnu, kao da je uočio već nepoznatu, otajstvenu, odavna naslućenu nesreću, koja ga od nekoliko dana okruživala, koja mu otimala sapu, koja mu ubijala mir. Ali ne bijaše on čovjek, da pobjegne pred neprijateljem. Oštrijim glasom nego li je običavao, podav svome mlohavome, pjegastome licu neumoljiv izražaj, on prvi razbi šutnju toga kobnoga časa.

— Čini mi se, da je dosta smucanja, — reče on napola okrenut prema sinu a dohvativ se rukom držala

svojih vrata. Svaki pošten gradjanin miruje po noći, — a ti se klatariš kao da nemaš kuće ni kućišta. Ne pitam, gdje si bio, — nego želim, da se tako šta više ne opetuje . . . .

Pero ne odgovori niti riječi. Kao u snu približi se svojoj postelji, strgne sa sebe mokro odijelo i sjedne na rub postelje zgrčenih pesti i poniknute glave. Pogled na oca, — — tišina, koja ga okruživala, ono blijedo svjetlo, koje prodiraše kroz staklo, — smutilo ga, otelo mu dah. Ništa se ne bijaše promijenilo u njegovoj kući — ništa; — da je htio mučati, progutati strahotu svojih misli — iščeznuti s tim paklom u duši, — ne bi se u Dubovićevu stanu, osim njegove odsutnosti, ništa preobrazilo. Otac bio bi samotan, ali miran dalje životario, — kao da se nije ništa dogodilo, kao da sve, što se zbilo prije toliko godina, ne bijaše nego puka, prazna riječ. Zašto srušiti taj mir — pa makar zločinom postignut, — zašto suditi starcu, koga udes bijaše učinio sretnim? Ko je imao to pravo? . . .

— Vidim, da si umoran, — nastavi otac porugljivim izrazom, ali ne prijašnjom sigurnošću. Shrvano držanje sina probudilo sve sumnje. — Sretan ti, koji nalaziš u Lapadu dokolicu — i noćnih zabavica! —

To rekav otvori vrata, da se vrati u svoju sobu, ali ne bijaše se još maknuo, — i glas Perov, drhćući, plačan, slomljen, šapnu više nego reče:

— Oče! —

To bijaše vapaj, doziv, molba. — — — Ivo Dubović se okrenu prema sinu ne pustiv vrata, za koja se zakvačio. Neizmijerno začudjenje odsjevnu se na starčevu licu.

— Što je? zapita on upiliv svoj pogled u mrtvo bljedilo Perova obraza.

— Htio sam vam nešto reći . . . . nastavi Pero ne dignuv se sa postelje, — ja sam se odrekao Klare.

— Pero! vrisnu stari pjenom na ustima, — ti si zamahnitao! — — —

— Oh! ne, oče. — — —

— Daj — opetuj još tu riječ; — nijesam razumio; — — ti ili ja bulaznimo. — —

— Odrekao sam se Klare, — opetova čvrsto, odlučno mladić podignuv polako glavu.

— Ha! ha! . . . . razdreči se Dubović te prodje drhćućim rukama preko sijede kose; — — — što mi tu veliš! — — vidji ti gospara! . . . „Odrekao sam se Klare“ — ni ćuš ni buš — — kao da je to dosta, da razvrgneš zakletvu, koju si dao, da pljuneš sebi u lice . . .

— Ne ljutite se, oče, tako valja da bude.

— Valja, — — — valja! — — ko te naučio zapovijedati, kršiti svoju riječ? — — A ja ti velim, ti ćeš je uzeti — ili . . .

— Nemoguće . . .

Starac drhtao na cijelome tijelu. Jed preobrazio njegovo lice, žile nabrekle, pocrnjele. On se zahvati stóca i upre bijesni pogled u svoga sina. Zloća, okrutnost prošlih davnih vremena skinu krinku staračke sumornosti.

— Kako se zove? nastavi Dubović tresućim usnama, hrapavim, hropećim glasom, — gdje je tvoja ljubovca? . . .

— Oče! viknu Pero i uspravi se kao da ga zmija ujela, — — ne govorite tako, ako vam je do vašega zdravlja stalo! — — —

— Ti se groziš, kako mi se čini; — — ne bojim te se, dječače. Ja te pitam, koja te lija zavela! — — jer toga nijesi izmislio ti; — tu je ženska lukavost i besramnost. — — —

— Vi poznate moju slabost, — oče, i pravo, da mi se rugate. Zaveli ste me, a ja bijah sretan, da sam oca našao; — zaručiste me, a ja poslušah, da vas ne ostavim; — plakao sam, očajao sam, — ali toga vi ne opaziste, — jer htjedoh biti dobrim sinom; — ali sada je prestalo sve. — — Ja hoću i to mora biti. — —

— Naprijed — naprijed — sve to ljepše . . . .

— Pitate me, ko je ona — a ja vam odgovaram: jest, — žena me obmamila — sirota nesretnica — zapuštena od cijeloga svijeta i ja je ljubim.

— A kako je ime toj Dulcinei; — nuder!

Pero se bijaše približio na malo koračaja od svoga oca. Obojica umuknuše za mali trenutak. Njihovo disanje šumilo u tihoj sobi, gdje je ura kucala lijeno, pospano.

— Sinoć ga zaznadoh, — odgovori Pero muklo . . . do jučer zvali su ju Ksantom — — kćerkom Tase kolačarice . . . .

Dubović podignu stolac pak udari njime o pod i grčeviti smijeh ga spopade. Smijao se, smijao, da je lice nabreklo potamnjelo.

— Čestitam, — — čestitam! — — prozbori napokon krijeŠtećim glasom . . . . Dakle prosjake — — pustolovke. — — Ne šali se, tako ti vjere, ne šali se, velim ti. I ja bijah mlad, — znam, što su te ljubavi . . . šaku novaca i nje nema . . . .

— Šutite — šutite, — — prekinu ga Pero dohvativ se njegove ruke. Strahovito bijaše njegovo lice u tome času.

— Ti si me krenuo, — pazi — — —

— Ne vrijedjajte nesreću . . . . Promislite, da joj je majka umrla u bijedi i očajnosti, pomislite, da nije vidjela vedroga dana u svome životu. Progonjena, tumarala od mjesta do mjesta, životarila radeći za tudji svijet — tražeći mir i hljeb . . . . Bilo je vrijeme, kad je sretnija bila, kada je nesretna Tasa imala muža . . . a on se ubio . . .

Dubović protrnu i zagleda se u rašireno prijeteće oko svoga sina. Nešto užasno, otajstveno sakrivalo se u tome pogledu.

— Razumijete li, oče . . . . nastavi Pero šapćući mu do uha, — razumijete li! . . . . Otac se ubio od bijede, jer ga sve nade prevarile . . . Bijaše grješnik, zločinac — ali kukavica. Ostavio dvije sirote. — — —

— Zašto me tako gledaš . . . . dahnu Dubović napola besvijestan. — —

— Oh! zašto doživjeh ovaj čas — — oče, oče! . . . Ona mora, čujete li, — da bude mojom ženom . . . . To je okajanje i kazna za vaše zločine . . . .

— Pero! . . . jauknu stari, uhvativ ga objema rukama za ramena, — — to je laž — — — potvora. — Ne . . . ne . . . ti mahnitaš — — — sašao si s uma.

— Nijesam; — — — privoljujete li sada? . . . . znate li, ko je ona? —

— Muči, halo . . . muči! . . vrisnu stari, turnuv od sebe sina, zgrabiv se kao pomaman zida. Staro tijelo treslo se kao u groznici, a oči izbuljile se, da ne skoče Nikada — nikada! — Odatle — bjež', da te ne vidim, — ti nijesi Dubović, — izdajniče! . . .

— Oče, smiluj se! —

— Bjež', izdajico . . . Kći lupeža ne prekorači mojega praga . . .

— Santo Mauri bijaše vaša desna ruka, — — — zaboraviste li „Angjelinu“? —

Dubović rastvori usne, — oči se zavrtiše; — on mahnu rukama po zraku i starčevo tijelo malaksa kao prazna vreća. Pero ga dohvati, da ne bubne o zemlju i dovuče onesviještenoga oca do svoga kreveta. Ali prije

nego bijaše oca podignuo, — vrata se otvoriše i — — Klara blijeda, zaplakanih očiju dotrča do ležećega Dubovića. Nježnim zagrljajem obujmi sijedu glavu, kao da će je sakriti, obraniti.

— Što ste učinili, Pero! . . . progovori djevojka. — Oh! zašto ne dodjoh prije. — Pasko me poslao, — rekao mi: bjež' . . . staromu će pozliti. I ja dodjoh . . . ostavih majku kod pranja . . . Ali gdje je voda? — — Frane, Frane . . .

Sluškinja dohrli, htjede jaukati, — ali Klara je osokoli. Obadvije poljevale žutkasto lice staroga, — razkopčale mu ovratnik, mahale ga rupcima.

— Bit će se najadio — uh! pomozi nas blažena Gospe! — — zajeca Frane.

Pero je stajao na strani naslonjen o zid. Gledao tupim okom pruženu ljudeskaru. U glavi mu nestalo misli, — nije imao snage, da se makne sa svoga mjesta.

— Trebalo bi liječnika! — — već se miče . . . Hvala ti Bože, — — ali hod'te po liječnika, gosparu Pero. — —

Mladić se maknu i duboko uzdahnu. Prošav rukom preko čela razgleda se sve naokolo, pak ode niza stube ne otvoriv usta, izgubljen u svojoj tupoj očajnosti. Otvoriv kućna vrata htjede otići, ali neko ga zovnu. On se okrenu i srce mu se stisnu bolno. Klara bijaše izašla za njime i dozvala ga. Pero se približi djevojčici i ugleda bljedjahno paćeno lice pod zlatnim zavojima. Njezino modro oko bijaše vlažno i toli sjetno. Nešto ju zateglo u grlu kao da ne će pravo da izadje, ali ipak prozbori:

— Mi se rastajemo — — oh! ne znate, koli sam tužna. Bože moj, bila sam sretna kao malo koja žena na svijetu, — a sada? . . . Pero! ne ljutite se; — čula sam od Paska, da me vi morate ostaviti . . . Je li istinu govorio?

— Jest, — odvrati Pero ne podignuv pogleda sa njena tužnog lica.

Klara umuknu, ali jednom rukom stisnu si grudi, kao da joj sape nestaje.

— Neka bude volja Gospodnja. — — šapnu djevojka drhtavim glasom. — Još jedno recite mi, Pero, da budem mirna. . . . Ljubite li Ksantu? — —

Pero se lecnu. Življi odsjev oživi u zamrlim očima, — i on glasom strastvenim, okrutnim odvrati joj:

— Obožavam je — —

— S Bogom, Pero, — — reče tiho Klara, položiv ledenu ruku na njegovo rame. — Budi sretan . . . . molit ću za te . . . Idi . . .

Pomorac osjeti za čas kao slutnju, što se moralo u djetinskome srcu Klarinom zbivati. Smilovanje, prijekor privezaše ga kraj nje, — nešto ga tjeralo, da se rasplače s tom hrabrom, junačkom djevojkom. On je naglo privinu k sebi i položi cijelov na zlatnu kosu; — zatim se okrenu i pobjegne u maglovito jutro. Pero ne vidje Klare, kako je naslonila glavu o kućna vrata te pratila njegov lik, dok iščeznu za mokrim zelenilom. Tek onda se razplakala tiho, tiho nad uništenim zlatnim sankom.

*
* *

Proljeće procvalo po gorama i stazama. Na plaveti neizmjerne vedrine lebdili ružičasti oblaci, nestajali u srebrolikoj daljini. More se proteglo, raširilo posmjehom razbludnoga uživanja, — — mala ježnja potamnila mu na mjestima svileni plašt. Svuda klicanje, svuda opojni dah uskrsnuća, slava svjetla i modrine.

Na obronku Lapada sustavio se Pero i Ksanta. Pred bljeskajućom pučinom ušuti oboje, zaboraviv u taj čas sve boli i sve tmine prošlosti.

— Sami smo, — progovori Ksanta pogledav zamamnim posmjehom svoga muža — Na svijetu nikoga, — ali cijeli svijet za nas!

— Ksanto, — ženo moja, reče Pero i lice omršavljeno, turobno razvedri se. Privinuv je k sebi ostadoše za koji čas stisnuti, nijemi, — opojeni svojom ljubavlju, zatravljeni proljećem, koje se budilo u njihovim grudima.

— Dosta žalosti, — nastavi pomorac, — prošlosti nema, — sirote smo, — a pred nama vijek rada i . . . možda sreće! —